

ALKESTIDA

Euripid

UVOD

Alkestida je najstarija u cijelosti sačuvana Euripidova drama. Prvi je put izvedena 438. p. n. e, i to umjesto satirske drame, koja je u redovnoj atenskoj praksi kazališnog festivala slijedila nakon tragične trilogije; četiri su drame činile cjelinu kojom se pojedini autor natjecao za nagradu.

Euripidova je obrada mita o Alkestidi višeznačajna: povezuje bajkovite elemente (u liku Smrti i motivu njezina nadjačavanja) s komičnim (Heraklov hedonizam), ali i s tragičnim situacijama poput Alkestidine agonije. Žanrovski je eksperiment uoči i u sretnom – ili možda dvosmisleno sretnom – završetku drame, na koji upozoravaju već antički sholijasti.

Euripidovu *Alkestidu* na hrvatski su dosad preveli Koloman Rac (1919.), Bratoljub Klaić (1964.), te, kao jednu od »dramskih preradbi« u zbirci *Pred vratima Hada*, Lada Kaštelan (1993.). Naš je prijevod pripremljen za izvedbu u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu, gdje je drama, u režiji Ozrena Prohina, igrana zajedno s Euripidovim *Heraklom*, kao drugi dio diptiha. Premijera je bila u listopadu 2004. Alma Prica glumila je Alkestidu, Dragan Despot Herakla, Vanja Drach Fereta, Zijad Gračan i Smrt, Milan Pleština Admeta.

Koristili smo se grčkim tekstom Murrayjeva izdanja (*Euripidis fabulae, vol. 1*, ed. G. Murray, Oxford: Clarendon Press, 1902., Repr. 1966.). Dodali smo i prijevod dvaju kratkih uvoda koje su sastavili antički sholijasti (AB i A).

Za ovu je prigodu prijevod drame ponešto revidiran, no ton i pristup nisu mijenjani i prate izvornu redateljevu zamisao.

SADRŽAJI ALKESTIDE

Apolon je od Mojra izmolio da Admet, koji je trebao umrijeti, umjesto sebe u smrt pošalje drugoga, kako bi živio još jednom onoliko koliko je živio dotada. Za žrtvu se ponudila Alkestida, Admetova supruga, budu i da roditelji nisu željeli umrijeti za svoje dijete. Malo nakon tog događaja naišao je Heraklo; saznajući od nekog sluge što je bilo s Alkestidom, otišao je do groba i prisilio Smrt da se povuče. Velom je prekrpio ženu, a Admeta zamolio da preuzme brigu za nju; tvrdio je da ju je osvojio kao nagradu u rvačkom natjecanju. Kako je Admet nije htio, Heraklo mu je pokazao da je to ona za kojom je žalovao. (Sholijast AB)

Alkestida, Pelijeva kći, odabravši da umre za svoga supruga, spašena je zahvaljujući Heraklu, za vrijeme njegova boravka u Tesaliji. Heraklo je svladao bogove podzemlja i oteo ženu. Ni Eshil ni Sofoklo nisu obradili ovaj mit.

Ova je drama bila Euripidova sedamnaesta. Prikazana je za arhonta Glaukina, u drugoj godini 85. olimpijade. Prvo je mjesto osvojio Sofoklo, Euripid drugo, s *Kreankama*, *Alkmeonom* u *Psofidi*, *Telefom* i *Alkestidom*. Koreg je bio ***.¹ Drama ima završetak dosta sličan komediji.

Mjesto su drame Fere, grad u Tesaliji. Kor se sastoji od lokalnih staraca koji su došli izraziti sućut zbog Alkestidina udesa. Prolog izvodi Apolon. (Sholijast AB)

Drama je slična satirskoj igri, budući da ide prema radosti i veselju, suprotno tragičnom. I *Orest* i *Alkestida* izdvajaju se iz okvira tragičnog pjesništva, počinju i nesrećom, završavajući sretno i radosno, što je više obilježje komedije. (Sholijast A)

LICA

Apolon

Smrt

Kor

Alkestidina sluškinja

Alkestida

Admet

Alkestidin sin

Heraklo

Feret

Sluga

---

¹ Lakuna; ime korega nije sačuvano u rukopisima.

ALKESTIDA

APOLON O Admetovi dvori, gdje sam ono ja
 crnog kruha kusao, ispod božjeg standarda!
 Svemu tom je Zeus kriv, jer mi je ubio sina,
 iscjelitelja, Asklepija. Njega je spržila Zeusova munjina;
 na to sam ja, za odmazdu, maknuo par a inih dilera
 oružja – one Kiklope – pa me stari
 za kaznu bacio da služim kod smrtnika.
 U ovu sam došao zemlju, doma inu krave sam pasao,
 i ovu ku u štitio do današnjeg dana.
 Jer tu bogobojznog ovjeka na oh
 (a bogobojznost ja izuzetno poštujem):
 to je taj Admet, Feretov sin. Pa sam mu sredio i da ne umre –
 uspio smekšati nadležne božice, i složile su se cure
 da se Admet oslobodi dospjele obveze
 ako u donji sektor drugog doveze.
 E, al' je Admet prošao cijeli popis svoje ekipe,
 i staroga oca i mater koja ga rodi,
 a nikoga nije našao tko bi
 umjesto njega htio umrijeti, le i u crni grob;
 nikoga – osim svoje žene. Sada u ku i ona, žena, leži na njegovim rukama,
 duša joj vrišti u mukama, jer evo datuma
 kad joj je smrt zakazana, kad e život ostaviti.
 A ja, da bih ostao ist od onoga što e se zbiti
 unutra, napuštam sada najdraži lokalitet.
 Evo ga – ve stiže gospodin Smrt, povjerenik za mortalitet,
 dolazi stranku otpratiti dolje u Hadovu jamu.
 To an u dlaku – zna on dobro kad je Alkestida na programu.

SMRT Oho-ho!

Otkud vi u sektoru?
 Što se zadržavate,
 Apolone Febe, tu?
 Zar opet omalovažavate
 ingerencije donjih službi?
 Nije li dovoljan presedan
 bilo Admetovo izuze e,
 odjel sudbine grubo izmanipuliran?
 Zar se sada, je li, okre e
 vaša oružana sila
 i u obranu predmetne žene
 koja je sama odlu ila

provesti značajne izmjene
u planu umiranja supruga?

APOLON Ne brini. Ja sam legalist i racionalist.

SMRT Što će vam onda luk i strijela, ako poštujete pravo?

APOLON Oni su moja prirodna obilježja.

SMRT Bojim se, kao i ovoj kući protupravna zaštita.

APOLON Što u? Muku prijatelja teško prihvaćam.

SMRT Pa ćete ometati i alternativni program?

APOLON Ni prvi put nisam za silom posegnuo.

SMRT Otkud onda Admet ovdje, a nije preminuo?

APOLON To ima zahvaliti braćnoj družici, po koju si došao sada.

SMRT I koju ćete preuzeti podzemna referada.

APOLON Uzmi je, idi. Ali možda bih te mogao nagovoriti...

SMRT Treba još nekoga maknuti? Pa to je u okviru mojih ovlasti!

APOLON Ne, nego da nekome daš neku malu odgodu.

SMRT Mhm, sad shvaćam vašu ideju i namjeru.

APOLON Bi li se našao način da Alkestida dočeka starost?

SMRT Nažalost, ne. U obzir uzmite da i ja imam svoj ponos.

APOLON Pa što je u igri osim jedne pišljive duše?

SMRT Više se dobije bodova kada mladi popuše.

APOLON Ako umre u visokoj dobi, sahrana bit će bogatija.

SMRT U korist imućnih, Apolone, pravite nacrt zakona.

APOLON Opa! Potajno si još i filozof?

SMRT Tko ima ime, odmah bi sebi kupio visoku dob.

APOLON Znaš i, po tebi, ne treba uiniti meni taj ustupak?

SMRT Nipošto. Znaete kako ide postupak.

APOLON Mrziti ljude. Trpjeti mržnju bogova.

SMRT Ne može se imati baš sve što ne treba.

APOLON Pazi, ne će to proći, mada tvrdiš si orah.

U dom je Feretov doći netko poseban,
ovjek kog je Euristej poslao po konje
i kojiju iz Trakije, zemlje snježnih gora;
taj je ovjek kod Admeta biti lijepo dočekan
pa će zato tebi silom Alkestidu oteti.
I neće ti zato nitko ništa ostati dužan,
a morat ćeš dati – i znati da si na mojoj crnoj listi.

SMRT Mnogo riječi, malo efekta;

pokreće se, dakle, transfer u područja pakla.

Krećem pacijentici; ovim maćem Hadu je posvećujem –

svetim vlasništvom bogova podzemlja postaje svak

sa svojim pramenom kose moj mać ostvari kontakt.

KOR Kakav je to pred pala om muk?

Zašto šute Admetovi dvori?

– Ajme, nikoga našeg blizu
da nam dojadi treba li plakati
za kraljicom, ili još živi,
ili još diše Pelijeva k i,
Alkestida; ako biste mene pitali,
od sviju žena

svojemu mužu najbolja.

– uje li tko jauk,
upanje kose, pla –
neki od znakova da je *fnito*?

– Ma vero, ak ni od osiguranja
nikoga nema na porti.

Kad bi se bar ukazao ti,
blažitelj zla,

Apolone, Doktore naš!

Ozbiljno, ne bi bilo tako tiho da je više nema.

Mrtva je.

U svakom slu aju, mrtvac još nije vani.

Otkud to? Ne bih se kladio. Hrabra hipoteza!

– Kako bi mogao Admet
šutke sahraniti takovu ženu?

– Pred vratima ne vidim
vodice svete, kako je red
uz vrata umrlih.

– Nema ni kose na dovratku
rezane u znak žalosti

zbog smrtnog slu aja, niti
busanja u prsa narika a.

– Pa ipak, danas taj je dan...

– Što mi to pri aš?

– ... kad ona ima pod zemlju oti .

– U srce diraš, u dušu diraš!

– Kad gasnu dobri ljudi,

plakati mora svatko

iskreno dobronamjeran.

Nažalost, nema se kamo

poslati brodovlje, misiju,

niti u Likiju, niti u pustinjaski Amonov hram,

moliti milost za nesretnu dušu;

bliži se kruta smrt,

i nemam oltara na kojem bih mogao
 intervenirati žrtvom.

O, kad bi još sunca i mjeseca
 Apolonov gledao sin,
 kad bi došao iz dvorana tame,
 kad bi napustio podzemni svijet!
 Asklepije umrle u život vraćaje
 prije no božanska vatra ga ubi
 udarom munje.

Ovako – kakve još gajiti nade
 što se kraljica života ti daje?
 Vlasti su već poduzele sve –
 svim bogovima na svim oltarima
 krvave žrtve se puše,
 a nevolji nikakva lijeka.

O! Evo iz koje nekog od osoblja;
 oblivena suzama. Kakvu će izjavu dati?

Tuga i šok posve su shvatljivi
 ako je došlo do najgoreg –
 živi li još ona

ili je skončala, rad bismo znati.

SLUŠKINJA Koliko živom, toliko i mrtvom slobodni ste je zvati.

KOR Kako je moguće biti i na životu i u smrti?

SLUŠKINJA Ona odlazi. Ona se od tijela dijeli.

KOR Strahota! Kakav gubitak – za kakvoga muža!

SLUŠKINJA Gospodin još ne zna – znate kad svršeno bude.

KOR Nema nikakve šanse da joj se život spasi?

SLUŠKINJA Zadani termin je gasi.

KOR A onda... je li organizirano sve što će trebati?

SLUŠKINJA Već je pripravna sprema u kojoj će je sahraniti.

KOR I neka zna da umire slavno,
 najbolja od svih žena pod velikim suncem.

SLUŠKINJA Pa što nego najbolja? Tko bi riječ rekao?

Tko bi je i im nadmašio? Kojim bi već im
 enom pokazala žena da štuje uvijek svoga,
 nego da za njega umre?

A o tome, dašto, itava zemlja znade;
 no dah bi im stao da uju što se još tamo zbililo.
 Nakon jasne potvrde da onaj je stigao dan,
 Alkestida riječnom je vodom umila bijelu put,
 iz cedrove škrinje izvukla gala
 toaletu, stavila prikladnu šminku,
 stala pred oltar božice ognjišta, Hestije naše,

pa se ovako pomolila:

»Gospo, pod zemlju odlazim; evo, zadnji
od zadnjih puta pred tobom klećim, moleći:
uvaj siroć i moje – i udijeli sinku
dobru družicu, a kerkici pravoga muža.
Nek ih ne sustigne kraj prije vremena
(kako pogibam ja, koja ih rodih), ne – nek blagoslovljeno
prožive život lijep u zavijanju svome.«

Pa oltare, koliko ih ima u Admeta dvorima,
obiće, ovjenata, molitvu reće pred svima,
trgaju lišće s granica mirte,
bez plaća, bez jecaja – nadolazeće zlo
njezinu prekrasnu putničku da bi taklo.

A kad stade u spavaćoj sobi,
nad posteljom suzu pusti,
i ovako progovori:

»Oj krevete, svoje djevičanstvo
tu sam dala ovome muškarcu
prije kojeg u smrt idem – ostaj
zdravo! Dušmanin mi nisi, jer
ubio si samo mene; ne želiš izdat tebe
i supruga svoga, umirem. Drugoj
ti nećeš pripasti; ne vjernijoj,
ali možda sretnijoj.«

Naprijed se baci, i tav krevet ljubi,
natopi bujicom što na oči navre.

I kada se nasitila suza, ode
oborene glave, okrene krevetule, a,
daće iz spavaće iza, i opet, i opet,
i opet se vrati, i opet se baci
na postelju natrag.

A djeca su, vukući mater za haljinu,
plakala; a ona ih na ruke dizala,
mazila jedno, mazila drugo, smrti na pragu.

I svi smo u kući plakali
žaleći gospoću; ona je svakome
pružila ruku, i svatko je za nju
bio dovoljno važan

da mu se obrati, da pozdrav primi.

Takvo je tužno stanje u Admetovoj kući.
Ljudi, da je on umro, ne bi ga bilo, i gotovo;
ovako – sad kad se izvuko –
tolika bol – nikad je neće zaboravit.

KOR Jasno da o ajava Admet sred zala
sada kad ostati mora bez uzorite svoje.

SLUŠKINJA Za suprugom pla e, ne pušta dragu iz ruku,
moli je da ga ne napusti.

Nemogu e traži – jer ona je gotova, rak je izjeda,
sva se pustila, tek je teret na njegovim rukama.

Pa ipak – ma kako slabo – još uvijek diše,
još uvijek bi htjela vidjeti sun evo svjetlo,
jer nikada više, jer sada po posljednji
put gleda sun eve zrake i sun ev krug.²

Nego, odoh ja – najavit u da ste tu.

Nisu svi toliko skloni vladaru

da ostanu uza nj i u zlu –

a vi ste prijatelj stari mojoj gospodi.

KOR – Hojla, Zeuse, kako, gdje

put iz krize može se

otvorit, obrat sudbe zle

koja nam vladare eka?

– Oj-joj-joj

izlazi l' tko? Da li da ve režem

kosu, i crnine haljine

da odijevam na sebe?

– Strašno je to, prijatelji, strašno; ali ipak
bogovima molimo se;

u bogova najve a je sila.

– Gospodine Apolone, naš iscjelitelju,
na i nekog lijeka Admetu!

– Sa uvaj ga, sa uvaj, kao što si prije
našao rješenje; daj i sad

ti od smrti izbavi,

krvožedno podzemlje zaustavi.

– Jao, jao

Oj, Feretov sine,

što te sna e, odnijelo ti dragu!

– Ajme meni,

ovo je da žile režeš,

om u oko vrata vežeš,

da se tako nebu približiš.

---

² Ovaj i prethodni stih isključeni su iz kritičkog izdanja.

– Ne eš milu, nego najmiliju
suprugu na samrti
danas morat gledati.
– Evo, evo!
Ve iz ku e idu on i ona.
– Kri i, ridaj, domovino
Fera, jer tu silnu ženu
mori bolest nasmrt,
vu e je pod zemlju,
do Hadova svijeta.
– Nikad više ne u re i da je brak veselja izvor;
nije, nego žalosti;
vidio sam ono prije,
a sad gledam kraljev udes
– gubi takvu ženu,
sve e vrijeme nakon toga
živjet život bez života.

ALKESTIDA Sunce, dane, nebo, oblaci što jurite!

ADMET Vidi tebe, vidi mene,
dvoje unesre enih,
ništa nismo bogovima našao u inili
da te zato sna e smrt.

ALKESTIDA Zemljo, ku o, djetinjstvo, zavi aju moj!

ADMET Uspravi se, žalosna, nemoj klonuti;
velesile božanske za milost valja moliti.

ALKESTIDA Vidim vesla, vidim amac,
mo varu, u amcu njega,
Haront drži aklju, ve me zove.
»No, ide li se? Hajde; tebe ekam.«
Tako on me tjera.

ADMET Jao mene! Gorku si mi plovidbu
opisala. Užas, kako patimo!

ALKESTIDA Tjera me, tjera, netko me tjera
(zar ne vidiš?) u mrtve dvore;
pod obrvom mrkloga sjaja
sijeva pogled Hada.
Što mi radiš? Pusti – kakvim putem
polazim, nesretna.

ADMET Bližnji žale te, a od svih ja najviše,
uz djecu što sa mnom ovu patnju dijele.

ALKESTIDA Pustite me, pustite više,
 spustite, noge ne držite!
 Blizu je Had, i mrak
 o i ispunja.
 Djeco, djeco, nema više,
 nema više vaše mame;
 zbogom, djeco, zdravi bili,
 bijelog dana gledali!

ADMET Aj! Ove rije i teško slušat,
 gore za me i od smrti,
 bogova ti, ne odlazi,
 dje ice ti, siro adi,
 drž' se, hrabro –
 ako umreš mene više ne e biti,
 u tebi je meni sasvim i biti i ne biti;
 ti si meni sve na svijetu.

ALKESTIDA Admete, vidiš kako je sa mnom,
 ho u ti re i prije no umrem što želim.
 Tebi za ljubav, daju i tvome životu
 prednost nad svojom dušom, umirem –
 po svojoj volji – za tebe;
 za sljede eg muža mogla sam imati koga god htjela,
 mogla sam po i u ku u obdarenu vlaš u.
 Al nisam htjela život bez tebe,
 s djecom bez oca, i nije mi bilo žao
 mladosti – mada sam imala u em uživati.
 Da, napustili su te otac i majka,
 a pošteno bi im bilo umrijeti – život su prošli –
 pošteno spasiti sina i juna ki zginut;
 ti si im jedini bio, a nemaju više šanse –
 ako li umreš – dobiti drugog.
 Tako bismo nas dvoje proživjeli ostalo vrijeme
 i ne bi plakao sam, bez žene,
 ne bi siro ad podizati morao. Ali bit e
 da je to netko od bogova tako uredio.
 Neka. Sad ti meni zauzvrat nešto obe aj.
 To što u moliti nije jednako vrijedno
 (što može biti od života draže?)
 ali je pravedno. I sam eš priznati. Ovu
 djecu ljubiš ne manje od mene, svakako.
 Nek oni ostanu gospodari mojega doma,
 nemoj se više ženiti, djeci ma ehu dovoditi,

od mene goru, da iz zavisti diže ruku
na tvoju i moju djecu.
Nemoj, molim te, takav biti;
djeci iz prošloga braka
ma eha je dušmanin, nimalo blaža od zmiје.
Muško e dijete, dakako, zaštitu na i u ocu,
njemu se može obratiti, otac razgovara s njim,³
a ti, ro ena moja, kakva te eka mladost?
Kakvom e majkom pokazat se o eva družica?
Mogla bi ti klevetom najbolju priliku
za udaju upropastiti!
Ne e te majka udavati,
niti pri porodu hrabriti,
milena, tamo gdje nikoga nema
tko bi to mogao kao majka.

eka me smrt, i to ne sutra, ni preksutra –
ovoga asa odlazim k onima kojih više nema.
Budite zdravi, budite sretni; dragi, ti eš se
mo i di iti najboljom ženom – vi, djeco,
da vas je takva rodila mati.

KOR Samo hrabro; u ime Admetovo ne bojim se re i:
tako e biti, ako je pri zdravoj pameti.

ADMET Bit e to, bit e, ne boj se; i za života
bila si jedina moja, pa eš i po smrti biti,
nijedna udava a tesalska ne e na tvojemu mjestu
ovjeka ovoga mužem nazivati.
Nema je tako ugledne rodom
ni tako prekrasna lika.
Dosta su djeca; molim da u njima
sre u mi bogovi daju; za tebe nisu mi dali.
Za tobom bit u u žalosti – ne godinu dana,
nego dok bude moj trajao vijek, najdraža;
mrzit u onu koja me rodi, neprijatelj
bit u svom ocu. Oni su moji tek rije ju, ne djelom.
Ti si za mene dala najmilije svoje
i spasila me. O, vrištati, vrištati moram
gube i takovu ljubav.
Ukidam parade, bankete, domjenke,
modu i glazbu koje su našu ispunjale ku u.
Nikada više dotaknuti ne u gitaru,

---

³ Stih isklju en iz kriti kog izdanja.

niti razgaliti dušu pjesmom uz zurle.
 Ti si iz moga života odnijela radost.
 Umjetni ka kiparska ruka tvoj lik, oblikovan vjerno
 u postelju našu e smjestit;
 uza nj u lijegati, ruke ovijati,
 ime ti milo zazivati, sve se pretvarati
 da u naru ju imam onu koju nemam;
 ledena naslada to je, znam, ali ipak
 može ublažit tjeskobu života. U snove
 ako mi do eš, razveselit eš me; slatko je
 svoje najdraže vidjeti, makar i no u,
 koliko traje da traje.

I kada bih imao Orfejev glas, njegove note,
 da mogu Demetru gospu i njezina muža
 pjesmom o arati, tebe iz Hada izvu i,
 dolje bih otišo, ne bi me zadržo
 Plutonov pas, ni Haront, prijevoznik duša;
 gore na svjetlo dana tebe bih vratio živu.
 Ovako, tamo me ekaj, im umrem,
 i ku u pripremi, da zajedno budemo tamo.
 U isti lijes od libanskog cedra, izdat u nalog,
 neka i mene stave, neka mi polože tijelo
 tik do tvog tijela, da ne bih, jednom kad umrem,
 odijeljen bio od tebe, jedine meni vjerne.

KOR Dakako, dakako. Zajedno s tobom, kao drug s drugom,
 patnju u ponijet i ja; ona je toga vrijedna.

ALKESTIDA Djeco, sami ste uli, tata kaže
 da drugu ženiti nikad ne e
 nakon mene, da me uvrijediti ne e.

ADMET Potvr ujem opet i tako e biti.

ALKESTIDA Ako je tako, primi ovu djecu iz moje ruke.

ADMET Primam ih, iz drage ruke dragi dar.

ALKESTIDA Ti sada umjesto mene budi njihova majka.

ADMET Mora tako biti, kad bez tebe ostat e oni.

ALKESTIDA O, djeco – sad kad bih trebala živjeti, odlazim.

ADMET Ajme, što u sada, bez tebe sâm?

ALKESTIDA Vrijeme e pomo i; onaj tko umre je ništa.

ADMET Uzmi me sa sobom, kunem te bogom, uzmi me sa sobom dolje!

ALKESTIDA Dosta je to što za tebe umirem.

ADMET O, božanska silo, kakvu mi uzimaš ženu!

ALKESTIDA O i su teške i dolazi mrak.

ADMET Gotov sam ako me ostaviš, najdraža.

ALKESTIDA »Nikakva« reci, jer više me nema.

ADMET Podigni o i, ne ostavljaj djece svoje!

ALKESTIDA Nije to od moje volje. Djeco, ostajte zbogom!

ADMET Pogledaj ih, pogledaj!

ALKESTIDA Mene više nema.

ADMET Što to iniš? Napuštaš nas?

ALKESTIDA Zbogom.

ADMET Ljudi, svisnut u!

KOR Otišla je. Admetove žene više nema.

ALKESTIDIN SIN Jao, jao – ode dolje mamica,

nema više nje,

tata, nema ovdje gore,

ostavila mene živa,

siro etom u inila, jadna mama,

vidi, vidi, o i sklopila,

ruke su joj pale!

Mama, slušaj, mama, uđ me, molim te,

ja sam, mama, ja te

zovem – tebi usta ljubim,

tvoja pti ica!

ADMET Ne sluša te, ne vidi te – tolika je nesreća

snašla mene i vas dvoje.

ALKESTIDIN SIN Rano, rano, tata, ostah

ja bez drage mame sam; o,

strašno mi se dogodilo,

strašno tebi, skupa sa mnom, jadna sekice!

Poštovani o e moj,

uzalud si, uzalud se ženio,

nisi starost s njome do ekao;

umrla je prije; otišla si,

mama, obitelj je propala.

KOR Admete, moraš izdržati ovo; ni prvi ni zadnji od ljudi

nisi što izgubiše vrlo ženu; sjeti se,

umrijeti nam je svima.

ADMET Svjestan sam, znaš, i nije naprasno

lupilo to, ovo zlo; spoznanje o tome mu i me odavna.

I što? Naložit u sprovod zemnih ostataka.

Budite uz mene, ostanite, uzvratite

tužaljkom crnom nemilosrdnom bogu.

A svim Tesalcima kojima vladam

poru ujem da se uklju e

u žalovanje za pokojnicom

režu i kose, crne navla e i nošnje;
 vi koji vozite jaka kola, sedlate vrance,
 konjima sijecite britvom grivu na vratu.
 Neka u gradu ne bude frulâ, ni svirke
 gitara, sve dok ne pro e dvanaest luna.
 Nikada nikog pokopati ne u dražeg
 ni meni boljeg od umrle; svaku je moju
 po ast zavrijedila – jedina htiju i
 umjesto mene umrijeti.

KOR Alkestido, Pelijeva k eri,
 zdrava bila meni
 u Hadovim dvorima
 u stanu bez sunaca.
 Neka znaju crnokosi
 Had i peljar smrtovo a
 naj i naj da bolju ženu
 kroz mo varu Aheronta
 prevezo je sad u barki
 dvoveslarki.
 Službenici umjetnosti
 mnogo pjevat e o tebi
 i uz sedam struna tambu-
 ru i odom bez radosti
 tamo u Sparti, kad mjeseca
 Karneja krug godišnji
 još jednom se ustavi,
 kada tijekom cijele no i
 blijeda luna nebom plovi.
 Pjevat e u velegradu,
 u sjaju Atene;
 takvu svojom smr u sagu
 podala bi svakom bardu.
 Kad bi mene pitali
 htio bih te dovesti
 gore, van iz mrklog Hada
 preko vode Kokitove
 veslom koje crnu vodu sije e.
 Ti si, ti si jedina, draga me u ženama,
 dala život vlastiti,
 dala da bi muža spasla,

zauzela me sjenama mjesto njegovo.
 Laka zemlja na te pala, gospo. Ali
 stupi li on u brak novi,
 past e na njegov i dje i-
 ce ti silan gnjev.
 Mati nije htjela
 pod ledinu za sina,
 niti otac stari;
 koga su rodili, nisu izbavili,
 bijedni kukavci sjedokosi.
 Ti u jeku mladosti
 za muža si mlada mrla.
 Da bar mene dopadne
 ljubav partnerska
 takve družice; to je premija
 rijetka životna.
 Usto samo treba još
 da bez silnog bola
 vijek protekne naš.

HERAKLO Dobri ljudi, stanovništvo lokalno,
 jesam li to Admetov dvor pogodilo?

KOR U dvorima ovima, štovani Heraklo,
 Feretov živi sin; al vi recite,
 koja vas sila u tesalsku dovodi zemlju,
 u tvrdi grad Feru zašto dohodate?

HERAKLO Po jednome poslu za Euristeja.

KOR A kamo se putuje? Na kojoj misiji?

HERAKLO Za četir konja i za kola Diomeda Tračanina.

KOR Huj! Pa kako? Zar ne znate tko je taj?

HERAKLO A-a. Nisam tamo nikad bio.

KOR Te konje nije moguće bez kreševa dobiti.

HERAKLO Bio je to poso koji nisam mogo odbiti.

KOR Ubit ćete pa se vratit – ili ondje leš ostati.

HERAKLO Princip mi je poznat. Ne bi bilo prvi put.

KOR Pobijedite li, što će vam to?

HERAKLO Konje vodim po narudžbi u grad Tirint.

KOR Nije lako gurnut žvale u te gubice.

HERAKLO Glavno da ne bljuju vatru.

KOR Ali kolju ujedima brzim poput munja.

HERAKLO Da? To rade divlje zvijeri, a ne konji.

KOR Vidjet eš im jasle krvlju zablā ene.
 HERAKLO Kakav li je to psihopat njihov gazda?
 KOR Sin Aresov i nosilac zlatnog tra kog koplja.
 HERAKLO Eto ti! Još jedan šamar mog demona
 (surov je i uvijek mora glavom kroz zid) –
 protiv svakog sina boga rata moram se boriti!
 Likaon prvo, za njim Kikno, evo ga sada
 tre i okršaj, s tim konjima i njihovim gazdom.
 Al' još se nije taj rodio tko e sina Alkmenina
 vidjeti kako drhti ispred tu eg ma a.
 KOR Heraklo! Evo vladara ove zemlje li no –
 Izlazi Admet iz pala e svoje.
 ADMET Pozdravljam vas, dijete Zeusa, Pelejeva krvi.
 HERAKLO Zdravo, Admet, šefe Tesalije.
 ADMET E, da... Ali znam da to vi u najboljoj namjeri.
 HERAKLO Zašto u toj žalosnoj crnini?
 ADMET Moram danas jednoga sahraniti mrtvaca.
 HERAKLO Bože, ne daj nesre u tvojim klincima!
 ADMET Dobro su i doma su djeca koju rodih ja.
 HERAKLO Starom ocu i vrijeme je bilo, ako ga je streflo.
 ADMET I on je živ i mati moja, dragi Heraklo.
 HERAKLO Nije valjda tvoja Alkestida?
 ADMET Dvije strane ima ono što bih o njoj re i mogo.
 HERAKLO ekaj – jel je živa? Jel se nešto desilo?
 ADMET Jest i nije, jest i nije, to me boli.
 HERAKLO Ne razumijem bože tebe; bez veze mi pri aš.
 ADMET Ne znaš sudbu koja joj je dosu ena bila?
 HERAKLO Znam – za tebe pokorno je umrijeti pristala.
 ADMET Kako onda da je živa, ako na to pristala je?
 HERAKLO A-a, ne pla ' žene unaprijed, uvaj to za poslije.
 ADMET Mrtav je tko mora mrijeti, tko je umro – toga nema.
 HERAKLO Nije isto bit i ne bit!
 ADMET Tako vi, Heraklo dragi; ja druga ije.
 HERAKLO I što, jelte, onda pla eš? Tko ti je od tvojih umro?
 ADMET Žensko. Baš smo na toj temi.
 HERAKLO Šta, rodica? Tvoja krv?
 ADMET Rod mi nije; uku anin je na drugi na in.
 HERAKLO Otkud onda kod tebe je umrla?
 ADMET Otac joj je preminuo, tu je bila ko sirota.
 HERAKLO O joj joj.
 Da te barem, Admete, nisam zateko u tuzi...
 ADMET Što na umu imate takve rije i govore i?

HERAKLO Moram sada drugome u goste.

ADMET Ni u kojem slu aju! Ne snašlo nas takvo zlo!

HERAKLO U koroti, rekao bih, gosti teško padnu.

ADMET Mrtvi su mrtvi, i šta se tu može. Izvolite – moja pala a!

HERAKLO Kako u na ru ak usred karmina?

ADMET Odvest u vas u poseban apartman za goste.

HERAKLO Pusti me da idem – i kao da jesam.

ADMET Nema šanse da drugom odete.

Ti! Vodi gospodina – apartman mu
otvori, i reci u kuhinji
da se na e sve što treba;
vrata na dvorište zatvorite dobro;
gost koji ru a ne treba slušati
kukanje. Da mu apetit ne kvari.

KOR Što inite? Usred takve tragedije,

Admete, vi ufate se goste primati?

Jeste li pri sebi?

ADMET Da – a kad bih iz ku e, iz grada

otjerao svoga gosta,

bi l' me tada više hvalio?

Bogme ne bi – jer to ne e nesre u mi

smanjiti, al bih manje gostoljubiv

pokazao se ja.

Vrh svih zala tad bi došlo zlo još jedno,

za moju bi ku u rekli da se u njoj gost ne voli;

a Heraklo, on je meni najbolji doma in

kada god se usred sušnog Arga pojavim.

KOR Što ste onda tajili udes što se dogodi,

ako Heraklo je s vama dobar kao što ste rekli?

ADMET Ne bi htio ni pod razno u i u ku u

da je moje patnje sazno.

Nekom e se, svjestan sam, to što radim init glupo,

pohvalit me ne e; ali moja ku a ne zna

gosta odbit ni gosta uvrijedit.

KOR O dome gostiju mnogih, ovjeka široke ruke,

tebe i Apolon li no, božanstvo gitara što bruje,

po asti posjetom svojim.

On se privolio biti pastirom

u ku anstvu ovoga doma,

po strmimi klisurami

sopilaše kravami
 pastijerske svadbene.
 Zbog pjesama veselo su prilazili pašnjaku
 risovi pjegavi, planinski lavovi, cijela eta oker boje;
 zaplesalo oko tvoje gitare,
 Apolone Febe, lane šarena krzna
 izme u visokih smreka
 guste šume izlaze i
 nožicama prebiru i
 u ekstazi zbog te svirke.
 Zato sada silna stada
 pasu na imanju gdje kraj
 Bebij-vode ubave Admet stanuje.
 Granice oranicama, žitnim poljima,
 oko magle sred koje se sunce u garažu spušta,
 sve do neba moloskoga –
 sve povla i on;
 na obali Egejskoga mora,
 u kraju što luke nema,
 on Pelijskim gorjem vlada.
 Danas pak je otvorio
 ku u svoju, gosta prima,
 suznijeh trepavicah,
 pla u dragom za suprugom
 ovdje netom preminulom;
 je l' pristojnost pregazila stid?
 Esencija mudrosti
 prebiva u eliti
 naše zajednice. Kapu dolje;
 u mojoj duši vrsta je vjera
 da savjestan uvijek dobro e pro i.

ADMET Ljubazni skupe gra ana Fere,
 umrlo tijelo, opremljeno svime,
 evo sada sluge na rukama nose
 grobu i loma i;
 vi umrlu, kako red je,
 pozdravite dok izlazi na posljednji put.
 KOR A evo i vašeg oca vidim, starom nogom
 stupa, i sluge na rukama nose
 nakit za suprugu vašu, darove za donji svijet.

FERET Stížem dijele i tvoje boli, sine;
 valjanu si i poštenu – tko da kaže
 išta protiv? – izgubio suprugu;
 ali treba stisnut zube, makar zubi škripali.
 Primi ovaj nakit, i pod zemlju
 neka ide. Ostatke joj treba štovat,
 jer za tvoj je život, sinko, umrla,
 dala meni ne izgubit dijete,
 ne ginut bez tebe u starosti mu noj.
 Alkestida kvalitetu diže cijelom ženskom rodu,
 plemenitim inom svojim.
 O, spasiteljice Admeta, o, uspraviteljice
 posrnulih nas, sretno! – u Hadovu domu
 bilo ti dobro. Priznajem: samo takvi
 brakovi ljudima hasne. Ina e nemaš se emu ženiti.

ADMET Nisi na moj poziv pristupio ovom grobu
 i ne bih ugodnom mogao smatrati tvoju prisutnost.
 Tvoj nakit ona nikada ponijeti ne e
 i ništa joj tvojega ne treba dok liježe u grob.
 Su ut je trebala kad sam umirao *ja*,
 a ti si okrenuo le a, i dao si da umre drugi –
 mlado umjesto starog. I nad njom eš mrtvom još plakati?
 Nisi li bio dokazani otac ovoga moga tijela?
 I nije li ona što me, kako tvrdi, rodila,
 ona takozvana majka – nije li rodila ovo tijelo?
 Jesam li robovske krvi, na prsa
 supruge tvoje podmetnut tajno?
 Stavljjen na kušnju, pokazao si tko si,
 i ne smatram sebe djetetom tvojim.
 Na asnu rije , u kukavi luku sve si nadmašio.
 ovjek tvoje dobi – na koncu života –
 a nisi htio, nis' se usudio umrijeti
 za svoga sina. Na nju ste svalili to,
 na ženu tu e krvi, na onu koju bih jednu,
 pravo govore i, mogao i morao zvati i ocem i majkom.
 A zbilja bi se ti junakom pokazao bio
 umrijevši za svoga sina. I ovako
 i onako pri kraju je rok trajanja tvoga.
 Ostatak *svojeg* životnog vijeka i ona i ja bismo prošli
 zajedno; ne bih, ostavši sam, jecao u svome zlu.
 Ovdje me reži, nije li sve što sretnom ovjeku treba
 tebi u naru je palo? U mladosti vlast si stekao,

mene si imao sina, nasljednika ovijeh dvora,
 da ne moraš, bez djece umiru i,
 drugima pustiti sirotu državu da je pelješe.
 Svakako ne možeš reći da si ruke digao
 od sina koji te nije poštivao. A sve to
 meni ste vratili, ti i mati, ovako!
 Zato ne gubi vrijeme, brzo pravi još djece,
 da te u starosti paze, da te, kad umreš,
 u pokrov umotaju, polože u grob,
 jer ova te ruka pokopati neće;
 za tebe mrtav sam. Ako sam našao
 spas u drugome, ako zbog drugog dišem,
 drugom ću biti i dijete i zaklon u starosti.
 Foliraju starci kad mole za smrt,
 kad psuju starost i življenje dugo;
 nek se smrt pojavi, i nitko ne želi
 umrijeti. Više im nije starost teška.

KOR Stanite; dosta je ova nesreća ovdje;
 sine, ne muči srce svog oca!

FERET Sine, na koga se brecaš – na roba,
 na pašću i na sajmu kupljeno?
 Ne znaš li da sam tesalskog roda, Tesalca
 oca punopravan sin, ne znaš li da sam slobodan čovjek?
 Previše sebi dopuštaš, momče, i nećeš tek tako
 proći i kad me obasipaš paljbom takovih riječi.
 Jesam te za gospodara kuće othranio,
 al nisam obvezan umrijeti za te.
 Nije zakon mojih otaca da o čim evi
 umiru umjesto djece. Nigdje u Grčkoj tog nema.
 Ti si se rodio za sebe sama, u dobru i zlu;
 sve što si od mene trebao dobiti, imaš.
 Mnogima vladaš, mnogo ćeš još teritorija
 naslijediti; tako sam i ja od svoga naslijedio oca.
 I u čemu je, onda, nepravda? Što ti uskraćujem?
 Ne umiri za ovog ovdje – ni ja za tebe neću.
 Drag ti je život; misliš da ocu ti nije drag?
 Čovječje, dugo je vrijeme tamo dolje, a
 život je kratak, al ipak sladak.
 Ti si sebi, recimo, ne trepnuvši sredio od smrti poštudu,
 živ si i mimo dosudnog roka –
 jer si Alkestidu ubio; i onda moj kukavičluk
 spominješ, bijedo. Žena te prešišala,

žena je umrla umjesto tebe, silnoga frajera.
 Pravu si smislio shemu kako da nikad ne umreš:
 svaki eš put nagovoriti aktualnu
 gospo u da odapne umjesto tebe! I onda eš još psovati bližnje
 koji nisu na to bili spremni – a sam si ubre!
 Šuti; ako voliš vlastiti život, smatraj
 da i svi drugi vole svoj; i ako nam budeš
 govorio ružno, mnogo tog ružnog eš uti –
 i ne bez osnova.

KOR Previše teških rije i je palo, kao i malo as;
 nemojte, štovani star e, zlo esti bit prema sinu.

ADMET Govori; ja sam rekao svoje. No, ako te boli
 slušati istinu, nisi se trebao o mene ogriješiti.

FERET Da sam za tebe umro, više bih griješio.

ADMET Zna i – isto je umre li mlad ili star?

FERET Svoj život dugujemo jednoj duši, a ne dvjema.

ADMET Bogme, ti bi živio duže od Zeusa, je li?

FERET Roditelje psuješ, koji ti nikakvu ne ine nepravdu.

ADMET Dug ti se život, primje ujem, mili.

FERET Ne pokapaš li to ti nekoga umjesto sebe?

ADMET To je svjedo anstvo, o crna dušo, kukavi luka tvoga!

FERET No nije umrla za me; to ne možeš re i.

ADMET Aaaj!

Samo da do eš od mene moliti nešto!

FERET Rezerviraj odmah više udava a, da bi ih umrlo više.

ADMET Na tvoju glavu ta sramota; ti nisi umrijeti htio.

FERET Slatko je gledati, slatko je disati, je li?

ADMET Sramotno je tvoje lijepljenje za život, i nije nimalo muško.

FERET Rugaš se, ali ta na tvojim rukama nije u starosti umrla.

ADMET Al ti eš, kad umreš, bez asti umrijeti.

FERET Što me se ti e loš glas ako sam mrtav?

ADMET Ajme, ajme! Starost – pa to je ista besramnost!

FERET Ova ovdje nije bila besramna – nego bedasta.

ADMET Odlazi – pusti da sahranim ovog mrtvaca!

FERET Odlazim; sahranit eš je ti, njezin ubojica,

i još eš platiti njezinu rodu;

ina e Alkest muško nije,

ako ne osveti krv svoje sestre.

ADMET K vragu i ti i ona što s tobom živi,
 oba bez djece uz živa sina. Pravo vam budi,
 starite dalje! S ovjekom ovim više se nemojte
 na i pod istim krovom; da se oglasom treba

odre i tvoga ognjišta, ja bih ga se odrekao.
 A mi – jer zlo na ple ima nositi treba –
 po imo! Mrtvo tijelo vatri predajmo!

KOR Jao! Jao! Divno hrabra,
 uzorita, najbolja,
 ostaj zdravo; primili te naklono
 u vje nome mraku Had i Hermo!
 Ako tamo bolje ide dobrima,
 neka tebi dobro bude, posjeli te
 uz Hadovu nevjestu!

SLUGA Znam ih ve mnogo, iz raznih zemalja,
 goste koji dolaze Admetu u dvore.
 Mnogima sam servirao; al od ovog gosta
 gorega još nisam do ekao.
 Prvo: vidio je da je gazda u žalosti,
 ali je ušao, al se usudio prekora iti prag.
 Onda: nimalo skromno nije primio
 što se nudilo – mada zna za nesre u –
 nego, ako nešto nismo iznijeli, i to bi naru io.
 U rukama pehar od lovor-drveta,
 crno pije, vode ne dolijeva,
 dok ga nije vru ina od vina
 uhvatila okolo-naokolo;
 na glavi je vijenac naherio,
 falš zareve – melodije dvije
 uješ; Heraklo u pjesmu, briga njega
 za nesre u Admetove ku e,
 a doma i mi smo naricali
 za gospo om, ali suzne o i
 pokazali gostu nismo. Tako nam je naredio Admet.
 I tako ja sad u ku i oko gosta konobarim,
 tog mangupa, lopova i razbojnika,
 a iz ku e ode gospo a, nismo je ispratili,
 niti za njom ruke pružili, oplakuju svoju
 Alkestidu. A meni i svoj eljadi
 bila je – majka! Od tisu u zla nas spasila,
 stišavaju gazdine napade bijesa;
 i zar onda nemam pravo
 mrze gosta u nevjeme pristigloga?

HERAKLO Ej, ti! emu faca, emu brige?

Ne valja ti mrka elu posluživat
gosta; do ekaj ga veselo i vedro.

Pred tobom je gazdin drugar,
a ti mrzovoljno, a ti namršteno
dvoriš – sav u brizi zbog tuih problema.

Odi vamo, da ti bata mudrost kaže:
kako ti je to u stvari na tom svijetu, znaš li?
Reko bih da ne – pa i otkud? Ali pazi što u reči:
svatko tko se rodi, taj umrijeti mora,
a nijedno smrtno bičepojma nema,
kada do e sutra, ho e l' biti na popisu živih.
Kuda vodi put slu aja, to je nepoznanica,
i ne da se nau itini na foru di i.

Eto, to si uo, od face nau io,
zato – smajl! I cugaj! Kao život svoj ra unaj
ovo što je danas ovdje – ostalo je puki slu aj.
asti, slavi najsla e od svih božanstava –
seks-bombu Afroditu; ona ti je uvijek spremna.

Drugo sve pusti, daj, budi pametan –
ukoliko smatraš da sam u pravu;
a reko bih da je tako. A? Ne eš li se otarasit
viška žalosti, sa mnom popiti?

Pouzdan izvor kaže da iz depresije
sigurno izvla i zvuk vina u aši.

Prolazan biti zna i i misliti prolazne stvari,
jer ozbiljnim mrgudima, svima koliko ih ima,
ako mene pitate, život nije život – nego nesre a.

SLUGA To znamo; al sad smo u stanju
kom ples i smijeh ne pristoje.

HERAKLO Pa tu a je žena ta pokojnica; ne tuguj
previše; ovoj su ku i gospodari živi.

SLUGA Što »živi« – zar ne znaš za nesre u našu?

HERAKLO Da mi ne bi gazda tvoj možda nešto skrivao?

SLUGA Previše je, previše gostoljubiv on.

HERAKLO A šta? Da me ne ugosti radi tu e žene?

SLUGA Da, tu a je bila, itekako tu a – i previše tu a.

HERAKLO Ima li tu nešto za što meni nije rekao?

SLUGA Idite, uživajte! Mi dijelimo gospodara bol.

HERAKLO Tako ne zvu i pri o tu emu jadu.

SLUGA Ina e ne bi boljelo tako gledati kako be arite.

HERAKLO Zar me moj doma in u nešto gadno uvalio?

SLUGA U krivi si as zatražio smještaj! Mi smo u žalosti⁴ – vidite crnu nošnju i odrezanu kosu.

HERAKLO Tko je umro? Zar netko od djece, il otac stari?

SLUGA Admetova žena je umrla, poštovani goste.

HERAKLO A? Pa što ste me onda primili?

SLUGA Stid ga bilo da te ova ku a odbije.

HERAKLO Nesretni ovje e, bez kakve si žene ostao!

SLUGA Poginusmo svi, a ne samo ona.

HERAKLO Ma skužio sam ja i u oku suzu,

i kosu odrezanu, i facu; al sam mu

vjerovo kad mi je reko da tu e

je truplo koje polažu u grob.

Protiv volje sam prag prekora io,

u ašu zavirio u gostoljubivom domu

u takvom stanju. Ovdje tulum,

vijenci na glavi – a ti ništa,

a takvo je zlo ku u zadesilo?

A gdje je sahrana? Gdje u ga na i?

SLUGA Kraj glavne ceste za Larisu

iz predgra a vidjet eš mramornu grobnicu.

HERAKLO O srce! O ruko! Prošli ste mnogo,

pokažite sada kakvog je sina

Zeusu dala Alkmena, Elektrionova k i!

Valja mi spasit netom preminulu

ženu i vratiti ovome svijetu

Alkestidu – za ljubav Admetu.

Oti i u crnome knezu mrtvaca,

Smrti. Prišuljat se – sigurno u ga na i

gdje pije blizu ponuda na grobu.

I kada na njega sko im iz zasjede,

kada ga zgrabim, u zahvat ga stisnem,

nema tog tko e ga izvu i – rebra e pucati –

dok mi ne preda tu ženu.

A ako ovaj ne uspije lov, ne do e li

Smrt po krvavu žrtvenu kašu, si i u dolje

Perzefoni i njenom šefu, u dvore bez sunca,

i dat u im ponudu koju ne e mo odbit.

Garantiram da u Alkestidu dovest ovamo,

u zagrljaj svome doma inu,

koji me primio, nije me odbio,

---

⁴ Ova i Heraklova replika isklju ene su iz kriti kog izdanja.

mada ga tištala nesre a teška.
 To je zatajio – plemenit do srži – iz obzira prema meni!
 Koji Tesalac može biti od Admeta gostoljubiviji,
 koji od svih Grka Helade? I zato, majke mi, ne e morat govorit
 da je ugostio dripca, on, plemenita narav.

ADMET Aoh, mrski prilazu,
 mrski prizor ku e bez nje,
 jao meni joj. Aj-jaj-jaj-jaj-jaj.
 Kamo? Kuda? Što da kažem? A što ne?
 Kako da me vrag odnese?
 Pod zlosretnom zvijezdom rodila me mati.
 Mrtvima zavidim, i za njima patim,
 u njihovu svijetu stanovati žudim.
 Više mene ne vesele sun eve zrake,
 niti hodanje zemljom;
 takav polog od mene je uzeo
 smrtonosac, i Hadu ga predao.
 KOR Dalje, dalje; pod krov stupi!
 ADMET Ajme meni!
 KOR Što ti se dogodilo, jauk je zaslužilo.
 ADMET Ajaj jaj!
 KOR Sada si u teškom stanju, shva am te.
 ADMET A-a-a!
 KOR Onoj dolje ne eš ništa pomo .
 ADMET Jao mene! Jao mene!
 KOR Nikad više ne vidjeti lice žene voljene
 pred sobom – to boli.
 ADMET Sjetio si me na ono što razdire srce;
 što je za muškarca gore nego vjernu
 ženu gubit? O, da nikad nisam nju
 oženio, s njom u ovoj ku i živio!
 Zavidim i samcima i onima bez djece svima.
 Jedan život da te boli,
 dovoljno je patnje.
 A stradanje djece, a još bra ni
 krevet smr u opustošen –
 nepodnošljivo! A moglo se
 i bez djece i bez žene
 život provesti.
 KOR Sudbina je, sudbina, nema mimo nje.

ADMET Ajme meni!

KOR Ali bezgrani noj boli ti se predaješ.

ADMET Ajaj jaj!

KOR Teško je to nosit, al svejedno...

ADMET A-a-a!

KOR izdrži; nisi prvi izgubio...

ADMET Jao mene! Jao mene!

KOR ... ženu; svakog živog stisne neka nesre a.

ADMET O velika boli, jade zbog mrtvih pod zemljom!

Zašto mi niste dali da u grob se bacim,
u jamu, u raku, da ondje s njome,
s najboljom mojom, u smrti legnem?
Umjesto jedne duše, Had bi sad imao dvije,
najvjernije koje postoje;
zajedno bi dvoje
preplovilo podzemne vode.

KOR Bio je jedan

u rodu mome, kome je de ko, zjenica oka,
u ku i umro.

Jedini sin – pa ipak

zlo je on nosio s mjerom, mada bez potomka osta,
ve spreman za kose sijede,
ve poodmakle dobi.

ADMET O, ku o stara, kako da u em?

Kako da u tebi živim, sada kad se
okrenula sre a? Ajme! Koliko je prošlo
otkad sam, pra en svadbenom bakljom i pjesmom,
unutra kro io drže i ruku ljubljene žene,
a za nama svatovi
uz estitke oboma
što smo se – iz dobrih familija,
podjednako ugledni –
brakom združili.

A sada – pla , suprotiva svadbi,
suprotiva bijelom – crnina
unutra prati
u pustoš kreveta bra nog.

KOR Usred životne

sre e te zate e ova bol,
nenavikloga na zlo.

Ali si spasio

život i žitak.

Umrla žena, svršena veza.

Što je u tome novo?
 Mnogima ve je otela
 suprugu smrt.

ADMET Predragi, ženin udes smatram sretnijim
 od svojega, makar se tako ne inilo.
 Nje se nikakva bol više dota i ne e,
 njezine muke su prestale. Blagoslovljeno.
 A ja – ja koji nisam trebao ostati živ –
 izbjegavši su eno, batrgam se kroz žalosno
 postojanje. Sad mi je jasno.
 Kako da izdržim ulazak u ovu ku u?
 Koga da pozdravim? Tko e pozdraviti mene
 da povratak ku i donese radost? Kamo da gledam?
 Pustinja usred doma izbacit e me van,
 kad njezin ležaj prazan ugledam
 i stolce na kojima je sjedila. U sobama
 prljave podove. A djeca mi oko nogu
 pla u mater pokojnu. Posluga tuguje
 za gospodaricom. Kakav gubitak za ku u!
 Takvo nam je doma stanje. A izvana, a izvana
 mene e progoniti tesalska vjen anja!
 Javna mjesta puna žena!
 Ja podnijeti ne u mo i
 pogled na vršnjakinje moje supruge.
 Neprijatelj svaki, vide i me takva, ovako e re i:
 »Vid' ga živa, sram ga bilo, umrijet mu se nije dalo,
 ve je u zamjenu poslao nju koju je oženio,
 kukavi ki izbjegao onaj svijet – i još misli da je muško?
 Pun bijesa na roditelje, a sam nije htio
 umrijeti.« Tako e me astiti zlonamjerni.
 Što mi onda, prijatelji, vrijedi život,
 kad sam na zlu glasu, kad sam u zlu stanju?

KOR Pro oh znanost i umjetnost,
 pro oh svemir, i dotakoh
 razna znanja;
 ništa ja e od Nužnosti,
 božice Ananke,
 ja ne na oh – ni eliksir
 s tra kih plo a, na kojima
 rije i Orfejeve

stoje zapisane;⁵ ni ijedan onaj lijek
 što Apolon daje
 Asklepijevu rodu
 ovje anstvu protuotrov
 za bezbrojne boli.
 Ananke je jedina kojoj pred oltare,
 pred kipove ne može se
 do i, ona ne mari za žrtve.
 Nemoj mi se, gospo,
 ukazati silnijom
 no što si se dosad ukazivala!
 Pa i Zeus što odobri
 ne može bez tebe svršit.
 ak i elik s Crnog mora
 svojom silom svijaš.
 Tvoja volja nepokole-
 bljiva ni za što ne mari.
 I tebe je okovom od kog nema spasa
 božica pritegla. Hrabro. Pla ti ne e dovesti
 one odozdo ovamo gore.
 I sinove bogova proguta mrak,
 odnese smrt.
 Mila je bila dok s nama je bila,
 mila e biti još i u smrti.
 Najplemenitiju od sviju žena
 bra nom si svezom dobio.
 Nek se ne zaboravi
 tvoje žene grob. Poput hrama, crkve božje
 neka bude štovan, hodo asnicima cilj.
 Putovanje prekinut e
 mnogi, da bi mogli re i:
 »To je ona što je onda
 umrla za muža,
 sad blažena i svetica.
 Zdravo, o, božanska gospo, podaj i nama blagoslov.«
 Takve e joj molitve upravljati.
 – Hej! Pa to se sin Alkmenin,
 ini mi se, Admete, ku i vašoj bliži.

---

⁵ Sholije ovdje bilježe da su, prema vijesti prirodnog filozofa Heraklida s Ponta, Platonova u enika, na planini Hemu (danas planina Balkan) zaista postojali zapisi na plo ama ili plo icama pripisivani Orfeju.

HERAKLO Dragome ovjeku treba pošteno priznati,

Admete moj, a ne u jetrima žu gomilati
mú e i. Mislio sam da sam vrijedan
pro i prijateljstva test

kad se na em blizu tvoje nesre e.

A ti nisi rekao da je smrtni slu aj
tvoja žena. »Dobrodošo, goste, u ku u!«
kao da je umro makar tko!

Ja za stol, ašu u ruke,
svakome bogu ponaosob nazdravljam –
sred nesre e tvogjega doma.

I to ti zamjeram, zamjeram što si mi
to priredio. Al ne u da te sred tisu u zala
još i to boli. No zbog ega ono se
vratih još jednom, sad u ti re i:

uzmi ti lijepo ovu ovdje, pri uvaj je za me,
dok opet ne do em gone i one
konjine tra ke, kad sredim onog diktatora.

A ako se desi što ne bi trebalo – ja bih se svakako
vrlo rado vratio – tu ženu ti dajem, nek služi
u tebe u ku i. Dobro sam se oznojio
da do nje do em. Sreo sam neke,
organizirali su svjetsko prvenstvo,
izazov svakom atletu.

Odande tu curu vodim, iz nagradnog fonda;
u lakoj atletici konje su dijelili,
u disciplinama težim – boksu i rvanju –
stada goveda; a ona je – posebna nagrada.

Kad sam se ve tamo našao, sramota je bilo
propustiti takav zgoditak.

Nego, kao što rekoh, ti mi curu zbrini.

Nije ukradena, pošteno je osvojena;
jednom eš me možda i ti zbog tog pohvaliti.

ADMET asne mi rije i, nisam htio vrije ati

kriju i udes svoje nesretne žene;
ali bi bila bol povrh boli

da i i ste morali drugom doma inu.

Dosta mi je bilo ve i privatnoga pla a.

A ženu, ako je mogu e, molim vas, štovani,
neka pri uva drugi Tesalac, netko kome se nije
dogodilo što se dogodilo meni. U Ferama
mnogi e vas rado primiti; na moju me nesre u,
molim, ne sje ajte! Ne bih mogao,

nju u ku i gledaju i,
 ne proplakati. Ve bolujem; nemojte
 novu bolest donositi; dosta me nesre e tišti.
 Uostalom, gdje bi se smjestila u ku i mlada žena?
 Jer da je mlada vidi se to po odje i, nakitu.
 Da živi pod istim krovom s muškarcima?
 Kako da bude na miru kraj momaka?
 Mladost, gospodine Heraklo,
 zauzdati nije lako. To govorim u vašem
 interesu. Ili, da je smjestim u ložnicu
 pokojni inu? Da je pustim u krevet Alkestidin?
 Dvostruke bojim se osude. One javnoga mnijenja
 – predbacit e mi netko da sam svoju
 spateljicu izdao, s drugom mladom u krevet usko io –
 ali i osude pokojni ine – koja zaslužuje samo strahopoštovanje.
 Tu valja biti vrlo oprezan. Me utim, gospo o,
 tko bili da bili, Alkestidi ste jednaki
 fgurom i rastom, znajte; i tijelom joj sli ite.
 Jao mene! Vodite, tako vam bogova,
 tu ženu meni s o iju, ne ubijte mene ubijenog!
 in i mi se – dok gledam nju – da vidim ženu
 svoju; u srcu bura, iz o iju voda
 izbija; bijedna li mene,
 evo gdje kušam gor inu nedavne boli.

KOR Priznajem, ne bih sudbinu mogao hvaliti;
 pa ipak treba, što bilo da bilo,
 izdržati ono što pošalje bog.

HERAKLO E, da sam imo toliko snage da tvoju ženu
 u ovaj svijet iz podzemnih dvora
 vratim, da tebi tu uslugu u inim!

ADMET Jasno vidim vašu vru u želju. Ali emu?
 Mrtvi se vratiti ne mogu.

HERAKLO Samo ne pretjeruj, stari, neg trpi kako se spada!

ADMET Kad boli, lakše je svjetovat nego li juna ki trpjet.

HERAKLO Kako eš s mrtve to ke budeš li kukao vje no?

ADMET Shva am to i sam – al goni me neka žudnja za time.

HERAKLO Žudjeti za mrtvacem. To i nije nego za plakati.

ADMET To me uništilo još i više nego mogu re i.

HERAKLO Bila je super žena, priznat se mora.

ADMET Toliko da njenom mužu živjeti više nije fora.

HERAKLO To e srediti vrijeme. Zasad je zlo još mlado.

ADMET Vrijeme? Da – ako vrijeme zna i smrt, onda vrlo rado.

HERAKLO   Žalost e otjerat nova žena, nov brak.
 ADMET   Šutite! Što to govorite? Nisam to eko od vas!
 HERAKLO   Nego šta? Ne eš više? Krevet e udovac ostat?
 ADMET   Ne postoji takva koja e s ovim ovjekom zajedno lijegat.
 HERAKLO   Misliš da e to pokojnici nešto koristit?
 ADMET   Ma gdje bila, treba je slavit i astit.
 HERAKLO   Svaka ast, svaka ast. Ali proglasit e te lu akom.
 ADMET   Ovoga ovjeka nikada više mladoženjom zvati ne eš.⁶
 HERAKLO   estitam onda, jer ženi si vjeran.
 ADMET   Umro bih kad bih je izdao, mada je više nema.
 HERAKLO   Ajde, primi ovu malu u svoj plemeniti dom!
 ADMET   Ne – ja te zaklinjem tvojim rodom, Zeusom!
 HERAKLO   Ali pogriješio bi da to ne napraviš.
 ADMET   A ako napraviš, onda tek zažališ.
 HERAKLO   Ma daj; usluga bi se lako mogla isplatit.
 ADMET   Ajme!
       Da je bar niste osvojili na tom prvenstvu!
 HERAKLO   Al dok pobje ujem ja, i ti pobje uješ sa mnom.
 ADMET   Lijepo re eno; a žena nek ide s mirom.
 HERAKLO   Oti i e ako treba; ti prvo vidi jel treba.
 ADMET   Treba. Nemojte, molim, da budem uzrok vašega gnjeva.
 HERAKLO   I ja nešto znam zbog eg inzistiram.
 ADMET   Nek vam bude. Al znajte, ja ne odobravam!
 HERAKLO   Ma još eš nas ti i hvalit, samo daj pristani!
 ADMET   Vodite je, kada ve mora ostati ovdje u ku i.
 HERAKLO   Hm... ja ne bih tu damu prepustio posluži.
 ADMET   Onda je uvedite sami, lijepo molim.
 HERAKLO   Ja u lijepo nju tebi u ruke dati.
 ADMET   Ne u je ni taknuti; nek izvoli sama hodati.
 HERAKLO   Samo tvojoj desnici vjerujem.
 ADMET   Štovani, silite me da inim ono što ne smijem.
 HERAKLO   Hrabro ispruži ruku i dotakni curu!
 ADMET   Pružam je, evo – kao da diram Meduzi Gorgoni frizuru.
 HERAKLO   Jel' držiš?
 ADMET   Evo, evo.
 HERAKLO   Sada je uvaj, i jednom eš re i
       da Zeusov sin je pristojan gost.
       Pogledaj – jel ti se ini da sli i
       tvojoj ženi? Pusti žalost, uživaj!
 ADMET   Nebesa – što – ovo je nevjerojatno udo!

---

⁶ Ova i Heraklova replika isklju ene su iz kriti kog izdanja.

Gledam li zbilja svoju Alkestidu?
 Ili me hvata delirij, djelo nekoga zlobnoga boga?
 HERAKLO Jok – evo gledaš svoju zakonitu.
 ADMET Pazite – da nije to neka prikaza s onoga svijeta?
 HERAKLO Tvoj dragi gost nipošto nije spiritisti ki medij.
 ADMET Ali, zar gledam suprugu svoju, koju sam bio sahranio?
 HERAKLO Apsolutno. Doduše, ništa me ne udi što ne vjeruješ vlastitoj sre i.
 ADMET Bih li je dotaknuo? Bih li joj se obratio?
 HERAKLO Samo naprijed! Tu ti je sve što si htio.
 ADMET O, najdraže moje o i i lik,
 tu ste – van svake nade –
 a ja sam mislio, nikada više!
 HERAKLO Evo, evo; ne bilo uroka!
 ADMET O, vrli sine svesilnog Zeusa,
 sre a vas pratila, otac vas uvao,
 sve ste moje nanovo rodili.
 Kako ste je samo izveli odozdo na ovaj svijet?
 HERAKLO Zametnuvši boj s knezom demona.
 ADMET Da l' dobro ujem? Gdje se održao okršaj taj?
 HERAKLO Kraj samoga groba, iz zasjede, Smrt sam zgrabio.
 ADMET A zašto Alkestida stoji i šuti?
 HERAKLO Još nije pravo da njezine pozdrave
 uješ. Ne prije no ritual otkupi nju
 od bogova onoga svijeta,
 ne prije no tre a osvane zora.
 Al samo je unutra vodi; i nadalje
 pravedan budi, Admete, poštuju goste,
 i dovi enja! Zadatak me eka,
 za Euristeja, Stenelu sina. Oдох u akciju.
 ADMET Ostanite kod nas, podijelite ognjište s nama!
 HERAKLO Drugi put – sad se požuriti moram.
 ADMET Sre a vas pratila, natrag vas dovelo!
 Svim gra anima i dužnosnicima svima
 nalažem: svi u pjesmu i ples zbog sretnog svršetka,
 na oltar molitve, na oltar volove, jer evo pretvorbe,
 života boljeg od pre ašnjeg. Sre u zanijekati ne u.
 KOR Mnoga lica imaju božanstva,
 mnoga iznena enja od bogova stižu:
 što se eka, tog ne bude,
 što ne sanjaš – tom na ina na e bog.
 Tako vam je bilo to.

(Preveo Neven Jovanovi)

VIA ROMA

Milorad Stojevi

Pred jednom trgovinom živežnih namirnica stoji ma ka. Ho e da u e i eka da joj netko otvori vrata. Pepeljasta i bijela ma ka s blijedoruži astom njuškicom. Zapitao sam je ma jim jezikom, koji je dobro razumio moj pokojni ma ak Reno: »Fau fna fefa fauca fona, efna mauca moona go?«. A ona me pogleda i zamjaukne baš kao i naše ma ke i zamoli da joj otvorim vrata: »Gauzine gene fozine fauca no!«. I nisam joj otvorio vrata. Jer, što se mene ti u varšavske ma ke, uop e sve skupa poljske ma ke? Nisam zato došao ovamo. No ipak me je razumjela. To mi je zadovoljština.

(...)

Sada još imam da prepisem na mašini komentar narodnim pjesmama, pa sam gotov za put. Ma ka se dere: mjau! --- jer ho e da se s njom zabavljam. A ja joj velim: Kōcōle, eres möres, kikele fü! I onda je mirna. To je, kao što sam konstatirao, stari galski jezik! A ma ak je iz Sijama!

(Julije Beneši , »Osam godina u Varšavi«, u: *Rad JAZU*, knj. 390, Zagreb, 1981., s. 524.)

VELEBIT

I. Rogi u N.

Velebit
 Il ne bit
 (Z. Mrkonji , Monolog vile)

Skotni Arese, ljubim te u prsa.
 Košulja na buri okre e se
 Kao ovjek. Kona no treba
 Ponovo pisati o smrti. Topli
 Leševi prošlosti krzmaju
 Oko litica, dvoje oko
 Velike bîti. Ona pozira
 Indigo djeci. Prede u divljoj
 Ma ki. Na vidikovcu
 upamo im o i.

Jezici žderu jeku, iako je
 Ne razumiju. Lagana je
 I tiha. Stane u sjenu, u
 More umjesto tabana.

Svi su divlji u teatru,
 Drobe drvo u sol, kupuju
 Dojen ad i mladu kišu za
 Ni iji obred. Tek da
 Kopiraju pri u, njoj ni traga
 U tami. Na buri košulja, u prsa
 Te ljubim, skotni Arese.

Bojam ti staklo, darujem bi .
 Prosje eno more puše
 Pjesmi u drob. Rita se s
 Kramom za po inak. Mlitava je
 Nekad mahnita no , jeziku
 Ravna, i koži i websisterici.
 Hysteria rediviva u domu
 Doslovnog. Ptice smrznute
 Padaju s grana. Kao u
 Mausu, kao u dubini. Imita-
 Cija poezije bolja je od
 Originala.

Zvijer je me u nama, kažu
Vijesti na IPodu. Mu na
Zagonetka ostaje uz patnju
I rebus. Me u zidinama
Zvu nici. Maca je sko ila
Na mrtva eva prsa, i tu
Zaspala. Drvene su noge
Gorjele. I bila je zima.

Iz naše rezidencije
Curi mrak, krpa rupe na
Plo niku. Tamo sablast
Tapka. Elegantno,
Slijepo. Prikladno hladu
Pod platanama uz
Mrklo more. Upravo tamo
Usnuli šapta kobac
Goloj djeci ita hrvatsku
Sutonsku, rezidencijalnu
Poeziju. Preska e
Retke, presvla i male
Crne zmije.

GRADNJA OSORA, ISPO ETKA
(Propagandni canticum Sv. Gaudencija)

Orosio se Osor, on je
Bona brosqua. A uroboros,
Nagr ena sablast, žva e
Dan, jede mrak, zubima
Sitni i guta me uvrijeme.

Osor spava u morskoj
Mjese ini, tad je stablast,
Mrežasto prevu en
Preko oka. Preko kanala
Zmijasto se, u vorovima
Gr a, ra vaju i stvara
Lošinj. Organi ka
Arhitektura a la Gaudí y

Cornet gmiže iz
 Spilje i Trži a. Osor se,
 Ko gospodski Jež,
 Uvrtio U kolut. Ne može
 Preko, ne može...
 Bona brosqua, pjeva kantor,
 Poslije Svega, ništa nije.

Prolaz u model mira, gdje
 Nema ni zvijezda sa crkvena
 Svoda. Oda je to, hodaju i,
 Prokazala sitnoj autorovoj
 Kuji, koja zna da je
 Horoz puki Nauk pijetla. Kada se,
 Ovaj, s kokotom
 Na vrh kampanela
 Ogleda s munjama
 Iz pe ine. Osorno,
 S morem tinte u srcu.

Koja se natje e s rumom, rumom
 Za jednu putnu, i onu prvu,
 Iskapljenu iz gušta.

ALEGORIJSKA KOLA

Via Roma, nikad doma.
 (Narodna)

Ako je arolija izvorna
 Alegorijska su kola prazna, šuplja
 Poput duše, nalik praznoj stolici,
 Sli na vrtu u kojoj se ona
 Njiše bez gospodara. Nema
 Ni cvije a oko nje, ni mirisa
 Snijega i mora. I prostor je
 Iscurio u suhu krpu, zajedno
 S našim kusavim psima.

I ništa nije bilo svetije od
 Razbacanih komadi a slike

Što su ih nazeble dame prodavale
 Na Rije kom mostu. Sr e frajla
 Krv iz šešira: »Per favore,
 Signore, comprare la nostra
 Pelle, bottoni e coltelli.«
 Tko zna ho e li mu to ponoviti
 Idu e godine. »Što ovdje rade
 Kipovi isklesani iz praha?« Pita
 On snove koji u šatoru
 Biraju ljude za antimisti ki
 Obred. – »Ecco i segreti severamente
 Vietato.« Zato vam, gospon, i
 Nudimo pelud, zato vam i
 Stavljamo sakramente u
 Zapu ak. – »Stai lontano
 Da me, signore!« Beh,
 E 'offerta di nuovo aperto a
 Redigere un quadro. »Ne, signor,
 Nismo mi su enice«, gledaju
 Mrtvu vodu pod nogama:

»Non siamo le Parche,
 Gospon«, tek mala vre a
 Zemlje u kojoj leptiri sr u
 Pjesni ke gra fte u
 Pothodnicima. Iznad nas
 Hoda nestvaran svijet i
 Ponešto loših dana.

Mi smo akacije koje
 Simuliraju 11. rujna i poneki
 Svitak iz Nag Hammada.
 Imamo otvorene utrobe i
 Stru ak pakosti u njedrima,
 Nismo plijen iz brloga
 Da prori emo i kažnjavamo
 Žrtvenike, murjake i
 Medicinske sestre, signor.
 Ali prodajemo slijepa vi enja
 I ku na stubišta. – »Scale
 Casa? E dove è la mia casa?
 Io sono contro quel

Signore apolidi!« Oholim
 I zlikovcima bit e to
 Strnište, dolci signore, tek
 Da ne udarim prokletstvom
 Vašu zemlju, mi comprenderò
 Il vostro pezzo di spazzatura.

Blijede su contesse i zamiru i
 Glas, ruku pod ruku, trgovali
 Na Rije kom, na mostu.
 Zvijeri je bila prigoda da se
 Ceri nad Velim vratima i
 Maltempu. Ako je arolija
 Izvorna, njen je hir birao strune
 Što u nama spavaju poput
 Životinjskih crijeva. »Pensi che?

Non è giusto?«
 »Signore, ne mislite li
 Da negdje gori trn u peti.«
 »Sì, sì. Barba incolta, signore.«

SNIJEG KOJI SE IZNENADA POJAVLJUJE (Pjesma kakvu veliki pišu)

Vrijeme kroz mene prolazi,
 Veli mi stari pjesnik
 Sa židovskog dijela tišine
 Na groblju Kozala. Na
 Nadgrobni kamen stavljam kamen i ,
 Kao da ga hranim u gnijezdu, a
 Da on meni pjevuši iz njega, iz
 Krletke. Danas,
 12. XII. 2012. imao bi devedeset
 I dvije godine, i barem nekoliko
 Stihova više.

Kada ga premjeste/pomaknu u Italiju,
 Ovdje u Rijeci ne u više
 Imati prijatelja. Zamijenit e mu i

Nadgrobnu ploču, njegov jastuk
 Smrti. Ovdje na Kozali ni
 Imena mu ne e više biti. A onima
 Koji e na mramoru itati
 Njegovo ime u Parmi,
 Ništa o njemu
 Znati ne e.

Ni
 Da se zvao Mio Amico, niti
 Da je umro od tuge
 Za suprugom. Niti da dolazi
 S mra nih livada na kojima su
 U vremenu, kao rukom odnesenu,
 Koze Mate Balote i Umberta Sabe
 Brstile bijele cvjetove akacije
 Uz, nanizane na nit, krhke
 Ostatke rimskog limesa.

Kad se iznenada pojavi snijeg
 Na mjestu gdje je bio humak,
 Ili kad zaškrgu e bura, ili kada
 Liš e obliže svježe iskopanu zemlju,
 Pojest u ih, kako bi sve bilo
 Kao i prije, da bude kao da se
 Ništa nije zbililo. Kao da još samo
 Valcer diže prašinu u pustinji.

CONTESSA DELLA GOMILA

Pliva patka preko Save.
 Na vrh glave nosi pismo.
 U tom pismu piše
 Da te ja više ne volim.
 (Prepri ana dje ja brojatica)

Ide vrijeme, pro e rok,
 Eto vraga kako ska e.

(L. Hajnc-Stojevi – A. Šenoa, Postolar i vrag)

Trget u Raškom zaljevu mjesto je,
Kažu, nastanka poezije.

Tamo su uznemireni konci na
Vjetru. To ka no i na razini stila.

Tamo prodajemo ormar za nestajanje, ali
Što da radi ovaj fant,
De ko, fant i unter – doli da gleda
Lule curâ iz Nove Engleske. U Trgetu,
U kr mi od ribljeg i brašna ugljenog.

Cúr , velim, dim iz lûl c r pred Raškim,
Pred oceanom,
Sretan dim u tom mnoštvu akcenata.
Krepak i šašav ulizuje se njihovoj p ti,
Uhodi i gricka caklinu s pladnja od
Ženske kože.

U skladištu za ubojice
Znanstvenici mapiraju genom
Tasmanijske nemani,
Rije ani po vodi, hodaju po vodi.

Finalni im je dan festivala
Kad e u suradnji sa slovenskim
Centrom znanosti i Hiže
Eksperimentom na Korzu izme u
10 i 18 sati svim Rije anima
Biti omogu eno da
Hodaju po teku ini.

A i Trget, ko fjumanske noge,
Pliva na maloj vodi. Še e po nama. Kao
Contessa della Gomila po Starom gradu.
Rije kom Starom gradu. Gotovo na
Granici koju smo dokinuli prolaznim
Ludilom. A i no je, ameri ka je
No popila mozak njenom šeširi u.

Djeco, venecijanskoj e ona no i, ispod
Leda vjetrovi se ljube u mraku. Netko tko

Površno ita novine, naglas e: Dok ljudi
Umiru, mi se pravimo mrtvi. »Samo pla i,
Manje eš piškiti«, fant e u Trgetu.

LONGO MOLO

U e-knjigama
Strašnih je i podatnih vi enja.
Ona su žurni pizzicato. Snijeg
Na opranom rublju, koje
Moja majka tka, ukršta i
Sabija niti mašte i iluzije
O poretku nepotrebnih stvari.

Prelati i kudravi psi
Ležat e na njima, uko eni,
Rashla eni, mirišljavi na smolu
I mokra konjska stegna. Tako je bilo
Dok tkalja je bilo, dok bilo je
Ata, i smrt dok su
Proizvodili u plitkim vodama
Na odmorištima, i
Umije e laganja
Dok je pjesništvo imalo.

Tkala ki stan i stan za
Razbojnice prazni su. Koraci,
Muški i ženski, avrljaju
U prahu drva koje crvi to e –
Samo zato da bi ugodili
Govoru što se prosipa iz
Posude za samo takvu
Namjenu. (Ljudi moji,
Sve smo smislili na Longo
Molu: Poželi mi dúgu,
Poželi mi zvijezdu,
Pjeva on.)

U sali, na carini, otimaju
Bardi balade o naricanju nad

Vremenom koje nismo
 Upamtili, nismo ga takli,
 A prošlo je kroza sve
 Što je najstrože uvano.

VEZANE VIJESTI

GLADNE GODINE

Bile su predviđene u alfabetaru. Ovako se brišu (nažalost).

(Iz Krležine ostavštine. *Marginalije. Enciklopedija Jugoslavije. Izbor.*)

Nitko se tako lijepo ne udi
 Sitnicama kao ma ke. Rašire
 O i i njima ih zgrabe.
 Jednostavnost te igre je
 Navika. U njoj je toplo
 Kao u pamuku snježska
 Pred bijelu smrt. O ajni
 Ljudi ne dobivaju
 Tri arije. Odre eni
 Na inom kojim vole,

U žurbi su. Ma uhica,
 Ukrasni cvijet bez mirisa.
 Rek'o bi klasi an vers
 Sebi u brk.

Posvajam njegov doživljajni
 Svijet. Ma ke ga grubo
 Grebu i maste brkove svoje.
 Za nepismene ova je pjesma
 Biblija. Doslovni prijevod
 Zavezanih vijesti. Maštovitih
 Poput Apokalipse, odjevene
 U oblak. Koliko me
 Sje anje služi, kao rob
 Pakosti. Nabranjanje
 Pomo nih pjesama ništa
 Ne bi odgonetalo u
 Smislu. Stvaram grimizan

Grad gdje e sve to biti
Ponu eno na trgu do
Du ana s prljavim
Rubljem i rabljenim stvarima.

KOLATERALA

Jedino još volim dlan, kojim glavu podupirem.
(F. Horvat Kiš, »Lindar«, *Istarski puti*)

U baroknoj škrinji je
Pas koji ždere ovjeka.
Štenci mu laju maksime
Dok mrtva ke kosti bubnjaju
O tamni baršun stijenki.

Tako to izgleda iznutra,
Izvana je sve preosobno i
Bezna ajno. Mrtav pejzaž
Visi na stablu od kojeg je
Škrinja. Njegovi sastojci
Zamjenjuju liš e i
Kapljice kiše na njima. Tako da
Ništa ne slijeva ni iz ega.

Prostor je mali i ne
Propušta svjetlo, luta po
Sebi mrtvi prostor.

I najmanje doga anje je
Ukinuto i pretvoreno u
Mra an spokoj, ali ništa nije
Beživotno i bez cijene. ak
Su i leptiri oprani, ulašteni,
Stavljeni u izlog za ispašu.

Ako izvana sve nije u redu,
Zašto sve iznutra izgleda u redu?
Mudrac provodi besanu no
Na radnom mjestu. Ako psa
Proždere oštri gle er što se ljulja
Na litici.

CARE FRATER PAULE

Care frater Paule, bradavice
 Na slici padaju s dojke, potom
 Plešu na muzejskom mramoru,
 Na plo icama crno-bijeje
 Šahovnice. Vrte se a nisu
 igre, nisu niti vijci. Prozirne su
 I prema prozoru i prema
 Duši. Care frater Paule.

Care frater Paule, tek je
 Zgoda glave, tek je hir starca
 Koji žva e duhan na rivi. Care
 Frater Paule. Care frater
 Paule,

Vidik gleda poda se. Ne bulji
 U o i. Na se trpa utrobu, ne
 Daje se svijetu. Care frater
 Paule,

Prska nam mozak po
 Plahtama. Slika nas
 Na svježe, krepko i
 Prohladno. »Na divlje«,
 Iz sjene e kustos.

Što sve nije, Paule,
 Staro, pohlepno na
 Suhe prizore, na sliku mimo
 Umije a. Care
 Frater Paule, mirisno
 Na prah, na dah
 Mirisno. Paule. Lagano.

Care frater Paule,
 Poskakuju one po lokvi, piju
 Iz jezika i vra aju tami ono
 Što je mrklo i ono što se
 Pojede prstima. Sada konstruiráš
 Hladne pjesme, ali kad eš ih

Po eti pisati bez izuma? Paule,
Care frater Paule.

Care frater Paule, u tvrdom si dimu.
Obra uje te,
Pâr i razvla i. Sokolovim kljunom
I brašnom, kretanjem u vrtnji. Kao one
Bradavice koje se uspinju
Na svoje mjesto, jer je muzej ušao kroz
Škulje u dojke, Paule. Care frater
Paule,

Nismo izmislili scenu,
Niti smo na njoj. Care frater Paule,
Slavuji krešte
Pod ponjavom. Truli. Poklisari,
Dave se
Poklisari na šari
Koja se zove Neizdrživo
Pismo. U sekvencama,
Višekratno uzastopno
Ponavljaju motiv, tako se
Okre mo oko sebe. Ni òn na podu
Ne bi tako. Ljupko, budno,
Na gle eru barataju nama. I dobro je
Da smo tako
Rekli, care
Frater
Paule.

EVAKUACIJA HOLLYWOODA

Teško je ceremonijalnim
Hrvatskim jezikom rastuma iti
Prerafaelite Williama Holmana
Hunta, Dantea Gabriela
Rosettija i Johna Everetta
Millaisa.

Mirise koje stvarni lopo i
Nemaju, dim što ga nikakvo

Stvarno tinjanje ne može stvoriti –
Nekako ništa od toga hrvatski
Razjasniti.

itaju i stare putopise
Redovito primijetim da sada
(U ovaj as i u naše
Vrijeme), Ne ega nema u meni.
I prije, dok sam ih pisao, i ovoga
Trenutka, kada ih itam
Kao samo sâm znamenje
Privida. Kao da je sve u
Toplome, u mlijeku –
Tragedije se ni nedjeljom
Ne izvode ispred Grand
Hotela, poznatom po
Recepcionistu koji kaže: »Imamo
Hotel s beskona nim brojem soba
I sve su te sobe popunjene.«
Mi ga preti emo: »Može li taj hotel
Primiti još jednog gosta?«

Niti se slapstick izvodi
U parku ispred brija nice. A ni
Opatice ne igraju golf
Na tratini s jaglacima. Sve je
Tmurno i ja zatvaram
Izložbu. »Evakuirajte Hollywood
Prije kiše. Pospremite
Paradokse u džep. A onda
Ravno u smo nicu. Uredni ki
Kola i i ionako su
Rasuti po stolu.«

Prije nekoliko stolje a
Utopili bi me poslije
Ro enja.

»Zapravo, nisam je htio buditi
Da je pitam. Shvatit e da nisam imao
Izbora, s obzirom na to da moj
Konj šepa.«

Sigurno želite postaviti hrpu
Pitanja o okolnostima moje nazo nosti
Ovdje. Razumijem vašu znatiželju.
Sada sam ve trebao biti mrtav.

»Evakuirajte Hollywood«, dodajem
U didaskaliju. Ostale dijaloge
Stavite u obla i e. Krilata bojna
Postrojila se na križanju
W Sunset Blvda i
N Highland Ave. Tamo e mi
Juna ka djela donijeti slavu.

MICHELANGELOV SNJEŠKO

»Skupi nam pahulje
U snjegovi a!«, vi u
Djeca Michelangelu.
Platit e,
Dodaju, skromnom
Porcijom toskanskog sira
I lako om ve ernje meditacije.
»Najbolje to
Znaš ti, maestro!«

Desetlje e poslije sve mi otkriva,
Sub rosa, dobri duh Sebe,
Pripovijeda mi a capella,
Ako apstrahiramo da se
Slabašan glas vatre u kaminu
Smije nazvati glazbalom.
»Taj prizor
Spominjem kao trenutak
Poniženja i sramote«, re e mi još
I ponovno umre u samom
inu kazivanja zgone.

Ne dirnuvši
Mrvice osušena toskanskog
Sira nalik zrnatu snijegu,

Koga vrane na prozoru zoblju –
 Baš kao što pun i modar
 Mjesec zrno po zrno
 Pohlepno jede njih.

»Idemo u iti
 Hrvatski!«, obrate se ponizno djeca
 Tamnom U itelju. »Samo da se
 Naviknem na onaj
 Doga aj«, njega se ulo,
 Michelangelova snjegovi a.

NA PROLAZU I KOD KU E

Titan arum,
 Najve i cvijet na svijetu,
 Procvjetao je u Baselu.
 Divovska biljka visoka je 2,3 metra,
 Cvjeta jednom u nekoliko dana.
 A i cvijet živi u tom stupnju
 Raširenosti u vremenu.

Cvijetak, koji potje e iz prašume
 Na Sumatri, nije samo najve i na svijetu:
 Ima izrazito neugodan miris, podsje a na
 Trulo meso.

Proces cvatnje pratile su brojne kamere,
 A onima kojima smrad
 Nije predstavljao problem,
 Došli su izbliza svjedo iti
 Ovom udu prirode.
 Titan arum,
 Titan arum.
 Harum–farum–larum–hedervarum –

Procvjetali cvijeti –
 In der schweizer Stadt,
 Dans la ville suisse,
 Titan arum

U siru šupljem, u gradu
Reliquiae, olim regni Croatiae
Reliquiae reliquiarum!

Zbori antun, Veli gustav,
Kod ku e matoš Glagòlj
Iz obredne aše: božja Volja,
Koja Svemu krade sustav.

I po suncu i u Hadu –
Radinosti ku ne – Impostacije!

TRANSFIGURACIJA OLIVIERA EUGÈNEA MESSIAENA NA
FIUMARI

Egzoti na pti ica sam
Ja. Sva pozornost koju mi
Posve uješ nije vrijedna tvojih
Trulih o iju. One su tvoj prah,
Štap ti je za tapkanje po uli icama
Primorja na vodenoj mapi.

U njima te ga am knjigom,
Staklom te lomim
U manje dijelove, koji ti idu
Nauprot. Bojiš li me se?
Tamne zvijeri koju objašnjava
Pogovor i napomena. Tamo gdje
Zlo sanja pala u.

Otvorena su ti vrata u vatri.
Pramenovi tvoji ližu ih
I peru u pam enju/vosku, kako bi
Ispraznila prostor za motiv naše,
Motiv ku e nedaleko mlada zamaha
Vjetárca u pôrtu. On e, ta šara,
Razraditi temu deru i je.
Poslati je
Obojenu jeziku.

U njemu žežu, peku i mu e
 Verse u bijeloj svili. Sanjaju i
 Da su isti, sli ni
 I razli iti. Izvo enje radnje ini ih
 Jedrima, kljastima za uzor u
 Ostalim zna ajkama dana, naših
 Dana koji plešu u kutiji za
 Mala bi a. Nakon što umru u
 Nepoznatu glasu, koji se
 Poput pileta šepuri u
 Obiteljskoj kripti.

CVR AK U KUTIJI

Stvorio sam ti zvijeri da te
 Pou e gladi i žrtvi. Nali iš mi na
 Berdjajeva iako ne znam kako je
 On stvarno izgledao. (Pogledat emo
 Kasnije njegovu fotografiju na
 Internetu.)

Prilazio sam ti s nekoliko položaja
 Ali je bila dostupna samo ona
 Na kojoj nisam bio. Iako, znao
 Sam istodobno biti na više
 Strana. Gore i dolje, lijevo i
 Desno, naprijed i natrag. Nikoga
 Nije bilo ni u sredini. Tada si
 Bila u sebi, pa te nisam
 Vidio.

Vidjeti nekoga koga nema
 Povlastica je za budne. Cvr ak
 U kutiji najbolje to interpretira
 S obzirom na razli ite položaje
 Njenoga držanja. U hodu, u sumrak,
 Pod vodom, na stolu, u panici, u
 Vožnji avionom.

ovjek te se zato i ne može
 Sjetiti, osim kada te izmisli, i to

Prigrli kao važnu injenicu o
 Paklu koji modeliramo bez
 Proizvedena uzorka, bez zadane
 Teme u zadani. Dobar po etak
 Za malo strasti u smrznutoj noći.

SRCE POLJUPCA

Što je nam Mjesec pohranjen u
 U koru jabuke? Pitam svodilju
 Na ljuštici od bršljana. Napušta je
 Usne dok šepesam po rasklimanoj
 Sjeni, dok naklapam o mutavcima, dok
 Je šaš pod leđima i ljuske oklopa
 Klepe u ugovoru. Šaljem ti
 Duhove, lako o moja.

A onda, valjda zimi (pod hrastovom
 I korom snijega), obitelj maše
 Rupcima prema planini, potom
 Prema moru. Tamo dolje, u uvali,
 Maramice leluju nad ostrim
 Stijenama i upećinama za
 Pohranjivanje valova. Gore, na liticama,
 Koje, evo,
 Vidim i iz najblaže daljine, platna
 I koprene, glume proždrljive
 Ptice i nemoćne zvižeri. Jer su
 Takvi običaji debeloga mora i
 I zašiljenih ledenjaka.

U ljusci je sada i moja zimzelena
 Penjačica,
 Sveta me na strahotu jednu, na
 Sažetak izmišljotine, trag glasa i
 Malo opijene prozirne magle. Ona me,
 Velim, zakrila,
 Sveta me na malo bitni ega. I sve
 Pomalo kasni. I bršljan je mladi sada
 bolero. L'edera. L'ellera. I sve tako dok gledaš

Ne propupa u moru izme u
Kòst p st . Kostiju,

Prstiju. Iju... Moja se zaba ena
Neman, glasom zatišja
Iz mene mi e. Hrapava kao
Mladi svijet u no noj haljinici:
Prizor bez igdje ikoga, smrt
Poljupcem i srce poljupca.

RU AK OD ŠEST G NGOVA

Kao što je poznato, u Kini je car Kinez, a i svi koji ga okružuju tako er su
Kinezi.

(H. C. Andersen, *Slavuj*)

Spavam na garežu,
Ispod sjene.
Ližem s nje inje
Koje mi para jezik.
Kao da sam
Proizvod iznenadnih i
Kobnih nesre a.
A tek je na eta
No . Umatam se u trag
Ne eg nepoželjnog.

Sanjam na a i,
Pod obrisom ne ega.
Rupe od oštrice noža
Nasute su morem. Sipko
Je, nježno je. Oblaci se
Protežu u njemu, kao u
Prastarom pjesništvu. Sjena
Je od gareža, a a
Je glina za oblikovanje
Konture koja je tek u
Meni. isto je.
isto. U prizoru koji
Nije ni postojao. Kao ni

Onaj koji ga je
 Raspršio u odjek o nih
 Duplji.

Tek kao po etak
 Rú ka od šest g ngova. Prvi
 Pijati. Drugi pijati... Sono
 Tutti nel lavandino,
 Che è chiamato il mare. Tre i
 Za plažu, etvrti je u naprtnja i
 Na snijegu.

uo sam da su drugi
 Nestali na putu od stakla i
 Smole. Vidio im se san
 Kako viri iz tašengelda tetke
 Angeline. Primo piatto,
 Secondo piatto... E il
 Museo è sopra
 Il livello del mare.

AVO S TRI ZLATNE DLAKE

Zove se jedna pri a
 Bra e Grimm. Gledam ju na ledu,
 Smrzava se.
 Režem prijevod na njemu,
 Na hrvatskom,
 Ono što pripovijeda. Ako se
 Malo pomakne led, uje se i
 Original.

Grimmovi su bra a
 Koja se jedino na ledu mogu
 Rimovati. U katrenu samo,
 Parnim srokom i u vrijeme kada
 Led glumi zrcalo. Kada se
 Led otopi, ponovno postaju
 Bra a u peru
 Poput svih ljudi.

Vragovi su
 Redovito u tercinama, i
 U daktilskoj rimi. Nema ih u
 Rimariju, popisu duhova
 Koji se srokuju. Sro en je
 Onima koji nalikuju divljoj
 eljadi.

Palim vatru na njihovu
 Odrazu, na ledu. A oni tamo
 Pišu. Štrikaju željezne oklope
 Kao babe zimi. Sli e
 Utvarama s ekrana. Kada ho u
 Da budu takvi. Kad
 Titlovanje postane
 Nemogu a misija. avo s tri
 Zlatne dlake. Zovu jednu pri u
 Bra e Grimm. Obojicu u
 Ujutro spaliti. Ne vole
 Letjeti. Nisu Chagal.

RAZGOVOR S MA KAMA U SUMRAK

Za Nessi i Cillu

Pjevanje, plesanje, kuhanje.

Moje ste dràgane. Jedna je ljúba,
 Druga ljúb vca. Pjevanje,

Plesanje, kuhanje. Frâjl dosta
 Pod vj nj cima, kako moje

Zlatne ma ke zovu našu odrinu,
 Loznicu, baras, brajdu, vinjagu,
 ardakliju i pergolu. Ubave

Dok oponašaju ježeve i glave
 S kovanica iz sefa na gredici
 Sa ilijem. Teško je ljubiti

Ženu kada su joj suha usta.
Sotonski meštreci, skloni me
U kašmir,
    u tom domu da
Živim.

SIRENE I VRAŽJA ESTICA

Ameri ka je vlada objelodanila
Službeno priopćenje kojim
Potvrđuje da sirene ne postoje,
Veći broj gledatelja
Emisiju o tim mitskim
Stvorenjima
Zamijenio je
Za dokumentarac.

Nikad nisu pronađeni
Nikakvi dokazi o postojanju
Humanoida koji žive u vodi.
Priopćila je ameri ka
Nacionalna služba za oceane,
Jedna od vladinih agencija
Za znanost.

Gledatelji kontaktirali su
Tu službu s pitanjima
O sirenama nakon emisije
Emitirane na Discovery Channelu,
Koji je priznao da je
Forma emisije možda
Zavarala gledatelje.

Nego, zove se Higgsova estica.
Božja estica nastala je
Od Goddarnit particule.
(Tako ju je
Teško nazvati). Radi cenzure,
Neki mulac je ostavio u svom
Javnom spisu God particle.

Ako možete dati ispravan
Nadimak,
Onda vam je to
Vražja estica. Eno, u
Tuškancu, u liš u Vaništa
Josip baca sjenu na
Prostor radnje. Prikaz
Paromlinske ulice iz 1968.

DRUGA MO *

Lazar Jovanovi

ZEMNO OBLI JE SJENE

Ne znam jesi sjena Serafinâ u svom osje anju
ili ne ija sestra, djevojka, ljubavnica, žena
ili asna djevica skrivena u sumra je što no
preta e u želju da ti radoš u zalazim u misli
kao u ljetno vrijeme što zate eno
procvjetava u mirisu Nimfe utonule u
potrebu za snagom tijela u osje anju gladi
ljubavi. Ne znam, jer postade pokrivena plaštom
Bogova, zašti ena šutnjom u nijemosti u kojoj
postajem umjesto srca ledeni brijeg koji
treba rastopiti snagom želje za dodirom
oživjele ljepote koja se otvara Božjom
voljom udijelivši tvoje bi e nevinom suncu
ljuvenosti zraka koji svjetloš u otvara zjenu
neba.

Udaljena, mo na u potrebi duboko zarivaš nokte
u trave gdje ti mirisi oživljuju ula, otvaraju
mrtve o i prisustvuju i nagosti ukapane duše
golih ti nogu i grudi što se nadimaju vrste,
poželjne u strastima gdje oluje lome srasle
grane krošnji, osušene cvjetove, leptire ugašene
no i mrtve zemlje gdje ho u gledati, sniti,

---

* Izbor iz neobjavljene pjesni ke zbirke

mrziti i voljeti ukras tvojih usana na licu
 svjetlosti osjetivši dodir zvijezda u o čima.
 Ali ne znam jesi izmišljena sjena, ne čija
 žena ili ljubavnica, ili samo zamišljena rječica
 koja tone u srce gdje tijelo se grubi, vapi
 Božje misli koje traju u osjećanju, nepoznate
 izgubljene u nama kamo djevice prolaze
 izmišljenim stazama, prolitale u vjetrima
 trepere čine, gdje duša plemeni trenut moje
 ostarjele ruke što otkriva neumorno, iznova
 žive i tvoj zov zoro da sačuvam lik
 sunca u svom izlasku i večer crvenu što
 svjetlošću oživljuje mogućeg gledanja u lice
 što se pretače i zalaze i u nepovratno vrijeme
 tmine nepomirena tijela u sretnu vječnost
 Zemlje!

MRVLJENJE SVJETLOSTI

Niz padinu gledaju i visinu planina
 nasuprot oči mi zrak je vjetrovit, čist
 u doticaju vlasi osjećaju i bližima
 disanje samilosnih boja i inih krovova
 kuća i obojene zemlje što se prostiru po
 planini u daljinu i širinu vijenja i misli
 s kojima osjećam zračne djetinjeg
 radovanja u plodu klasova i ljepoti zrenja
 stabala što mirišu rascvjetali. I kako čulno
 ne biti sretan, ispunjen ljepotom božanskog
 smisla postojanja? Bježeći doticanje
 zvuka duha mi skrivenog značenja nepoznate
 prirode.

Toliko osvjetljivih večeri spušta se
 niz padine zemna osjećanja do vrta mi i kuće
 u kojima sestra plodove sabire i tkani
 niti od sunca i bijela zraka pjevom
 anđeoskih očiju u kojima nosjaji
 sjećanja na umrle duše iz kojih zračne
 starosti krošnji punih rose i vijenja u

smjenjivanju sunca i zvijezda gdje
 poiva trava iznad moje braće i suštih
 tjelesa u kostima svanu a što vječno se
 raduju i mru u smjeru uzvišenja neba.

Niz padinu gdje zriju klasovi slazim
 poesto duhom koji je mojeulo nemira
 iz tišine mrtva roda mrtvih svjetova što
 žive oca mi, mater i brata uvrstom
 zagrljaju samo e i gnjeva u kojima ih
 dišem slute i krâj svoje krvi što e se
 ugasi u krošnji pored moje sjêni što
 e me pokrivati u nesnosnoj žegi roenja u
 praznom životu koji je živio svijest
 prigušene svjetlosti. Moj živote!

Protje e rijeka i život kroz nju otje e da
 bi zaustavljen u tijelu sagorio, dok tijekom
 pjenušave vode u daljine vremena odnosi
 sobom i dodire, gledanje u živi život vode
 o iš ene suncem u sutonskom zra enju i
 gašenju sretnih obra aja svjetlosti

Rasjenjeno prostranstvo, krivudava cesta od
 asfalta mijenjaju život moje mladosti,
 križanje mîslî kroz osje anje gubljenja
 dijela uvstva u tjeskobnom stanju gibanja
 duše. uvstvo i slutnje bliženja tijela
 u krošnji gdje trave sa injavaju Bogom
 osmišljeno gnijezdo što e se rasto iti iz
 krvi iste, nevine u kobno mirovanje i
 preobražaj naslu en duboko pod svjetlom
 gdje miran zvuk oplakuje kost.

Niz padinu beskrajno vrijeme zlati i bistri
 u treptajima vjetra liš e u kome poiva
 sunce, svi e i ve e rî se nevino ozra je duše
 što snuje ljepotu arobne suze, trag u kome
 osje am sretan zvuk ljubavi zemna neba
 gdje se ra am nestaju i u postanje inih.
 Bože, uznesi me iz grumenja, udahni u padinu
 zraku neka mlâdi stabla
 u kojima u živjeti

NEVINA KOB

Bolne duše glasima ptica dozivlju
 eznutljivom bojom u treptanju zraka
 stapaju i rane koje usud zna e
 u ve eri sunca krik i sjene mraka

Raskriljene slutnje dodiri neznani
 ganuti pogledi kad iz sebe minu
 u raspe u misli u svetoj ljepoti
 pla em u glasima kob njinu nevinu

ZBOG DALJINA ZVIJEŽ Â UZNESENJA BÔLA

Zašto sam u eznu u sjetan gdje planina
 prolistava i penje se dišu i visinu neba
 u vodi lik odražava i procvjetava
 svjetlost u sebi ostavljaju i trag o iju
 u travama što rastu i dišu me,
 povijaju u srcu, ištu da te želim
 djevice žare i mi osje anje
 Zašto sam zanesen u sudbinu gdje Zemlja
 živi ljude s kojima zvijezde pijem
 i pratim im sjaj u ljepoti,
 Zemlja što me nosi, raste u krvi žive i
 radost smrti u njenom grumenju iz kojeg
 u ni i i ostati slutnja u zjenama vje nosti

Zbog daljina zvijež â uznesenja bôla.

GDJE SVE ZAVRŠAVA KAO TRAG BÔJÂ

Sun eve misli zra e sve an pjev
 Život sporije, tiše srcem kuca
 za etu svjetlost što rijekom otje e
 Zvijezde mirise zrâkâ u njedra drage mi
 sve manje kaplju
 Rje e tone tijelo u tijelo što

ra a plod. U no i uju se zvuci put
 nebesa gdje sve završava kao trag
 bôjâ što kao ikone svijetle svoje
 zr ke.

POPUT SVJETLA ZRAK ODNIO NJENO LICE

Prošla pored mene u tijelu ljepote zrak je treptao
 Osmijeh joj bje varka za nevine dar za divne i nijeme
 a koraci brzi puni slobode, samouvjerenja.
 Bje mi draga blaga zjena njena, tijelo savršenstvo
 u božanskom vajanju slika zanesena.
 Mrijeh u trenutku protnjen, uzdrhtalih o iju
 kroz tkivo krvi uzavreo.
 Poput svjetla zrak me smeo i odnio njeno lice
 niz ulice, ine misli da se lome u ljepoti nevinosti
 kao htijenja žudne duše u božanskom asu bdijenja!

DUŠA SUŠTIH SNOVA

Ljepotice
 svijetle o i,
 crne, sme e
 zelentrave
 polegnute
 u vremenu koje snuju
 kraj ljubavi bujna tijela
 svjetlost zraka
 u bojama sunca zrela
 i nesane no i ujne
 gdje protje u misli vrele
 i voda se tijelom to i
 niz obraze
 koji vide blijedo lice
 stare kretnje
 u arobnom cjelivanju
 svijetlom stanju
 o i svijetle, sme e, crne i

zelene trave legle
 ispod tijela opijela
 u vremenu koje svi e
 i proti u tamne boje
 niz ulice, niz vrtove
 samilosne i
 godine stare, posne
 što u krilo nebom liježu
 umnažaju u kajanju
 sje anja i varanja svoga bi a
 bez pokri a svoga JA
 što se mu i da polu i
 sveto zrenje svoje htijenje
 u cjelovu usne žudne
 sjene budne što cjeluju
 moje sjēni,
 uspomeni svete o i što se lu e
 kušaju mi snagu duha
 u mrije u postojanja
 žedna znanja
 i predanja
 u zjenama tmaste boje
 koje broje sjajna slova
 što su teža od olova
 kao duša suštih snova!

NA PUTU VJE NOSTI

Od kad mi se duša ne raduje u vremenu
 svjetlosti, oblaka i mjese ine gdje o i
 bjehu no i s kojim zvijezde eznuh zagledan
 u travke s kojima bjeh ro en i odrastao kao
 dje ak raduju i se kravi Brezulji što ih je
 pasla, dok sam se divio njenom
 velikom vimenu od kojeg sam živio
 djetinje tijelo.

U travkama kukci, nepoznat svijet i ljuta
 crna udovica što grize život, žive bave i
 se gla u na velikoj Zemlji, kora aju i
 traže mrve da bi se voljeli.

Duša mi se radovala od vremena
 sretanja mladih djevice eznu i ih u
 sre u im zalaze i, a to bje mi treptanje
 o iju zvijezdama, njihovo tijelo što se
 gubilo u nesvjesnoj potrebi traganja za
 sjenom koja se lomila i patila vrijeme
 žudnje i gladi za ljepotom neutaženom i
 nikad nedostignutom uvijek spo etka
 rasutom u srcu izgubljenom u grudima njenog
 tijela, od vremena ra anja i zrenja mladih
 stabala što su prolje ima procvjetavala
 mirisna i sita u prostoru raduju i se
 dubini crnih o iju tek probu enim u
 snovima ljuvenosti.

Nakon svanu a, godinama kud god krenuo o i
 su me izdavale kao pogled drag u daljinu
 gdje su disale djevice što su stasale u
 krošnjama gdje sam ih zamišljao da jesu,
 dok bi s jeseni kisnula njihova treptava
 tijela i liš e bi u njima žutjelo i s njih
 slazile kaplje na hladnu zemlju što ne bje
 prijateljska mojim koracima što su bos i
 izranjeni gazili po sitnom kamenju rasutom
 u okrvavljena stopala što su tako dugo i
 široko odlazila u dalekom pravcu odakle
 sunce svanjiva i zalazi, od kada mi se duša
 ne raduje jer vrijeme je postalo blijeda
 sjenka jutra što me živi nespremnog i samog
 gdje zemlja me ne ini potrebitim, vjernim
 sebi, gdje me grizu kukci što traže svoj
 dio života u travama i stablima da bi me
 sje ala na ljepotu dana u
 zalasku sunca u krošnji što e ostati
 upijeno u dušu mi kao žuto tkivo svjetlosti
 koja zjapi i vapi sre u od satkane mladosti
 snivaju i djevicu u živom pogledu i popleglim
 travama u mirisu ljuvenosti u snazi i potrebi
 za disanjem kože što je putena i nježna i
 strasna u djevice mlade krošnje procvale
 u sje anju gdje je duša zdvojnja i upitna,
 zaljubljena i nemirna u traganju za sun evom

zr kom u koju e stati i uzdi i se njenom
 svjetloš u u nebesa s potrebom disanja
 zvjezdanim dahom, O, Bože, Tvoje isto e i
 velikog srca koje e mi vratiti otkucaje
 u grudima gdje u vjeran sanjati život
 iz vremena mladih trava, zagledan u kravu
 kako pase i siti se njen trbuh
 i nabreklo vime da bi me mati
 obdarila blagim pogledom i napojila kravljim
 toplim mlijekom!
 Bože, daj mi to stanje Zemlje kao svijetli
 trag na putu vje nosti!

MOJE PJESME NISU MISLI VAM DUBOKE,
 TEK JAKA SVJETLOST ŠTO IZ SEBE ZRA I

Pozdravljam sve mo ne što duhom Zemlju plode
 prosiplju svjetlost u o i znatiželjne bra e i
 sestara, obasjavaju i nebo u rasipanju
 zrâka koji kaplje u uvstvo svete drhtaje,
 jezu cvijeta, uzdah zvijezda što smilovano
 zalaze u plami ak svije e u bojama što se
 snuju gdje mo ni duhovi ute sunce u korijenju
 vjetra što trepti u krošnjama oživljene
 rije i osnažene Bogom, dok moja sitna vatra
 tinja i ne doti e sijevom vaša imena,
 nit suzu zavla i pod skut i kostur smrznute
 sjêni slovima koja ne vide žive i, tek trepti
 okajan pjev nad isušenim obalama, a Zemlja
 izjedna ava naše duše u bratstvo ozna eno
 potrebom izri aja sebe u sinjoj i sivoj
 stijeni gdje uzrastamo nad velikim i
 malim, mo nim i nemo nim ljudskim nadama
 koje svijetle i tebi i meni u zelenom
 svemiru želje kazati toplu rije u srce
 i ostati sretan u punini krvi što nas
 pokre e u život gdje ostajemo sjeni snaga
 zaneseni iskustvom darovitim i svetim u
 ovjeku Jobu istine iskazane vjerom u
 moje pjesme što nisu misli vam duboke,
 tek jaka svjetlost što iz sebe zra i

U USUDU UZNESENJA

Svjetlost slama govor vjetra
snagu zvijezda lepet krila
ve er duše krv leptira
zjenu misli trag pepela

Tko e disat sjenu cvijeta
miris tuge topla zraka
do trag suze vje na daha
u usudu uznesenja!

U SLOBODI NEBA

Zemlja živog me ne treba,
tek da me u sebi siše.
Suncem samo živim zrak koji dišem
krvlju Jobova duha

U radosti tužna je boja slike
u kojoj nosim tijelo.
I ne želim misliti tamno tkivo smrti
zemna roda, ve život postoje i drugdje
kao ljubav u slobodi neba!

PAU INA, RINAVATRA
(PRI A O PREDGOVORU PAU INI UZ APAURINSKU MISU)

Milko Valent

Banalno je uvijek bitno, uvijek nedokučivo i uvijek ljudsko. Izvan ljudskog ne postoji banalno. Onaj tko se bavi banalnim mora u žarište ispitivanja uključiti i vlastite sastojke banalnosti.

Marko Globan

Nije lako uskladiti istodobne, a različite brzine duha i stvari.

Smatram da je Emil Globan u pravu kad tvrdi da dubine nema, da je ona tek jedan od mnogih mitova naše civilizacije te da postoji samo površina. (Možda je za taj »fenomen dubine« ipak prikladnija riječ »iluzija« umjesto riječi »mit«.) Slaganje s tom Emilovom idejom shvaćam kao ugovor sa samim sobom da podržim pobunu protiv konzervativnog knjiškog razuma koji na silu želi spustiti mimetiku sondu u nešto što ne postoji. Razbijanje tvrdokornog mita o dubini je isto tako teško kao što je nekad bilo i razbijanje mita o nedjeljivosti atoma. Unatoč tome mislim da vrijedi pokušati, što u *Pau ini*, uz sve ostalo, neprekidno i inim.

Danas mi je Rina, studentica solo pjevanja, za vrijeme kratkog predaha tihim glasom otpjevala iz Mozartova *Requiem*a (misa za pokojne) dva kratka odlomka (*Introit*, koji počinje stihom *Requiem aeternam dona eis, Domine*, i *Lacrimosu*, to jest 18. i 19. kiticu iz *Dies Irae*). Rina, o čemu je, voli poetične izraze, jer to nezavršeno djelo posvećeno umrlima zove *Apaurinska misa*, a *Lacrimosu* njegovim vrhuncem koji je, kaže, ustvari, »stvrdnuta vjena suza«. Tu vjenjenu suzu uspoređuje sa zrcalom u kojemu se najbolje može ogledati sudbina ljudi. Rekla je da svatko tko se predugo gleda u zrcalu gleda u svoju noć. Prije nego je otišla iz radionice, u kupaonici je na zrcalu ljubivastim fomasterom napisala: »Stvrdnuta suza je zaleđena voda smrti, vjena ni led. Ne može se osušiti.« Inim mi se da

je Rina bez napora iskopala autenti nu interpretaciju Mozarta iz svojeg dubokog grla u kojem su glasnice obavijenog svilom i glazbom. Rinino grlo je nebeska frula iji su zvuci ostali trajno pohranjeni u mojoj radionici. Ti zvuci molitve, burni u svojoj tuzi i tihi u svoj samilosti, zvuci koje ja možda uop e ne zaslužujem, i jedna udna ideja bili su dovoljan razlog za pisanje ovog predgovora.

Predgovor *Pau ini* pišem potaknut idejom koja mi je sinula za kratkog, ali intenzivnog druženja s privla nom, inteligentnom i na prvi pogled povu enom djevojkom Rinom. To je, pretpostavljam, ideja koja bi svojom snagom mogla okrijepiti mnoge vrste ljudi: iscrpljene melankolike zaljubljene u balkanski fatalizam i skepticizam, pesimiste, mizantrope sklone crnom humoru, sarkazmu i ironiji, depresivne nihiliste i zaigrane cinike poput, naprimjer, Ciorana. Naime to je jednostavna ideja o hrabrenju ljudi u njihovoj uzaludnoj pobuni protiv neumitne prolaznosti raspadaju eg svijeta, ili razorene »slike cjelovitoga svijeta«, koji se neumoljivo raspada ve više od stotinu godina. To je ujedno ideja o nužnoj i neodgodivoj potrebi svakodnevnog samoohrabrenja koje nas s manje ili više uspjeha poti e da pobunjeni, a bez pomo i zabavnih djela utjehe (flmova, glazbe, televizije, kazališta, spektakla, performansa, izložaba i knjiga) dokraja izdržimo život bez njegovog nasilnog kra enja sporim samoubojstvom (pretjerana upotreba dopuštenih i nedopuštenih droga i svako pretjerivanje u radu ili u uživanju bilo koje vrste) ili brzim trenuta nim samoubojstvom. Tu ideju osnažuje i njezina poanta da samo osje aj beskrajne ežnje za užitkom (koja se može osjetiti, ali ne i objasniti) ima zna enje aktivno izvedene utjehe. (Ta ežnja je žudnja za onostranim, pa je zbog toga neobjašnjiva. Me utim, žudnja je velika vrijednost; to je vrijednost koja se ozbiljno ra una u inventuri življenja.) Takva aktivna utjeha je, ustvari, pobuna, zapravo u inkovito oružje pobune, a istodobno i odli an alat za dostojanstveno preživljavanje. (Naravno, alat s nekoliko neizbježnih slatkih mrvica fne ironije posipanih po ina e teško razumljivoj rije i *dostojanstveno*.) Vrstu te paradoksalne »pobunjene utjehe« (to jest pobune bez bljutavih i slinavih iluzija koje nam pružaju razne vrste potrošnih i potrošenih modela utjehe pa tako i svima dobro poznati model potican naj eš e lošim ili prosje nim umjetni kim djelima, prije svega lošim žanrovskim flmovima, isto tako lošim pri ama, romanima i golemom televizijskom produkcijom raznih kriminalisti kih serija, sapunica, telenovela i *reality* emisija) nije mogu e ni toliko snažno ni toliko obuhvatno prona i nigdje drugdje kao što je to mogu e u pogledima i dodirima, u onoj uzburkanoj kemiji koju nazivamo ljubav, u spolnoj igri tijela te u pisanju i itanju romana pobune. To su romani iji se sadržaj bavi krhkoš u sve trivijalnijih ljudskih života i naizgled dramati nim, ali nebitnim banalnostima od kojih se sastoji život i koji, ti romani, upravo zbog toga govore bez imalo milosti o temeljnoj uzaludnosti svakog ljudskog pothvata. Uzaludnosti? Da, jer zajedni ki nazivnik svih naših napora, pothvata i postignu a jest poraz, neuspjeh i op i i pojedina ni poraz. (Ako ne prije, to e svatko spoznati u onom zadnjem, ve zamu enom pogledu koji prije umiranja uputi i sebi i svijetu.)

Ovaj zaklju ak o uzaludnosti ne diže se do turobne plave note bluesa ili plavkaste note jazza, to jest jazz-pesimizma, ili do depresivnog egzistencijalizma. Naprotiv, ovaj zaklju ak ispunjen je podnošljivim optimisti nim skepticizmom jer je temeljni neuspjeh života suvremenih robova, od kojih se i sastoji svijet ljudi, prožet povremenim smijehom,

mnogim radostima i užicima prije smrti, osobito onima gastronomske, seksualne, duhovne i turisti ke naravi.

Tekst u nastavku je glavni dio predgovora *Pau ini*, romanu koji svojim sadržajem omogu e samoohrabrenje, a usput je i kratka pri a o tome kako je do te ideje o predgovoru došlo.

* * *

Pau ina ima etrdeset i jedan »toaletni listi «. Ti listi i su integralni dio ove knjige, a njih je Marko Globan, *copywriter* i radioreporter, glavni lik i jedan od glavnih pripovjeda a romana, povremeno zapisivao u bilježnicu koju je nazvao *Toaletni listi i*. U tu bilježnicu zapisivao je kra e i duže tekstove (oštre kritike starih i suvremenih fenomena, razne misli, i tu e i svoje, ideje, citate, prozne minijature, skice za reklamne spotove pa ak i dnevni ke crtice o ne emu što mu se zbililo) na prostor veli ine toaletnog listi a (16,5 cm x 11,5 cm) s mogu noš u da ispuni obje strane listi a, ako je potrebno i vrlo malim slovima, a ako je situacija cjeline teme to zahtijevala, dopustio je sebi pravo da ispuni i nekoliko »stvarnih« toaletnih listi a. Broj Markovih »toaletnih listi a«, 41, nema nikakvu simboli ku vrijednost u knjizi; taj se broj jednostavno, rekao bih spontano, uklopio u strukturu romana.

Radio sam te proljetne ve eri na *Toaletnom listi u 102*, prili no zahtjevnom »toaletnom listi u« koji sam, uvažavaju i vrlo komplicirani karakter Marka Globana, nazvao *Odlagalište europskog otpada petkom (fragmenti izvještaja o ljudskoj vrsti kakvu poznajemo na po etku 21. stolje a)*. Stjecajem okolnosti, baš toga dana bio je petak. U trenutku kad sam završio dvije »toaletne«, te zbog toga uznemiruju e re enice (»Ti, Marko, želiš napisati nešto o najve em sme u života, pa evo ti dakle tog sme a u sljede oj re enici! Ako se ta za udna stvar, život, razmatra s aspekta smrti, dakle prestanka života, onda se name e zaklju ak da je jedan od najve ih skandala u ljudskim poslovima o igledna bezna ajnost svakog ljudskog pothvata, ak i onog najve eg!«), osjetio sam neobjašnjiv strah, veliko ga enje i gr eve u želucu. Odmah sam prekinuo rad na romanu, jer u stanju straha i ga enja ne želim pisati. Budu i da poznajem sebe, to zna i da ostatak no i ne bih napisao ni jednog retka, iako bih, vjerujem, to ipak mogao, osobito ako bih se kretao u Markovoj narativnoj liniji. Naime Markov na in pripovijedanja je vrlo jednostavan; on ga naziva neobi nim, ali vrlo poticajnim nazivom.¹ Iako se u mnogo emu ne mogu složiti

---

¹ Taj jednostavni na in pripovijedanja pripovjeda Marko Globan naziva »psihoti nim realizmom«, svojevrsnim psihijatrijskim odnosno medicinskim izrazom za na in pripovijedanja koji po njegovu mišljenju jedini može, barem u osnovnim crtama, prikazati šokantnu bezna ajnost suvremenog življenja, sveop u pomamu za banalnim te mnoge varijante banalnosti svijeta i naših života, osobito života »velikih gadova« (M. Globan) i života pritajenih »malih gadova« (M. Globan), onih koji ine ve inu naizgled nevine tihe ve ine od koje se, smatra Marko, sastoji suvremeno europsko društvo na po etku tre eg tisu lje a. Pritom je razvidno da je puno lakše raskrinkati velike gadove nego male gadove. Iz Markova na ina pripovijedanja može se naslutiti da je on to uo io. Usput re eno, zahtjevniji književni kriti ari vjerojatno e taj na in pripovijedanja nazvati nekim blažim nazivom, naprimjer »aktivisti kim realizmom«, »fantasti nim realizmom«, »naivnim realizmom«,

s Markom Globanom, jer je ponekad preblag ili smušen kad piše o svojim stavovima, a nije lišen i neumjerenih iluzija, što nije ni čudo, ta Marko ima tek trideset godina, ali ove dvije njegove rečenice su me jako potresle. Zbog njih sam osjetio strah i gađenje, ali i suosjećanje za ljude. Zapravo, hoću reći da sam se unatoč strahu i gađenju složio s njima, da sam se *morao* složiti s nespokojnim značenjem tih rečenica i njihovom ružnom pa i šokantnom poantom. Nervozno, ali odlučno, isključio sam kompjutor i pogledao na sat. Bilo je to no jedanaest sati i četrdeset dvije minute.

Već mi se slika na krizu dogodila dvaput² tijekom pisanja *Pau ina*, pa se nisam za čudio. Znao sam što moram učiniti. Navukao sam crnu kožnu jaknu, uzeo novčanik s dokumentima, mobitel, cigarete i upaljač te jednostavno, kao da se ništa ne zbiva, izašao iz svoje radionice. Spustio sam se brzo niz stepenice i otvorio vrata ulaza udišćući nekoliko trenutaka svjež zrak. Zatim sam lagano šetao i otišao u obližnji diskoklub koji radi do tri ujutro. Stigao sam nekoliko minuta poslije ponoći. Diskoklub je bio dupke pun. Pjesma *You Know You're Right* Nirvane ispunila je moje uši naviknute na prividnu tišinu teksta romana. Depresivni suicidalni Kurt Cobain i njegova ekipa. Diskoklub je ugodno mjesto. Praznina u

»halucinantnim realizmom«, »kritičkim realizmom«, »novim realizmom« ili »brutalnim realizmom«. Ipak, čini mi se da je izraz »psihotični realizam« najprimjereniji naziv za Markov način pripovijedanja. Naime taj način objedinjuje elemente spomenutih načina, ali ih nadmašuje produbljenim osjećajima za sve moguće slojeve stvarnosti pa tako i za sloj koji ga kao pripovjedača omogućuje. Taj sloj je pisanje. Za mene je to doista ugodno iznenađenje, jer se s mnogim njegovim stavovima uopće ne slažem ili se slažem tek djelomično; čak mislim da je u pojedinim dijelovima pripovijedanja duševno nestabilan, što i on sam na jednom mjestu otvoreno priznaje, jer izražava stavove s kojima se nitko normalan ne bi mogao složiti. Ali to je za roman *Pau ina* potpuno nebitno. Ono doista bitno jest to da taj način pripovijedanja ne zavodi čitatelja uobičajenim pa dakle i jeftinim pripovjednim trikovima stvaranja napetosti ili pak suhim zamornim realizmom u opisivanju psihičke stvarnosti likova u čiji psihu ionako nitko ne može prodrijeti, možda čak ni oni sami (op. a.).

² U vrijeme prve krize prošle godine, u večernjim proljetnim satima, otišao sam u Importancu u Pothodniku i upoznao studenticu kroatistike Antoniju. Ispred supermarketa, sagnuta Antonija je panično tražila ključ od ulaznih vrata kuće, koji joj je ispao iz traperica. Pomagao sam joj u traženju ključa. Zacijelo smo izgledali jako čudno onako, gotovo puzeći, tražeći ključ. Nakon bezuspješne potrage, sva slučajno od brige, Antonija je predložila da u supermarketu kupimo dvije litre vina i prošetamo do Zrinjevcu te sjednemo na klupu pa da se ona »uz razgovor sa mnom i uz piće malo smiriti«. Tako smo i učinili. Nakon razgovora o glagolskim imenicama, uz koji smo ispili obje boce vina, otišli smo u moju radionicu te čitali Heraklitove fragmente i neke dijelove hrvatske gramatike. Iscrpljeni od čitanja, uskoro smo zaspali. Ujutro je Antonija otišla kući na posao da napravi duplikat ključa, a ja sam, potpuno oslobođen krize, nastavio rad na romanu. U vrijeme druge krize, također prošle godine, ovoga puta u večernjim ljetnim satima, otišao sam opet u Pothodnik. Ušao sam u supermarket s namjerom da kupim gusti sok od bresaka i pokraj police za piće upoznao Enu, studenticu ekonomije. Bila je u teškoj sukobi s roditeljima, pa se te večeri odlučila opiti gorkim pelinkovcem. Pitala me želim li joj se pridružiti, tako je usamljena. Pristao sam. Kupili smo litru gorkog pelinkovca (ja sam odustao od soka) i otišli do Trga kralja Tomislava te sjeli ispod njegova spomenika. Nakon što smo ispili popularni pelin, razgovarajući o stambenim kreditima koji su vezani uz švicarski franak, otišli smo u moju radionicu i čitali tekst o otpisivanju dugova koji je Ena izvadila iz ruksaka. Zaključili smo da bi trebalo otpisati sve dugove i zaspali. Pred jutro se Enino tijelo pošlo nekontrolirano trzati, te se naglo probudila. (Rekla je da ima grčeve zbog pretjeranog sjedenja za kompjutorom.) Popili smo kavu na balkonu promatrajući bučnu večer dana. Zatim sam je otpratio do tramvajske stanice i vratio se u radionicu te oslobođen krize nastavio rad na romanu (op. a.).

meni mogla se rezati nožem, toliko je bila puna sebe. Praznina nikad, ni u jednom trenu, nije neispunjeni prostor; praznina je punomasno gusto tkanje, smrt u mesu svakog bita. Upravo mi je to sad trebalo: vlastita praznina u kojoj mogu uživati. Odmah sam se uputio do šanka i naručio pivo. Debeljuškasti šanker, koji me već dugo poznaje, prijateljski se nasmiješio i odmah ispred mene stavio hladnu bocu mogjeg omiljenog piva. U trenutku kad sam otpio prvi gutljaj, prišao mi je znanac, inače uvijek uzbuđeni dugonogi mladi, hiperaktivni Frik (to mu je o igledno nadimak, njegovo pravo ime ne znam), student druge godine književnosti, moj poštovatelj, strastveni čitatelj (sebe naziva »pohlepni guta bezbrojnih riječi«). Frik s vremena na vrijeme, »da se smiri od iznenadnih stresova na fakultetu«, voli čitati trideset i tri nastavka moje *Pauzine*, »romana u nastajanju«, koje sam svojedobno svakog drugog utorka redovito objavljivao na internetskom portalu *Booksa.hr*. Jako mu se sviđa naslov desetog nastavka (*Emil voli Deep Purple, najviše pjesmu »Smoke on the Water«*, a *Joey Skaggs* kaže: »*Većina ljudi ili nema smisao za humor ili je nepismena.*«), a najviše naslov trinaestog nastavka (*Vera i Slavko, Mnogo zna išta za moj život, draga, Einstein, Gilbert i George, Tina* kaže »*Fuck!*« i *pere su se, Sheena Is a Punk Rocker*).

Frik me srdačno pozdravio i upoznao sa svojom prijateljicom Rinom. Rina je jedra, zgodna, na prvi pogled povučena, no ipak komunikativna i jednostavna djevojka. Rina je upravo danas, poslije ponoći, u subotu, navršila dvadeset i tri godine, pa ona i Frik slave u disku taj znanstveni datum. U čast Rinina rođendana, a i potaknuti pretjeranim Frikovim pohvalama mojim proznim *work-in-progress* nastavcima na internetu, nastavili smo s pivom, slušali glazbu (nakon Nirvane disko je ispunio zvuk Metallike i drugih žestokih bendova), plesali pogo i razgovarali sve do tri ujutro. (Na moja pitanja: »Možeš li mi reći nešto više o sebi osim to da si studentica solo pjevanja? Kako živiš? O čemu maštaš danju ili prije spavanja?«, Rina je otpivši gutljaj piva odgovorila da voli voziti bicikl na kojemu je montirana aromna svjetiljka i čitati kratku dječju priču u *Fantasti ne lete e knjige g. Morrisa Lessmorea* Williama Joycea s fantastičnim ilustracijama Williama Joycea i Joea Bluhma. Ništa drugo nije spomenula. Vidjevši moj upitan pogled »Zar je to sve?«, samo je rekla: »Svatko ima svoje tajne.« To je rekla šaljivim tonom smiješeći se, ali njezine oči isijavale su želju za diskrecijom i kao da su govorile: »Uzmi ili ostavi!«. Doista, svatko ima svoje tajne. Male ili velike, svejedno. Svidio mi se njezin odgovor jer volim iskrenost i odgovore koji se trude oko istine, iako je ona možda varljiva. Nakon tih pitanja Rini više nisam uputio nijedno pitanje o njoj; dovoljno mi je bilo to što uživam u njezinu društvu.) Strah i gađenje, izazvani onim uznemirujućim, tužnim, turobnim rečenicama o smrti, životu i smrti iz *Toaletnog listića 102*, ubrzo su nestali. Nakon zatvaranja diska pozvao sam veseli par u svoju radionicu. Možda zbog toga jer je Frik već jednom bio kod mene i dobro smo se družili, a malo i zbog toga jer se on, ustvari, sam pozvao rekavši da bi za njih dvoje studenata, za njega i Rinu, bilo »ful cool i poticajno« biti, barem nakratko, u prostoru ispunjenom CD-ovima, DVD-ovima i knjigama, i zajedno sa mnom, s kojekom od kojega toliko toga mogu naučiti, slušati poeziju i glazbu te usput popušiti debeli džoint skunka, laboratorijske GMO trave kako je Frik zove, koji, eto, već od jučer nosi u džepu svoje motorističke cool jakne.

Na putu do radionice svrnuli smo u du an benzinske stanice Ine (koju Rina i Frik u slengu nazivaju »benga«) i kupili nekoliko limenki piva i cigarete. »Kad smo u slengu, idemo u bengu«, pomislio sam. Pomislio sam i to da su benzinske stanice kao stvorene za dobar jutarnji provod, za okupljanja grupica mladih koji su ban ili cijelu no . Tako primjerice ekipa do e na benzinsku stanicu prije zore, kupi u du anu nekoliko boca piva od dvije litre, sjedne na beton iza benzinske, lo e pivo, puši cigarete ili travu te sluša glazbu s mobitela uz askanje, smijeh, šalu i usputno valjanje, ljubljenje i pipkanje. Neki su unato opijenosti prakti ni pa ak napumpaju gume na biciklu ili autu. Tu ve uobi ajenu jutarnju zabavu na bengi, mladi zovu »jutarnje ubijanje«.

Bilo je ve oko pola etiri ujutro, te smo se zbog mojih konzervativnih i osjetljivih susjeda šute i uspinjali stubištem do prvoga kata. Tiho sam otklju ao vrata i upalio svjetla u radionici. Uklju io sam kompjutor na radnom stolu u sobi, jer nam je Frik htio pro itati neke svoje pjesme. Slušali smo tako u Frikovoj izvedbi njegove stihove, koje je objavio na jednoj internetskoj stranici posve enoj suvremenoj poeziji. Kad smo popili pivo iz limenki, donio sam iz frižidera sve boce piva koje su se u njemu zatekle (etiri). Onda sam se sjetio da mi je gospo a Lidija, moja frizerka rodom s Urala, ju er ujutro nakon šišanja darovala bocu od pola litre Putinke, odli ne jake i pitke votke³ (rije »votka« potje e od slavenske rije i »voda«; ina e je deminutiv u ruskom jeziku) koja je dobila ime po Vladimiru Putinu, pa sam i nju donio u sobu. (Pretpostavljam da sam taj dar dobio ne samo zbog toga što sam stalna mušterija njezina frizerskog salona i što joj redovito dajem napojnicu, ve i stoga što je uvijek kad me šiša ispitujem kako se izgovara pojedina rije na ruskom, ali i zato što razgovaramo o ruskoj književnosti, osobito o djelima Nabokova i Bulgakova koja ona, kako je naglasila, obožava. Uostalom, Putinka nije prvi dar koji sam dobio od Lidije; prije nekoliko mjeseci darovala mi je CD s ruskim narodnim pjesmama; najbolja mi je pjesma *Ja ljublju tebj, Svetlana*. Može se re i da smo se tijekom tri godine Lidija i ja prijateljili. Draga mi je ta sredovje na plavokosa žena srda na osmijeha, koja se udala

---

³ Redigiraju i tekst prvog dijela romana, maloprije sam za vrijeme kratkog odmora slušao vijesti na radiju. Putinka je doista odli na votka, ali vijest koju sam uo jest porazna. »Najviši sud u Moskvi potvrdio je zabranu održavanja Parade ponosa na podru ju glavnog grada Rusije idu ih sto godina. Gradsko vije e ve je donijelo odluku o zabrani Gay Pridea u Moskvi idu ih sto godina, jer bi to izazvalo neredu u javnosti zbog toga što ve ina Moskovljana ne podržava takve manifestacije. Ruski aktivist za prava homoseksualaca Nikolaj Aleksejev podnio je tužbu protiv takve odluke, ali gradski sud je odbacio njegov prigovor. Aleksejev kaže da e sada tužbu podnijeti Europskom sudu za ljudska prava u Strasbourgu«, prenosi Hina. Ali to za danas nije sve. Dan mi je dodatno pokvarila, zapravo gotovo potpuno upropastila, još jedna za demokraciju porazna vijest: »Sud u Moskvi osudio je tri lanice punk skupine Pussy Riot, svaku na dvije godine zatvora zbog prosvjednog performansa protiv ruskog predsjednika Vladimira Putina. Izvele su ga u velja i u glavnom pravoslavnom hramu u Moskvi i otad su u pritvoru. Mlade glazbenice proglašene su krivima za »huliganstvo potaknuto vjerskom mržnjom«. Nakon izricanja te presude, reagirale su Europska unija i Sjedinjene Ameri ke Države, isti u i da kazna nije razmjerna njihovom djelu. Kritikama su se pridružile i Organizacija za europsku sigurnost i suradnju, Vije e Europe te Ruska pravoslavna crkva koja je zatražila milost za kažnjene djevojke.« Što re i? Bez obzira na neizlje ivo reakcionarnog Vladimira Putina naglo sam poželio ispiti ašicu izvrsne Putinke da se malo smirim, ali votke ili nekog drugog žestokog pi a u radionici nema pa u redigiranje teksta nastaviti uz ve pripravljen aj od metvice (op. a.).

za jednog našeg inženjera dok je radio u Rusiji, u Moskvi, a kad je njegovo poduzeće propalo, preselila se s njim i kerkom u Hrvatsku.)

Pili smo pivo i votku, slušali poeziju, i pušili jaki te pomalo smrdljivi skunk. Nakon recitiranja svoje po etni ke poezije Frik je, prou ivši pažljivo moju kolekciju CD-ova, stavio u kompjutor glazbu Nicka Cavea, a Rina je sve prisnije, tobože šale i se, privijaju i se uz mene, milovala i rukama i nogama moje »mudro tijelo«. Tako ga je provokativno nazvala ciljaju i vragolasto na moju ve odavno zrele dob tijela, nasre u ne i uma, i u nastupu snažne no ne žudnje nježno mi gurala svoj svjež ro endanski jezik u usta. Naravno, potpuno opušten i ve supijan od piva i votke te omamljen od smrdljivog skunka, a oslobo en straha i ga enja zbog zna enja onih odvratnih re enica iz *Pau ine*, prihvatio sam Rininu igru, tu nevinu igru svih sisavaca. A tko je ne bi prihvatio – ako je zdrav, naro ito ako je suviše zdrav!? Vrlo mlad ovjek, Frik, »naš sin« kako ga je kasnije nazvala Rina, stidljivo se nasmiješio gledaju i nas i rekao da ga prizori ljubavi uvijek pozitivno uzbu uju. Zatim je recitirao Baudelaireov dvostih iz pjesme *Vino samotnika: U ruci igra a posljednji cekini, / Strastveni poljubac tanke Adeline*.

Oko sedam ujutro ostali smo bez piva, bez votke i cigareta, a i hrane je nedostajalo u frižideru pa smo nas troje, i žedni i gladni, otišli u obližnji Merkatorov du an. Kupili smo tri velike nabubrele klasi ne žemlje, one žemi ke koje svojim središnjim rezom neodoljivo podsje aju na žensko spolovilo (trebalo bi istražiti tko je i kada uveo taj pekarski proizvod na tržište; možda neki sladostrastan Nijemac jer je rije njema kog porijekla), i dva kruha koji je preporu io Frik (takozvane »šlapice«), zatim veliku tubu majoneze Thomy, teglu kiselih krastavaca, pola kilograma ajne kobasice Gavrilovi , par suhih kobasica, tri para hrenovki, teglu senfa, tri velike okolade Milka s alpskim mlijekom i komadi ima kekisa, pet boca Ožujskog piva od jedne litre, tri boce crnogorskog vina Vranac i šteku cigareta Ronhill. Platilo sam ra un svojom Diners karticom, jer smo u diskoklubu i na benzinskoj stanici Ine sav novac potrošili na pivo slave i Rinin ro endan.

Vratili smo se u radionicu i nad kuhinjskim stolom stoje ke jeli hranu »kao prave svinje« (Rina), brišu i masna usta i ruke toaletnim papirom otkidaju i ga s debele role, pili pivo i slušali pjesme Joy Division, potom pjesmu *Get Laid Tonight* te ostale pjesme roker iz benda Brain Grenade. »Get laid tonight«, pjeva Vinny »dok mi žderemo« (Rina). Susjeda s malim djetetom koje, eto, mora spavati i po danu, pozvonila je na moja vrata. Ljubazno je rekla: »Susjed, stišajte malo glazbu, molim vas lijepo.« (Mlada susjeda s djetetom je ljubazna za razliku od prethodne stanarke, razvedene neuroti ne žene, redovite pacijentice Psihijatrijskog odjela Klini kog bolni kog centra Rebro, koja mi je nekoliko puta u nastupu ludila i krive percepcije, a zbog posjeta studentica književnosti željnih znanja o pisanju iz prve ruke, rekla ne samo da stišam glazbu, nego da sam i svodnik (sic!)). Dobro, stišao sam glazbu i po ne znam koji put pomislio da najve a nesre a koja se piscu, i uop e svakom umjetniku, a osobito skladatelju, u životu može dogoditi jest ta da stanuje u nekoj ku i ili zgradi s više stanova, pa makar ona bila i u centru velikog grada, umjesto da živi u vlastitoj ku i s prostranom oku nicom koja uklju uje veliki vrt i po mogu nosti

veliki vo njak. Je li možda na takve loše uvjete za umjetnika, kakvi vladaju u ku ama i stambenim zgradama s mnogo stanara, mislio Hölderlin kad je rekao da » ovjek stanuje kao pjesnik«? Lako je bilo Lavu Tolstoju. Ne zavidim mu, ne njegujem taj osje aj, ali ipak osje am blagu tugu što nisam u poziciji u kojoj je on bio. On bi, kad bi mu primjerice dozlogrdilo ili dosadilo banalno društvo kozmeti ki prepariranih i takore i umjetnih žena, namirisanih popularnim mirisima, ili kad bi mu se do boli zgadila vlastita re enica, misao ili neka nova uznemiruju a spoznaja, on bi dakle jednostavno uzjahao konja i divlje jašu i kroz svježi zrak ruske provincije umjesto u diskoklub uputio se u neko od svojih pitoresknih zaselaka. U njemu bi Tolstoj, uvijek požudan muškarac iznimno jakog seksualnog nagona, neprekidno željan toplog ženskoga mesa (iako je bio vegetarijanac, rekli bi cinici skloni crnom humoru), obljubio nenašminkanu, jedru, prirodnu bucmastu seljanku, katkada debelu kao što je to bila i njegova Askinja (u tim zdravim punašnim seljankama krije se možda jedna od nijansa smisla izreke *Doma e je doma e*, koja u svojoj biti s punim pravom upu uje na najbolju mogu u kvalitetu), dok je za to vrijeme njezin muž, ujedno Tolstojev *mužik*, naporno radio u polju. Tolstoj je u tim trenucima vjerojatno pomislio na ono što sam i ja pomislio, dok sam cijelog popodneva i jedan dio ve eri gledao i grlio голу Rinu: »Ova mlada žena miriše po prirodnoj vlazi bez ikakvih kozmeti kih aplikacija. Ona miriše na znoj i sluz ljudske sre e te na menstrualnu krv nekoliko dana mjese no.« Zatim bi se Tolstoj, rastere en izvanbra nim seksom s nekom od bucmastih seljanki, vratio svojoj ku i (s golemom oku nicom) gdje je mogao bu no pa i najbu nije svirati klavir ili vikati, onako u šali, na brojne uku ane i na strahovito ljubomornu suprugu Sofju koliko mu god to srce želi. To je mogao initi, jer je njegovo veliko imanje s ku om u Jasnoj Poljani na osami. (Jasna Poljana – odli no ime mjesta odnosno prebivališta za svakog umjetnika!) U toj ku i su se piscu Lavu Nikolajevi u Tolstoju ponekad pojavljivale jasne misli o odvratnim crtama raznih karaktera koje je u životu sreo ili koje je izmislio, te isto tako bitne i jasne misli kao što je i Markova misao o životu promatranom s aspekta smrti. (Sve što je povezano sa smr u je bitno.) Izme u tih teških misli, a u predasima od pisanja, u uvenom piscu esto bi se pojavila neodoljiva žudnja za obi nom, prirodnom, jednostavnom djevojkom, mladom ili zreloom, svejedno, potpuno neoptere enom krutim pravilima nametnutih ruskoj aristokraciji protokolom ponašanja i obi ajima ili pak pomodnim kozmeti kim trendovima. Što se mene ti e, odavno sam zbog koli ine životnog iskustva izgubio mnoge iluzije pa sam mislio da je u urbanom diskoklubu teško ili jedva mogu e sresti takvu djevojkicu. Ipak, to se sre om dogodilo. Drago mi je što sam bio u krivu.

Rinina i moja podrhtavanja postajala su sve žeš a tako da smo to no u podne u romanti nom tonu prijateljski zamolili Frika da napusti radionicu i oti e ku i spremati ispit, jer se nas dvoje želimo neometano i nasamo posvetiti našim dušama i tijelima. im je Frik tužna lica izišao iz radionice, u kojoj se proizvode ne samo radosni nego i tužni te nemilosrdni tekstovi, uhvatio sam Rinu za ruku i poveo je do velikog ležaja. Pritom sam pomislio da samo odgo ena nježnost može ra unati na trajnost ponavljanja i rekao kratku re enicu: »Skinu se!«. Rina je to odmah u inila, a inila je to mekim, laganim, ini se nesvjesno zavodljivim pokretima. Najviše su mi se svidjele njezine obi ne ljubi aste

ga ice »bez potpisa«, bez naprimjer potpisa Victoria's Secret, popularnog branda za atraktivno donje rublje. Cijela scena asocijala me na neke radove iz likovne umjetnosti, možda i zbog toga što se u romanu *Pau ina* likovni umjetnik Emil i Vanda esto prepiru zbog prijepora povezanih sa suvremenom likovnom i izvedbenom umjetnoš u. Dok je skidala odje u, Rina se smiješila onim, gotovo nevinim, blagim zagonetnim osmijehom koji je proslavio Mona Lisu, ženu iz Firenze iji su status i porijeklo još uvijek nepotpuno objašnjeni te pomalo tajnoviti kao i njezin osmijeh. Sve to ne bilo ništa neobi no i ne bih to ni spomenuo u predgovoru da Rinin osmijeh napadno ne podsje a na osmijeh te frentinske djevojke, ili gospo e, koju je Leonardo da Vinci portretirao snažnom invencijom, osobito njezine usne, takvom invencijom koja, uistinu, otkriva ono bitno ženstveno u svakoj ženi: ežnju za radosnim beskrajem užitka. Moje likovne asocijacije nastavile su se lako i bez prijelaza, jer me Rina svojim licem i tijelom podsjetila na drugu poznatu sliku. Kad je bila ve potpuno gola, rekao sam Rini da je prema njoj djevojka na slici *Gola Maja* »tek goli amaterski pokušaj prirode«. To je bilo tek nezatno pretjerivanje izazvano radoš u što sam nakon nekoliko godina opet ugledao žensku kožu bez *ijedne* intervencije na njoj, a pritom me Rinino bujno, ali skladno tijelo svojim oblicima usput podsjetilo i na tijelo Tine Globan, žene Marka Globana iz *Pau ine*.⁴ Mogu slobodno re i da je Rina kao živa predstavnica *zlatnog reza* prirode objedinila obje spomenute slike. Zatim je gola Rina iz svoje torbice izvadila karticu s malim zelenim izbo inama, u kojima su tablete od 5 mg, i predložila: – Hajde da uz dvije litre piva popijemo dva Apaurina, a nakon toga emo, recimo za sat ili dva, popiti i bocu vina. Prihvatio sam tu kombinaciju koju smo izveli sve ano, kao u nekom ritualu, sjede i u lotos poziciji. Usput sam Rini po deseti put estitao ro endan lupkaju i svojom bocom piva o njezinu. Pivo smo pili razularenim dugim okomitim gutljajima, dok nam je žuta teku ina, pomiješana s pjenom, curila iz kutova usana i spuštala se niz naše nage grudi.

Rinin prijedlog prihvatio sam jer to još nikad nisam probao, ali i zbog toga što sam pristalica doživotnog u enja, i nakon tog malog rituala položio je nježno na ležaj. Svidjela mi se Rinina maglovita sme a kosa, iznad ela malo uzdignuta u dva privla na zavoja koji su kao nekom magijom pretvoreni u kovr e; svidjela mi se njena gusta kosa i zbog toga jer je bez ikakvih frizerskih intervencija, aplikacija, obojenih pramenova i takvih stvari. Svidjelo mi se i Rinino tijelo bez ijednog *piercinga* kao i njezine vrste bujne grudi bez silikona. Svidjela mi se i njena koža, simfonija vlakana fnog tkiva, ta teško opisiva površina sli na poznatoj hvaljenoj tkanini s okusom plemenite vrste mesa, a bez ijedne tetovaže. Svidjelo mi se i to što Rina ne boji nokte, niti na nogama niti na rukama, i ne nosi nikakav nakit osim uske vunene šarene trakice na zglobu desne ruke, nalik onoj koju u *Pau ini* nosi Emil Globan, otac Marka Globana, likovni umjetnik i bivši hipi. Sve brže sam se gubio. Bio sam na putu satkanom od gipke divlje svile, a bez ijedne aplikacije na njoj. Ukratko, pukim slu ajem (jer sam zbog neo ekivanog ga enja i straha izazvanih zna enjima re enica iz

---

⁴ Naknadno se prisje aju i Rinina tijela, ne mogu isklju iti sli nost jednoga dijela njezina tijela u stoje em položaju (struk, bokovi i noge) s još jednom slikom (*Ro enje Venere*) odnosno sa ženom koju je Botticelli naslikao kao Veneru u stoje em položaju na velikoj školjci.

romana koje izazivaju nespokoj izišao tu no (iz radionice) upoznao sam potpuno prirodnu djevojku, gotovo iznimnu pojavu u ve podmaklom po etku 21. stolje a, osobito u urbanim asfaltiranim krajevima. Budu i da zbog prirode svoga posla rijetko sre em jednostavne prirodne djevojke, takve koje su trendovsku kozmetiku i intervencije na tijelu smanjile na neophodni higijenski minimum, bio sam, malo je re i, ugodno iznena en. K tome, Rina nije povu ena, što je bio moj prvi dojam kad smo se upoznali. Jednostavno joj treba malo vremena da se opusti. Naprotiv, Rina posjeduje snažnu komunikativnu vatru, iako na prvi pogled izgleda kao tiha melankoli na ljepotica. Zbog toga sam joj, ostavši bez suvislih rije i, posr u i njezinom fnom bijelom površinom, omamljen ljepotom, tepao: »Rinavatra, Rinavatra, Rinavatra«.

Da skratim ono za što bi osje ajnijem ovjeku poput Prousta trebalo i više od trideset stranica teksta, evo sažetka toga subotnjeg popodneva i rane subotnje ve eri. Od romanti nog podneva, kad je otišao student književnosti Frik, tužan što mora napustiti radionicu, do osam nave er Rina i ja smo žudno itali naša tijela, smijali se, usput razgovarali, pa ak i zasuzili od nenadanih radosti, i hiho u i se komentirali razliku u godinama (41) dok smo inili žu ene kretnje koje smo »zbog prirode stvari« (Rina) morali initi. Pritom sam bio iznena en injenicom da je broj »toaletnih listi a«, koje sam marljivo poniru i u karakter Marka Globana napisao u *Pau ini*, dobio najednom i svoju simboli ku težinu. Ako ne u romanu, onda u mom životu u odnosu na roman svakako. Bila je to takva težina koja bi, pretpostavljam, obradovala ak i onog rusko-ameri kog pisca, ljubitelja hirovite ljudske spolnosti, nimfca i leptira. U tom kontekstu postavlja se manje važno, no ipak vrlo zanimljivo pitanje: »Je li mogu e i kako odvojiti roman od života pisca romana?« Jedno je sigurno: broj 41 odsad e neprekidno lebdjeti u mojoj radionici kao paradoksalan broj slu ajne, ali uzbudljive podudarnosti. (Tu pojavu Marko u romanu naziva »globanovske koincidencije« zbog toga što mu se esto doga aju.) Sve u svemu, bila je to naša, Rinina i moja, »simfonija razlike« (Rina), sastavljena od 41 stavka. Bila je to mirisna »subotnja ruži astocrvena jabuka« (Rina) puna razorno lijepe grešne biblijske glazbe isprekidanog disanja. U našem predahu ta jabuka bila je oplemenjena Rininim tihim pjevanjem jednoga dijela poznate mise za mrtve, *Apaurinske mise* kako ju zove Rina. Bio je to cjelovit doživljaj stalno tople i vlažne ežnje za radosnim beskrajem uz jak miris iskona (miris prirodno mokrih spolovila i miris tijela prekrivenih ljubavnim znojem). Taj doživljaj bio je komponiran od raznovrsnih mogu nosti izvorne vlage, izvedenih po cijeloj mojoj radionici, ak i u kuhinji gdje smo rasklimali stolac od vrste bukovine, ak i u kupaonici gdje smo snažnim spolnim kretnjama slomili plasti nu dasku na WC-školjci. Bila je to ona mokrina koju do najmanje pojedinosti opisuje besmrtno, ali još uvijek slabo ili krivo shva eno djelo *Kama sutra* mudrog sjajnog Vatsajane. Jer, naprimjer, *Kama sutra* ima sedam dijelova, a samo *jedan* dio, drugi, obra uje tehnike spolnoga ina. To djelo, dakako, nipošto nije pornografja (i to ne samo zbog toga što na Orijentu nema pornografje u zapadnja kom smislu te rije i!), ili tek puki priru nik za brojne varijacije spolne aktivnosti kako ga naj eš e itaju i doživljavaju naivni turisti ki itatelji erotske literature s »uradi sam« matricom u glavi, dakle svi oni kojima je kreativno itanje i

razumijevanje nekog teksta tako daleko kao i daleka bit daljine. *Kama sutra* je, prije svega, vrlo ozbiljan program namijenjen postizanju harmoni nog odnosa izme u muškaraca i žena. To je program skladne prijateljske, bra ne, duhovne, spolne i erotske žudnje, strogo re eno ljudske životne žudnje uop e. *Kama sutra* je uistinu jedinstven program zagonetne ežnje za radosnim beskrajem, koja prokreacijom i omogu uje ljudski život, koja ga ini podnošljivim, katkada lijepim, ponekad neopisivo ružnim, uvijek prekratkim, a u isto vrijeme i beznadno uzaludnim.

Kad je studentica solo pjevanja Rina, mlada privla na žena sme e valovite kose, u prvom danu svoje 24. godine te subotnje ve eri nasmijano i bodro odlazila iz moje radionice, rekao sam joj da ne u promijeniti ni rije u one dvije »toaletne re enice« u *Toaletnom listi u 102*. Rekao sam joj i to da u uz njih možda dodati svoju dosad po oštrini uvida najplodniju spoznaju o kojoj sam ve razmišljao, a tek sam je danas druže i se s njom dokraja uobli io. To je spoznaja da jedino ežnja za beskrajnim užitkom »ovdje i sada«, koja je uvijek u pobuni protiv psihoti nog raspadnutog svijeta, iskupljuje zebnju, strah i ga enje koje u meni bude te bez ikakve sumnje istinite toaletne re enice. Istinite barem Marku Globanu i meni. Taj snažan osje aj neobjašnjive životne ežnje za beskrajnim užitkom, ili za užitkom beskraj, u skladu je i s onom dalekosežnom mišlju koju je na jednom mjestu u aktivisti ki pa i pobunjeni ki intoniranoj *Pau ini* izrekao Željko Gorgi , rekavši za sebe da je »borac za teku i vrtlog žudnje za beskrajnim užitkom, koja je samo drugo ime za moju jezgru u neprekidnom kretanju i preoblikovanju do svoje prirodne ili nasilne smrti«.

Nakon odlaska Rine u mojoj radionici ostao je lebdjeti miris naših tijela i aroma slatke ljepljive pustoši u kojoj sam uživao vrte i u mislima zajedni ke slike od onog trenutka kad smo se upoznali u diskoklubu. Misle i o nama, pijuckao sam preostalo vino i pušio. U jednom trenutku upitao sam se ima li nešto o Rini na internetu. Upisao sam u tražilicu njezino ime i prezime. Pronašao sam samo dvije stvari: informaciju o nekoj stipendiji koju je dobila i fotografju njezina razreda prije mature. Odmah sam izme u 26 maturanata prepoznao djevojku valovite kose i zagonetna osmijeha. Da, to je Rina, u mojoj radionici Rinavatra. U vrtlogu moje katkada prebujne mašte ona je postala planet Venera (kao dje ak strasno sam želio postati astronom!), dok su ostali maturanti zbog njezine jake vidljivosti postali nevidljivi. as kasnije moja bujna mašta, u skladu s no nom tamom, opazila je da gimnazijalka Rinavatra svijetli sli nim svjetlom, ako ne i ja im, kao i meni omiljeni Sirius, najsjajinja zvijezda na proljetnom no nom nebu sjeverne hemisfere. Opajanje usporedbama djevojke i svjetle ih svemirskih tijela u mašti nesu enog astronoma podsjetile su me na moja strastvena itanja asopisa *ovjek i svemir* i na hodo aš a Zvezdarnici na Gornjem gradu u kojoj sam kroz teleskop bez daha promatrao no no nebo.

Te no i odslušao sam cijeli *Requiem* promatraju i Rinavatra na razrednoj fotografji. Slušanje mi je pomoglo; potvrdilo je moju spoznaju da sam buntovnik s razlogom. Naravno, te no i nisam pisao; nisam napisao ni jednog jedinog retka u romanu. Ipak, u

Pau ini su odzvanjale dvije značajne riječi, »lacrimosa« i »amen«, ispunjene zastrašujućom popratnom jekom u kojoj se moglo razabrati, beskorisno, kao i svako drugo, uzaludno ime Marko.

Na kraju predgovora, evo i jednog banalnog odlomka jer to zahtijeva narav *Pau ine* koja slijedi u aktivističkom nizu od trideset poglavlja.

»Sve više postajem galaksija Mliječni put. Takav je moj osjećaj. Možda je on naznaka stanovitog psihičkog poremećaja. U meni se neprekidno roji gusta masa zvijezda. To je, dakako, samo privid. One su sve, jedna od druge, jako udaljene, svake sekunde sve udaljenije. Meni nedostupne. Stoga ih prikazati istine velikog rizika na rodnom planetu, na Zemlji, prije svega onu najopasniju, onu o jačanju kulta banalnosti i trivijalnosti koji se već početkom trećeg tisućljeća, u prvom desetljeću 21. stoljeća, proširio kao kuga po cijeloj Europi i svijetu.«

OTKLONI

BILJEŠKA O PISCU I NJEGOVIM BILJEŠKAMA

Jerko Ljubeti

Do itavao je još jednom zadnji dio svog novog teksta. Već mu se oči bijahu zamorile. Recipijenti su poželjeli vijugati i pretvarati se u gliste. Nakratko bi izvirile iz podzemlja, pokazivale svoj crni hrbat, a onda nestajale pod površinom i tamo dalje rile, od čega se gornji sloj runio. Na kraju ga zabljesne bjelina svršetka. Potpuna. Široka i prostrana praznina, bjelina plahte širom raskriljene, sveobuhvatne, zrnate poput polja posuta solju. Uvidje da je kao obično zaboravio udariti zadnju točku. To sada u čini odlučno i s olakšanjem. Zabaci pognuto tijelo na naslon stolca, ispravi savijenu kralješnicu, duboko uzdahne i gotovo glasno reče: »Ovo je zadnje. Neću više. Izmorilo me. Iscrpljen sam. Istrošen«. Prođe ga nekakvo olakšanje, oslobođenost kano da je s plećama stresao teško breme. Rasteretilo mu je prsi pritiska. Lakše je disao. U čini mu se da je na moru i puni pluća istim zrakom, zasićenim mirisom joda. A onda primijeti kako ga nešto iznutra crvotono nagriža i poput plime se u njemu uzdiže, sjetno, napola spuštenih kapaka. Na trenutak ga zapljusne zapah tuge, gorkast okus soli u ždrijelu. Obavija ga potištenost i žal. Činilo mu se da napušta i zauvijek ostavlja svoju šljunkovitu obalu s kojim se bio srodio. Umah to htjede zatomiti. Pokuša zlovolju odagnati iznjedivši drugu misao: »Hajde, hajde, što si se sneveselio?« tepao je sebi. »Sad se možeš šetati, lunjati uokolo, bez obveza sjediti lijepo u kavani za stolom na otvorenome i do mile volje promatrati ljude, more, obalu i jednostavno trošiti bogu dane.«

Zanemariti će, ostaviti ga doma i tako se osloboditi notesa koji je uvijek nosio sa sobom dok je radio na tekstu. Zakrabuljio bi ga među listovima »Enigme«, asopisa s križaljka i drugim zagonetkama. Kad bi sjeo i naručio kavu, izvlačio bi ga skupa s križaljka, skrivenu u unutrašnjem džepu sakoa, uzimao kemijsku, škljocnuo njezinim vratom, pa kad bi vrcnula isplazivši crni, oštar jezičac, stavljao ju je pored notesa. Pokrivao ih je nježno stranicama »Enigme« i gladio im obraze rastvorenim dlanom.

Kružio bi izgubljenim pogledom uokolo i tek, ponešto mrenasta vida, nazirao nejasna lica prolaznika, izbočene jabučice, zastrte brade, uvaljene očne duplje nestalog pogleda.

Još uvijek bi ga obuzimalo ono ime je bio zaokupljen do izlaska iz kuće. Pratilo ga je u stopu, zalijepljeno za pete vuklo se za njime i uvlačilo mu se pod kožu. Pa da se toga i htio otresti, nije mogao. Zvonile u ušima rečenice, riječi. Odmjeravao je njihov smisao, vagao je svaku. Netom bi mu se uginulo da je poneka šuplja, krnja i gluho odjekuje, kopao bi po sjevanju tragaju i za onom pravom koja se sjesti onamo kamo treba, biti slika i opis i moći je izraziti njome ono što je htio. U tren kad bi iz mraka izronila, valjalo ju je brže-bolje uhvatiti, zabilježiti jer se hitro nestati kao zvijezda padalica, prohujati i za i opet u veliku tamu. Spremno bi posezao za notesom i olovkom ispod stranica s križaljka, zabilježio ono čega se sjetio i to tako da bi ljudi za susjednim stolom vidjeli kako on, eto, rješava riječi i ukriž, a ne da kao nekakva budala, budaletina, zapisuje nešto zure i uokolo. Stol bi opet pokrivala iskockane stranice kriptografskih zapisa, unakrsnog ispitivanja i dekodiranja. Ah, dekodiranje života.

Bilježio je u taj svoj notes zapažanja, propuštene pojedinosti, poneku misao, katkada, doduše, dosta skriveno i stavu malu natuknicu ili ulomak. Bojao se da mu nešto ne pobjegne, šmugne kao žednome kap vode s dlana. Cijedio je sebe u tim bilješkama i otjecao u crnim crtama po papiru.

Mislite li da bi, što se tiče onog pogleda, ako ne kao na budalu, a ono barem kao na udaka, bolje prošao kad bi najednom na zakusci s poznatim i manje poznatim ljudima izvadio iz džepa notes i olovku i nešto zabilježio? I to upravo u trenutku kad se vrlo domaćica dičila gostima kako im je pripremila zdravu i ekološku hranu. »Hobotnicu sam dobila od svoga ribara na peškariji«, ponosito je ona govorila. »Nema govora da je bila smrznuta ili da je iz leda. Uvijek on meni spremi frišku ribu«, isticala je ona napadno upiru i kažiprstom u prsnu kost izmeću svojih opuštenih grudi. (A njemu, zločuku, pada na pamet kako se ono još kaže *muja* u hobotnice. Glava? Vreća? Ili možda mijeh jer se smežura kad se isprazni.) »A ova je još bila živa kad ju je izvukao iz kašete ispod banka«, dometne ona. »Micala je krakovima. Zna i sami kako one sve grabe. Zalijepe ti se botunima i svugdje, u sve rupe uvlače svoje krakove. Ha, ha! Mogu te ugušiti ako ti dospiju u nos«, malko se govornjivo zaničala. »Ali ovoj to nije uspjelo, ha, ha!« smijala se ponovno. »I verdura je, dakako, bez trunke pesticida i herbicida. Imam ti ja svoju ženu na pazaru. Kune se u zdravlje svoje djece da sve ona uzgaja na starinski način. I jabuke za štrudel mi je prodao uvijek iz svog voćnjaka, iste kao zlato...«.

I sad zamislite prizor u kojem on pokušava više-manje skrito zabilježiti nešto u svoj notes dok se tako govornjivo dičica na domaćicu obraćajući svojim uzvanicima? Jamačno bi ga pogledali za ušeno ispod oka kao da pokušava probušiti nad njima nadvijen balon, pun nekog veselog i radosnog ozračja, pod kojim su se okupili ipak hoćeš-nećeš odabranici i uživaju u udobnoj izdvojenosti. Ako, nedajbože, ta zaštita splasne, nestane, njih će sve vratiti na ulicu, bit će izgubljeni među ostalim svijetom. Sva sreća što su žvakali mekanom meso, a ne neko pečeno puno sitnih koštica koje bi im mogle zapeti u grlu.

Smjestila se tu među njima i njegova odabranica. Uputila mu je pogled razrogačenih očiju, pun oštarih iskrica: »Who do you think you are?« kao da čita naslov one televizijske serije o potrazi za identitetom. A onda ga zanemarila, nikad ga prije nije vidjela. Dade mu

do znanja kako nikakve veze nema s njime. Sve što bi mu imala reći, stavila je zasada sebi pod skut. Išprkate to ona vejednom, išprkati. Spustila pogled na tanjur, uzela meću prvima viljušku i nož, odluno odsjekla komadićak kraka mekušca, prinijela ga ustima i predano zagrizla. (Zamišljao je njezine oštre ujede. Ne, ne može je uhvatiti za podlakticu, privući je k sebi, ili dlanom primiti za bradu i okrenuti joj ružičasto, napudrano lice prema svome dok joj oči u bijegu zaustavljaju namazani crni šiljci trepavica izbjegavajući njegov pogled – kakvog li filmskog prizora! – pa joj odrješito, muški odbrusiti. Ne, pokušate joj mirno objasniti, no trpkost će mu ostati u ustima, dugo će razmišljati o svemu tome tražeći i neke dokučive uzroke. Je li on to mekušast, bez kosti?)

Ali i nije morao skrovito izvlačiti notes iz džepa. Dogodilo bi se isto da je umjesto bilježnja dobacio nešto što bi odudaralo od njihova bez ikakva mudrovanja već stvorenog zdravo za gotovo mišljenja. I to u trenutku kad im se već grli želuca žudno otvarao o ekuju i halapljivo slasne zalogaje podmazane crnjakom. Pravili bi se, rastvorenih usta, da uopće ne poimaju to što on želi reći i s učenjem ga gledavali. To bi potrajalo asak-dva, a onda, zaboravivši sve, predali se jelu, zaronili u tanjure.

Tko mu je kriv – s pravom ćete reći, za to što se ne zna prilagoditi novim okolnostima. I čini se, istini na volju, da ste u pravu. Jer, ruku na srce, uočio je i sam neke zavrz lame u kojima bi se zatekao. Tako, recimo na primjer, situacija u koju bi upao kad bi se našao na ulazu u gradski autobus. Navalili ljudi boreći se da se dočepaju najboljih mjesta. U naguravanju odjednom bi im se lica izobličila, postala kruta. Crte bi im se na obrazima duboko urezale, a oči suzile. Iz njih bi kresnula zatomljena vatra. Jeguljasto izvijaju tijela i probijaju se grabeći šakama ostavljajući sve za sobom. Bacali bi se s visoka na sjedišta poput grabežljivica na plijen. Zatim bi se smirivali, srećivali zgužvanu odjeću, zakopavali dugmad nasilno istrgnutu iz rupica. Na lica navlačili prijašnju opuštenost i glatkoću, a u očima im je gasnula iskričavost i žar. (Kasnije bi primijetio da su mnogi od njih silazili već nakon nekoliko minuta na sljedećoj postaji.)

On bi bio sretne ruke ako bi ga dopalo mjesto leđima okrenutim prema vozaču, ono koje su u jurnjavi čini se, drugi propuštali. I ništa u tome na početku nije vidio loše. Bio je zadovoljan, odgovaralo mu je, ipak je sjedio.

Putnici su mogli gledati prema naprijed. Mogli su, da su to htjeli, promatrati kako ispod vozačeva pazuha otječe pločnik s usitnjenim prolaznicima. Ti čovječuljci brzo su odmicali kao u nekom nijemom filmu, pomalo smiješni. Ostajali su iza autobusa, nestajali tamo negdje iza. Bili prošlost dok su se ispred vozačeva vjetrobrana rali novi i novi prizori, donosili osvježene i znatiželju. Mogli su imati osjećaj da se kreću naprijed i da dostižu to što se pred njihovim očima javlja. Ali kad bi nenadano iskrsnula neka prepreka i zaklonila vidik, uzvrpoljili bi se, stegnuo bi ih strah i neizvjesnost. Tek kad bi vozač smotao volan i usmjerio autobus na istinu i perspektiva ceste im se pružila kao na otvorenom dlanu, odahnuli bi.

A on je, eto, piljio u polumrak utrobe autobusa. Lica ljudi nalazila su se u sjeni. Činilo se da odraz svjetlosti sa vozačeva prednjeg stakla nije do njih dopirao. Bili su pepeljasti, sivi kada se vraćaju iz nekog urušenog i zatvorenog rudnika gdje je završila njihova

jednokratna uporaba. Otresli su ih kao prašinu sa sebe i zaboravili. Bili su suvišni. Sada su spustili krupne šake izme u svojih koljena. Tvrda, ukru ena koža dlanova nategla sudlanice isprepletene nabreklih žilama. Ruke su im mirovale kao slomljeni i odba eni alati.

U dnu je sjedio mladi s povezom iznad oka. Ne bi se reklo da je bokser. I lice mu je bilo išarano svježim ogrebotinama. Doimao se pretu eno i skrhanu. Navukao je rub kapulja e na o i upale u duplje, ali sjena, koja mu je padala na lice, još je više isticala bjelinu poveza na elu. Nasuprot njemu sjedila djevojka. Pramenovi crne duge kose pokrivali su sljepoo nice i bljedunjavost obraza, a ipak su se kroz njih nazirali tamni podo njaci. Pokušala je prekrížiti nogu preko noge, a onda je naglo vrati i gurne stopala pod sjedište, ali ne toliko hitro da se ne bi vidio probušeni on na njezinoj tenisici.

Zašto je baš izabirao voziti se le ima prema naprijed umjesto da ima pogled u daljinu? Boji li se to on možda da e je zate i ne baš prostranu i ruži astu? Je li to mjesto sam odabirao jer ga je zanimalo promatrati ljude i odgonetati njihove misli, osje aje, naga ati sudbinu? Ili je naprosto zauzimao ono mjesto u autobusu koje su drugi putnici izbjegavali i tek kad ne bi našli nešto bolje, bacili bi se malone mrzovoljno na njega. A on je bez ozbiljnijeg razmišljanja prihva o što mu se prvo ponudilo, ono što su drugi ostavljali i zaobilazili? – lecnula ga je pomisao.

Skrene pogled u stranu. Kroz bo ni prozor autobusa vidi: prati ga galeb. udan galeb letio je nepomi no drže i raširena krila, spuštao se nisko i lebdio izme u ku a i autobusa, šutke, bez krika kao u nekoj tužnoj pratnji slijede i ga u stopu. Silno ga je obradovala njegova pojava, razveselila ga. ak mu je i smiješak izbio na licu. Veselio mu se kao da je susreo starog poznanika. Ni na trenutak nije pomislio što ta ptica s mora ini u uskim ulicama i izme u sivkastih pro elja. Pogleda pažljivije. Vidje na staklu odraz svog ozarenog lica i zalijepljeni komadi ak bijelog papira. Struja zraka igrala se njegovim rubovima, a onda ga odvoji od prljavog stakla i ponese ulicom.

Taj papirnati galeb prizva mu sje anju vožnju brodom izme u otoka i kopna. Na brodu je mogao birati mjesto koje je htio. Volio je sjediti na krmi pa ne bi bila to na ona pomisao da je prihva o ono što drugi nisu htjeli. Pred njegovim pogledom otjecala bi pjenušava bjelina mora, pršila se uzavrela pa bi sitni bjelkasti mlazovi vulkanski plazili u zrak i u luku se stropoštali u modrinu. (Jesu li to kapljice mora pale na njegovu usnu? Osjeti gorkast okus.) Zatim su se udaljivali i smirivali. Neko se vrijeme mogao vidjeti srebrni rep koji su brodski propeleri ostavljali za sobom. Zatim je namreškanost mora sve prekrila i izbrisala brodski trag.

Kopno se udaljavalo. Mlije na boja žala pretvarala se najprije u izduženu i isprekidanu crtu. Javljala se i nestajala. More i nju proguta. Valovit hrbat kopna udaljavao se. Još su se neko vrijeme svijetlile etvorine ku a kao mali prozori probijeni na padinama. Potom su i oni gasnuli jedan za drugim kao utrnute svije e. Sve što je do tada bilo jasno i bistro, izgubilo je oštre obrise. itav je krajobraz nestajao, odlazio u nepovrat. Pokrivala ga sve neprozirnija plavosivkasta omaglica, poprskana ruži astim i žutim odsjajima sunca. Stapa se s njima i pliva. Od svega se udaljava. ini mu se da nije tu. Eh, da je raširiti ruke kao galeb krila i pustiti da te blaga struja zraka odnese u crvenkast, topao zagrljaj sunca!

Tada osjeti treperenje palube pod nogama. Kroz stopala su mu se uspinjali trnci podrhtavanja, jednoli nog i neprestanog brujanja brodskih motora poput nesmirenog drobljenja žrvnjeva. Svega su ga prožimali.

(Doga alo mu se katkada, dugo poslije vožnje brodom da osjeti te iste šumove i mravinjanje u stopalima i u itavom tijelu, pogotovo u tišini no i, ak kad bi ispružen ležao na postelji. Pritiskivao bi dlanom grudi iznad srca. Ono bi samo malko poja ano udaralo, ali drndanje i šum brodskih motora nisu prestajali. Imao je osje aj da dalje brodi. Je li to u njemu još uvijek rije neki nepokoren atavisti ki poriv nomada? Kamo on to sada kre e kad ga nikad nije vukla neka goru a želja za putovanjima i velikim kretanjima premda znade da put postoji, da se putuje i kad se stoji i da put ima svoje po elo i svoj kraj? Onda bi najednom sve to nestalo. Njegovim bi tijelom zavladao potpuni mir, ispunila bi ga praznina kanda mu je pod kožom sami zrak, kano da su ga napustile kosti.)

Odlazio je s krme tek kad bi brod, nemaju i više kud-kamo, stao vrsto privezan debelim konopima za gat. Silazio je na obalu, nedavno preure enu. Još su se na njoj bijeljeli novi kameni blokovi kojima su ogradili i prekrili prastare grobljanske rake iz kojih su virile kosti.

*

Pružio je ruku prema notesu ispod križaljke kad primijeti kako njegovom stolu prilazi ovjek srednjih godina, neupadljivo i skromno odjeven, crnomanjast, lica obrasla u bradu od nekoliko dana. Sagne se prema njemu i potiho upita:

»Imate li cigaretu?«

»Kako da ne!« Uzme kutiju, digne joj poklopac, tresne me u prstima tako da žuti flteri po nu isplaziti iz nje i sami se nuditi.

»Izvolite«, re e mu. Htjede još dodati: – Uzmite još. – Bio mu je voljan pokloniti itavu kutiju, ono što je ostalo u njoj, ali pomisli kako bi time najvjerojatnije pretjerao, možda bio neumjestan i ovjeka uvrijedio. Stoga samo rekne:

»Upalja imate?« ovjek kimne glavom, tiho zahvali i ode. Ubrzo se udalji i izgubi me u ostalim prolaznicima.

Njemu ruka zastane na pola puta do križaljke i notesa. Mislio je o ovjeku koji je od njega isprosio cigaretu. Crte lica, pokrivena ekinjastom dlakom, nije mu dobro razabrao, a u o i ga nije pogledao. Odnio je sa sobom svoju pri u, utopljenu u mnoge druge.

Svatko ima svoju, je li?

I oni putnici tjeskobno nabijeni u autobusu, ve ina odsluženih ljudi. Truckaju se i naginju. Spustili poglede na pod i ekaju svoju posljednju postaju. Ho e li sljede eg trenutka okrenuti zgr ene šake nauzgor i pretvoriti ih u škrabice?

Svoje pri e imaju i oni putnici na brodu, iza njegovih le a dok je on zurio u kovitlace morske pjene i obale kopna koje se udaljava. Prije su bili bu ni. Raspoloženi i puni sebe padali bi na stolce, izvla ili iz džepa snop karata i zaigrali uz mnogo vike i nadmudrivanja. Sada su šutke, neodre enog i lutaju eg pogleda, utonuli u mekane brodske fotelje.

Svoju priču ima i svatko na onoj zakusci, dakako. Pokrivaju je ružičastim velom predani slasnog zalagaju. Potisnuli su ono što ih grize i izjeda. »Bože«, zareže misao onog bucmastog elavka, britko kao sjeveno noža što upada u crvenkasto meso pred njegovim oči. »Što je sada s mojim malim? Tko mu kuha? Da nije gladno, jadno dijete? Ili su se možda konačno pomirili i sredili, on i žena mu?« Tada začuje glas sa suprotne strane stola: »Aaan, što ti je sa sinom i nevistom?« – »Ma sve je u redu«, odgovori mu punih usta. »Evo, evo«, nerazgovjetno nastavlja žvačujući riječi. »Sa' su kup'li nov namješt'j.« A u sebi pomisli: – Ajde, bogareti, što si navalio? A je li ja tebe pitam s kim se ono tvoja ker smotala? S nekim probisvijetom. Baci oko i na ženu. Puno se licka i izlazi van. – Tada s druge strane stola začuje: »A da znaš, kakvog deka moja mala ima! Divota! Zgodan, fno posao i dobra lova. I moja bolja polovica, stalno izlazi. Ide k prijateljici. Dogovaraju se kako malu najbolje opremiti.« Pomisli: – Bože, kako je ovdje fno pod staklenim zvonom. Vidi, vidi, i žena se preobrazila. Pretvorila se u pravu umiljatost. Lice joj je omekšalo. Ozarilo se, a znalo se izobličiti, pretvoriti se u zgrenu masku izbuljenih oči kad bi je doma zaposjele i razgoropadile bijesne furije, trgale je i izjedale. A, evo, ovdje se poljepšala, vratila joj se nekadašnja privlačnost. (Zabruji mu u ušima melodija stare kancone. Bilo je toliko ganutosti u pjevačevu glasu da mu se gotovo oči orosile suzama. Vidi sebe mladog, bujne kose i mišićavog tijela sportaša u laganoj jamesdeanovskoj košulji posuvraćenih kratkih rukava i podignutog ovratnika. Pokriva mu zažarenu kožu ranoljetnim suncem...) – Bože moj, a je li moguće ponovno udvaranje, utapanje u ludu zanesenost, sladostrasno tonjenje u njoj, eh! – Eto, i djeca ovdje postaju opet bliska, uzvraćaju umilnošću i toplinom. Koliko smo samo svoje topline unijeli u njih, pomisli, da se danas ježimo od studeni i za toplijih dana! I da to prekrije ravnodušna slana, je li? A ovdje nestaje zebnje i upitanosti kao da si ih rukom odnio, kao da si je rukom odnio. – Ponovno puni čašu gustim crnim vinom, uzima je u drhtave ruke i podigne je prema obojčiku s druge strane stola. I njegov subesjednik to isto čini. Ispruže jedan prema drugome pune čaše. Zveketavo se kucnuše. Kapljice vina prosu se po bijelom stolnjaku, crvene. I gotovo u isti mah promuklim glasom sa skvrnutom vedrinom izbače iz sebe: »U to ime pijme ga! Nikom nije lepše neg' je nam, samo da je tako svaki dan«.

I tako redom. I tako redom.

Da je vješt pripovjedač, da to želi i da se otrese ovih svojih vizija, stanja i raspoloženja, sve bi to moglo biti zanimljiv sadržaj. Pričati na dugo i široko, bogatim i sočnim jezikom opisati i objasniti, obrazložiti svaku pojedinost, okruženje, kretanje, tijela. Zabilježiti svaku misao, reminiscenciju. Pa onda priključiti vremenske prilike i, dakako, nepogode, a da i ne govorimo o godišnjim dobima! I zamislite: stavite radnju u proljeće. Tu se mogu razviti i divni opisi prirode koja se budi, cvijeta, boja, mirisa. Ili možda ljeti? Razgolićena tijela, mekoputne ženske obline, duboki dekoltei, ljubavi. Ah, ljubavi! Strasne i tražiteljske! Pa onda onaj vapaj iz dubine biča: »Želim biti voljen... voljena!« More rasplamsanih osjećaja i senzacija, dilema, poriva, katkada neobjašnjivih. A gdje je onda usamljenost i oronulost! Treba samo pogledati oko sebe. Tu su sadržaji na dohvataju ruke, sami se nude kao razgolićene žene s reklama. A tek ratovi, lopovi, lupeži, grabeži i otimačine svake vrste,

poreznici, gulikože sa svih strana, ubojice koje se slobodno še u... Ljudi zatvoreni u sebe same, iz susjednih granica grade svoja gnijezda.

I s time ne bi bilo gotovo!

Ne bismo smjeli smetnuti s uma obiteljske sage. A kako nam je još svjež u sje anju život u obitelji, to bismo štošta mogli crpiti iz njega. Ali u nama u e naši roditelji pa bi valjalo vidjeti što su to oni u nas u naslje e unijeli. Pa to i ne bilo tako teško, dobro smo upamtili na ovaj ili onaj na in taj život. No, kako i oni nisu prvi ljudi, nisu pali s neba na zemlju i imali su i oni svoje stare, to ne bismo smjeli ispustiti iz vida. Eh, to bi moglo nešto teže i i. Ništa za to. Potrudimo se malo. Možemo iš eprkati stara pisma, stare dokumente, slike s kojih nas gledaju brkati preci i starice podbra ene maramom i obavijene dugim suknjama do poda. Na koncu konca, imamo novine iz minulih vremena, na i emo i po koju prašnu knjigu povijesti. A dalje, što još dalje?

Ah, mogli bismo se na i onda na dalekim južnim obalama mraznog kanala Onashagae¹ kojim i ljeti plutaju brodice od leda gonjene silnim vjetrošinama. Susrest emo njihove potpuno nage domoroce, nomade. Nisu se pokrili ni onda kad je me u njih nenadano banulo neko udno ljudsko bi e, odjeveno od glave do pete, lica obrasla u dugoljaste ri e dlake. Tek što su mu ispod gustih obrva zirkale prozirne, plave o i kojima ih je pažljivo promatralo. Stari su im pri ali, a *yakamushi* proricali da e se to dogoditi pa mu se nisu usprotivili niti u njega uperili svoja ubojita koplja britkih vršaka od kitove kosti. Mlada žena, Alakushaia le kipa, podebljih oblina stajala je nasuprot strancu. Njezine gole, jedre grudi isturenih bradavica, inilo se, uperila prema došljaku dok ga je crnog oka ispod šišaka gledala pomalo ustrašeno i pomalo znatiželjno.

I onda se dogodi ono uobi ajeno, ono što se esto doga a kao što to pri a kazuje. Jednog dana stranac zatekne Alakushaiju le kipu samu iza grma *michaya*. Sav se uzbudi. Pred njime je stajalo pravo žensko bi e, nategnutih i glatkih oblina. Puteno i pomalo ga je izazovno gledalo. Zgrabi je, ona se nije odupirala, i povali na žute vlati *coirona*, koje ga pomilovaše po licu. Strgne joj onaj mali komadi štavljene tuljanove kože s me unožja i uvali se u pupasto meso kao u mijeh opijaju eg, prevrelog koma. Ona ga bespogovorno primi, gotovo šutke.

To ubrzo doznade njezin gospodar. Dohvati je, položi je preko koljena i premlati je, onako muški, uvrije eno, na mrtvo ime. Ubije u njoj njezina boga Wátauinei wau i daje joj do znanja da je vladavina žena odavno minula. Kad su je druge le kipe upitale: »Zašto si mu morala re i da si spavala s bijelcem?«, ona se podbuhla i krvlju podlivenog lica, punog modrica, osvetni ki nasmije i kroz zube procijedi: »Rekla sam mu, rekla«.

I onda? Onda su ih došljaci trijebili. Ne onako kako su oni sami trijebili buhe iz svojih *guanacovih* kožuha ve ognjem poput eruptivnog požara, ma em i puš anim zrnima...

No, eto pogledu se otkriva nova slika. I dobro je, dobro što se javila i tako zasjenila prizore s obala Onashagae.

¹ Onashaga je (kako to bilježe Eugenio Mimica Barassi i Patricia Štambuk Mayorga) na yagánskom jeziku naziv za Kanal Beagle. Njime je svojevremeno plovio i engleski prirodoslovac Charles Darwin.

Scena je bila kao iz dokumentarnog filma. Prikazivala je život ovjekolikih stanovnika džungle. Sve je bilo obavijeno polumrakom, gusto isprepletено zelenim granjem, vlažno i jedva providno. U dnu kadra probija se stara etveroruka omašna spodoba, olinjale dlake i omlohavjelog tijela. Teško je krila put kroz gustiš nose i ljubomorno u krilu kokosov orah poštavaju i se onom slobodnom prednjom šakom. Sjeda i uzima obim rukama okrugli plod. Podigne ga u zrak i taman kad htjede njime mlatnuti o kamen, pogled ispod isturenih donjih kosti zapne mu na skupinu iz njegove zajednice. Vidje kako se dolje na proplanku ženke naganjaju s mužjacima traže i onoga s kojim će se pariti. Režale su jedna na drugu i kesile se. Stari etverorukać posivjelog kožuha rasklopi eljusti i htjede strasno grguknuti. Oslabljen sluh nije mu zabilježio šum granja po kojima se verao mladi i okretni pripadnik njegova plemena. Onemoćalog starca uhvati još viša želja da što prije razbije kokosov orah raduju i se soj tek uini, koju će iz njegove nutrine žedno i žudno posrkati, okrijepiti se i možda vratiti snagu pa bi se mogao i on spustiti na proplanak. Ali u zaočas! U trenutku, dok je starac držao iznad glave kokosov orah, mladi, hitri i dovitljiv pripadnik njegove vrste strelovito se baci na plod u starčevim rukama, vrsto ga zgrabi i nestane u šipražje. Staro etveroruko stvorenje htjede zarežati: »Grrr! Grrr! Grrr!« No, samo rastvori usta. Dugi i sad već krnji i požutjeli o njaci ne bljesnu nekadašnjom oštrinom i sjajem. Ni škrgutnuo nije. Samo se nemoćno, grgutavo i tužno ogledao oko sebe pa se uputi u polumrak šume.

No, sve u svemu, ipak nam se čini da je sve to skupa najbolje posložila lijepa, dugonoga i vitka konobarica Ana. Posluživala je u kafiću u kojem se okupljao različit i bujan svijet. U jednom uglu, do samog velikog stakla izloga, zbili bi se novinari, katkad bi im se pridružila i poneka novinarka. Živahno bi raspravljali i svako malo pogledavali van kroz staklo izloga, znatiželjno, da im ne bi nešto, što bi moglo biti vijest, promaknulo. Među njima bi se našao i pjevač zabavne glazbe, većinom nostalgiji i otužnih napjeva. Neki su svojim živim raspravama, lamatanjem rukama često privlačili poglede.

Konobarica Ana sa svojim poslužavnikom izvijala je tijelo izmeću neuredno razbacanih stolaca. Držala se uznosito. Duga plava kosa rasula joj se po ramenima. Prozirne su joj oči i lebdjele iznad glava posjetitelja, a neodrećen smiješak, suzdržan i ljubak, nije joj napuštao lice.

Zagušljiva prostorija, polumračna, puna duhanskog dima, omamljuju ih mirisa žestokih pića i isparivanja zanosnih mirisa espresa, pa onda larma, halabuka i hihotanje omamili bi je i pred njezinim oči ma stvarala bi se drugačija slika ljudi koji su često sjedili u kafiću.

Kasno u noć, kad bi se sva iznurena vraćala kući s posla, glave prepune buke, šumova i uglavnom nerazgovjetnih glasova, sjedala bi za pisaću stolicu u svojoj skromnoj spavaćoj sobi i pripremala svoje priče. Pisala je basne.

Iz polumraka u uglovima sobi ka javljao joj se lik onog kuštravog pjevača, obraslog u bujnu kovrčavu crnu kosu i gustu bradu. Tek su mu se crne oči sjajile. Zakrijesile bi se na trenutak. Znala je da su podgrijane žestokim pićem, ali iza tog svjetlucanja ona je vidjela nešto drugo, neku ljubavnost i dobrotu. Često je dizao pogled prema njoj i zagledao joj se u lice dok su drugi, znala je ona to dobro, šarali oči ma po njezinim razgolićenim

nogama ispod crne kute i jedva čekali da se ona malko sagne pa da usplaze uz bedra. A taj kudravi pjeva pretvarao se u njezinim oči ima u dobrostivog Medu, pomalo nezgrapnog i nespretnog, ali dobrodušnog, koji nikome zla ne bi nanio. Svakome bi želio biti na usluzi i pomoći, a svojim promuklim glasom pobuđivati sjetna raspoloženja. Baš je mio i drag, pomislila je. Grijala bi se pored njegova toplog krzna, mazila bi ga s užitkom kao što je grlila i gladila svog velikog plišanog medvjeda. Eno ga i sada na njezinom krevetu pa kad je smalaksala i potištena, prišepće mu, objuži ga i grli, zavalja se s njime po pokrivaču. Tapa mu i prišepće.

Do pjeva a je sjedio tiho uvijek u sivkastom odijelu i otkopavanog okovratnika. Većinom je gledao u plohu stola pa mu se rub ovratnika košulje dizao sve do ušiju, da njih nije bilo, prekrivio bi mu glavu. Onaj do njega neprestano je glasno govorio, kokotao. Kad bi se obratio tihom uvijek, ovaj bi ga ispod oka pogledao, okretao glavu isturenih ušnih školjki paze i sluša li netko i odgovarao mu: »Eeee...«. Onaj bi mu dobacio: »Znaš, sve će nas satrti. Iza svega stoji onaj idiot. Treba nešto uiniti«. Ušla je onog glasnoga kako se pjenu kad im je donosila još jednu rundu pića.

Najednom joj se ušinilo da je onaj grlat pijetao. Pa, da, Pijetao! Pogledaj, upravo se spremao kukurijeknuti. Tihi bi opet izustio: »Eee... Annn, annn«. Tako je odgovarao, a pogled mu je bio na oprezu. Oči mu šetale su od jednog do drugog kuta. Djelovao je prestrašeno, bojažljivo kao zec u strahu, Zeko, koji bi se rado zaštitio svojim dugim ušesima i prekrivio njima usta da ne bi, nedajbože, nešto izlanuo. Zna on, što rekne da rekne, sve se jednog dana može uperiti protiv njega pa se onda frigaj! Ali je na ulio uši, na ulio ih i sve podozrivo sluša pa ako se pojave prijeteći šumovi, šmugnut će u hipu. Hop! Hop! Hop! Kad hini da ništa ne kaže, ne mora ništa ni odgovarati. Samo da ga puste na miru da gricka, gricka.

Tu u kutu kafe, pored stakla velikog izloga kroz koji su se vidjeli ljudi kako prolaze i jurnjava automobila, katkada bi se grupici oko pjeva pridružila kratko ošišana plavuša s resicama kose spuštene poput zavjesica na strop. Bila je ponešto punašnjih oblina. Uvalila bi se u duboku fotelju pored onoga što je tihog neprestance zapitkivao. Prekrižila nogu preko noge i tako stisnula svoju kokošnjicu, a ispod okraćenje suknje pokazala bi se hrapava žućkasta put. Često je pogledavala svog susjeda, a taj bi visoko istezao vrat i glavu s kokot frizurom. Konobarici Anin naličje je na kvočku, zapravo na kokoš. Gili-gili, sad će leći i pod Pijetla.

Za to vrijeme Medi su se natečeni oči kapci polako spuštali i on spavkavo zadrijema.

Sjeda kao obično umorna za stolom u sobi kućinje razmišljati o grupici posjetitelja kafe s Medom u sredini pored velikog izloga i uranjati u svoj svijet prišepće. Odjednom joj se ušinilo da joj prišepće nešto nedostaje.

– Pazi – rekne sebi konobarica Ana. – Tu nešto ne štima. Sve je jasno, o čemu i dobro poslagano, a ipak ne štima. Nekako je plosnato, ne čini li ti se? Da nas prvi dojam ne vara, an? Jesmo li što ispustili, je li nam nešto bitno omaklo?

Mogu e je da Pijetao, Zeko i Kokoš igraju neku igru, je li? I život životinja nije unaprijed zadan, određen i postojan. Pa da! I vuk dlaku mijenja, a ne i ud. Osim vuka to

rade i druge životinje, umiljavaju se, pretvaraju se, pritaje se, čak odglume da su mrtve. Da, da i one su lukave. Nije li tako?

Sprva joj se uinilo da je onaj kreštava glasa pijetao, ali sada joj se sve više pretvarao u psa, da, u psa traga. A Nanjušio on da tihi nešto zna i uva za sebe, nešto što bi njemu koristilo i sada laje glasno i želi prestrašiti Zeku i natjerati ga da to izlane, da se otkrije. A ona je mislila na po etku da je tihi povu en, pomalo ustrašen kao svaki drugi zeko. Rado bi ga zaštitni ki pomilovala, šaputnula mu u dlakavu ušku nešto slatko, nježno i ohrabruju e. A tko zna, možda je tihi samo navukao zekino krzno, ispod kojega se krije rovac ili čak krtica? Duge mu uši samo služe da sve uokolo dobro osluškuje.

Pa onda ona kratko ošišana, debeljuškasta kokoš, kvo ka, koja bi rado legla ispod pijetla, kad je bolje osmotriš, nije to lija? Vidi joj samo crno namazane rubove o nih kapaka, kose o i blizu nosa pa pogled, ne nalikuju li na lukavicu, pravu pravcatu liju koja mudro vreba? Pravi se da je izazovna Kokoš, povla uje kicoškom Pijetlu u njegovom pretvaranju u psa, a kad ga domami, privu e k sebi maznim rije ima i pokretima, š epat e ga kao pijetla za sebe...

I tako lijepa Ana grije svoju sjedalicu za stoli em pred položenim bijelim papirom ve dugi niz godina, još od srednjoškolskih dana, i ispisuje svoje pri e. U školi se kva ıla s profesoricom koja je u književnim tekstovima vidjela samo stilske fgure i književna razdoblja. – A, molim vas lijepo, gdje emo smjestiti mog starog i divnog Ezopa? Kojem stilskom i književnom razdoblju on pripada, molim? – To što je profesorica od nje tražila, inilo joj se potpuno glupo. Nikako nije odgovaralo njezinom shva anju literature. Zamalo je zaradila popravni ispit. Nabi fala je sve te stvari na pamet i tako spasila ljetu od u enja.

Lijepa Ana odlazila je i na književne priredbe. Na njima su obi no pjesnici itali svoje radove. Sjedila je neopaženo u zadnjem redu i sve neprimjetno promatrala. Pred po etak pjesnici bi se ušetali, bližili se jedan drugome i upu ivali nekoliko pokreta usnama kao mravi ticalima, šturo, što kra e i nemušto, to bolje; tako se uva svoju veli inu. I udaljili bi se jedan od drugoga. Bilo je tu i onih sve ano odjevenih: tamna odijela, bijele košulje, zagasite kravate. Našao bi se poneki u crnom šeširu velikog i ravnog oboda, u nezakop anom crnom ogrtu u s velikim pucetima do vrata. Kad bi se naglo okrenuo, a to je esto inio, zalandarali bi mu se crni skuti i polako se spuštali. Kao gavranova krila. Baš kao crni gavran. Eno ga, sjeda na ogoljelo stablo na litici iznad ponora. Skupio krila i zuri u dolinu. Stablo je suho, bez ijednog lista, gran ice su pretvorene u trnje. – Oh, bože, odakle joj ta slika? – upita se.

*

»Hajde, što si se tako zanio? Što ti je? Sav si se izgubio. Te ovo, te ono. Pa neka Onoshaga, uro enici, pa ovjekolika bi a... Hajde, hajde, još mogu razumjeti što si se zalijepio za lijepu Anu... Ali, ruku na srce, sav si smotan i sve mi se inini da si neke stvari smetnuo s uma. Ho eš li kona no uzeti olovku u ruke i zapisati u taj svoj notes pravu rije , an?« govorio mu je njegov lik iz teksta. »Valja pod hitno izmijeniti ono što si ti stavio. Ja to tako ne bih nikad rekao, ni u snu. Kako si uop e mogao pomisliti da ja tako govorim?

To onda ne bih bio ja, nego netko drugi, a ja želim biti ja, razumiješ li? Pravo pravcato bi e, lik, od kosti i mesa. Shva aš li?»

»Stani, stani samo malo«, pokuša mu u sebi odgovoriti. » ekaj!«

»Nema tu ekanja«, uporno e onaj.

»Ama znaš da sam ja to sve izmislio, je li? I tebe, dakako. Stvorio te, zapravo uglobio. Ti si moj. Dio mene. Htio sam da mene na in predstaviš. Kroz tebe sam pokušao neke svoje zamisli izre i, u initi životnim. Ulio sam u te veliki dio sebe, razumiješ li? Uobli io te i fzi ki i duhovno od mnogih dijelova, ali najviše od mene samoga, shva aš li? U tim tekstovima istraživao sam sâm sebe.«

»Dobro, dobro. Ako je to tako, pa što onda?« uzvrti mu onaj. »Znaš da mi ne možeš re i kao ona majka svome djetetu: 'Ja san te posrala', da, tako je govorila, 'i ja te mogu ubiti!' Je li tako, da ne možeš? I tebe je, da upotrijebimo lakšu rije , otac *ugrebao*, ali ti nisi on iako imate ponešto zajedni koga. Druga ije izgledaš, zacijelo druga ije misliš, ne pripadate istom vremenu. A i mi smo, tvoji, vidiš ponarasli, pustili se od kraja, tr imo brže pa nas teško možeš uhvatiti, ali sa uvajbože da emo te ostaviti ili odbaciti. Hajde, hajde, mijenjaj to. Ako ne znaš, a ti uzmi rje nik, ne jedan nego više njih. Ili si zaboravio kako sam te jednom natjerao da ponoviš latinski? A jesi, jesi se dosta namu io s onim starim rukopisom i starinskim pravopisom. Al' ništa za to. Nau io si štošta od nas. – A on, da nas je stvorio! Jest, ima dosta istine u tome, a možda je to i živa istina. A jesi li se ikad upitao zašto si nas sa inio, an? Zašto smo ti uop e bili potrebni? Je li ti ikad to palo na pamet? Znaš i sam jako dobro da ti ovdje nitko ne može nauditi. Mi smo ti pribježište, azil, nije li tako? Bijeg, ako ho eš i *refugium*, me u svoje. Ovdje se osje aš svoj, poštivan i cijenjen. Nitko te ne može povrijediti kad si u našem društvu.«

I, ruku na srce, imao je pravo. To no je govorio. Dugo se s likovima iz svoga teksta družio i tako ih bolje upoznao. Bilo mu je stoga mogu e još u rukopisu ponešto dodati, ispraviti, ali vrlo pažljivo da nikoga ne povrijedi. Ali kad bi tekst bio tiskao u knjizi, sve je bilo gotovo. Tu se više ništa nije dalo uraditi, kao da su korice grobljanske plo e. Njegovi ljudi ostali bi sami. I on i oni. Ipak bi s vremena na vrijeme uzimao svoju knjigu u ruke, listao je i itao. Mora iskreno priznati i da je uživao u susretima sa starim poznancima i okolinom u kojoj se oni kre u. inilo mu se da ih tada još bolje razumije, shva a njihove živote i poruke. Jednostavno, ulazio bi u svoj svijet, zadovoljno bi se zaljuljao sam u sebe. Osjetio bi puno i svoga postojanja.

»Hajde, hajde«, uo je kako mu onaj govori. »Ho eš li ve jednom u svoj notes to zabilježiti, an?«

»Evo odmah, odmah«, rekne u sebi. Pruži ruku prema notesu i olovci ispod asopisa s križaljka i nešto zapiše.

Onda spremi notes i olovku u unutarnji džep sakoa i dobro ga zakopa. Potapša ga prijateljski s vanjske strane pa uzme asopis s križaljka, zgužva ga u šaci i baci u peljaru na stolu.

*

Digne o i sa stola, otpije gutljaj kave i pogleda uokolo. Oko mu zapne za more u luci. Bilo je nekako nadmeno, sivo i masno. Teško se i tromo valjalo. Po njemu su plivali otpaci, daš ice, plasti ne boce. Ne, nisu plivale nego su stajale na gustoj i zasi enoj površini.

Valovi su ulazili u manju lu iću punu privezanih brodice. Zbili su se, postali snažni, srditi i, regbi, iz istog mira jako zaljuljali brodice. One su se o ajni ki i na prvi pogled bez ikakvog razloga propinjale i stenjale. I onda bi more nemilosrdno udaralo o ivi njak i svoje pjenaste jezike rasipalo na sve strane.

Ljudi su izbjegavali taj dio obale, izložen nasrtajima valova. Okretali su le a moru i zalazili su u usku i uzbrditu ulicu. Tamo su zamirali njegov huk i dah. Pro elja nevelikih, zbijenih ku a, iz kojih su dopirali mirisi teških jela i zapržaka pripremljenih na isti na in, oduzimala su pogled na obalu. Mali je trg sa svojim sitnim trgovinama i ponekom radionicom živio svojim životom. Tu je svatko svakoga poznavao i znao sve o svakome. Tako se znalo što se doga a u bravarskoj radionici iz koje je esto dopirao smijeh, podignuti glasovi i larma. I on je to znao jer ga je put esto onamo vodio, zalazio je u radionicu traže i nekoliko puta sitne usluge.

U njoj su se okupljali prijatelji, stariji i poneki mla i meštar. Žustro su kroz jutro raspravljali o svemu i sva emu: o starim majstorima, njihovom radu i umije u koje su uvijek kao pravi kova i u zvijezde kovali... Pri alo se o dobrim prošlim vremenima, raspredali su do u tan ine o hrani, izmišljali dobre zalogaje koje su kod ku e imali.

Dakako, bilo je tu i oštrijih rije i, napetosti i kad si pomislio, sad-na izbit e žestoka sva a, za uo bi se vic, a onda smijeh i nastavili su na dugo i široko mudrovati kao da ni ega nije bilo. Zamukli bi na neko vrijeme kad bi netko banuo i zatražio neku manju stvar da mu se u ini.

No, poslije podne kad bi se sunce naklonilo zapadu i provuklo svoje svijetle zrake kroz pravokutni prozor na konobi obrubljen bijelim kamenom i prepolovljen plosnatom željeznom pre kom ukrašenom kovanim zavijucima, u radionici bi nastalo komešanje. »Ajme, oslipit u od ovega svitla«, govorili su glasno i zaklanjali dlanovima o i. Žmirkali su nelagodno, ljutiti. »Ma što nešto nisi stavi na ponistru, neku staru krpu, a ne ovako da nas in orokaje!«

Onda se netko sjetio: »A da se prebacimo u kacu, an? Vazmemo ove ban i e i mali stoli , žmule i bocun u ruke i tamo se lipo smistimo ka pravi judi, a ne ovako da gubimo vištu. Ova svitlost svih e nas smantat. Popit e nam pamet. Možemo baciti i koju na karte, an? Lipo tamo u polumraku, a ne da ovde ovako orimo«.

Bez velike muke prebacili su se u kacu. »Joj, a je lipo ovde«, ulo se kako govore, a glas im je pomalo muklo odjekivao odbijaju i se od zacrnjenih dužica. »Ajde, ajde dili!« ve su bili spremni za igru. »A a si mi ovo da? Roge u ti a ine i materine s ovin a apat! Ajde, ajde igra. A a ne baciš karika, znan da ga jemaš. A lipo san ti strišava, dava san ti mot da ga uvališ«.

Nastavili su s igrom gotovo u tišini. Katkad bi se uo samo šum igra ih karata kako stružu po stoli u. Svjetlost ih je mimoišla i obasjala kut konobe, stare i odba ene alate, komoštre, uljnu svjetiljku, zahr ali tronožac.

Za nekoliko trenutaka u inilo se kao da tu nisu, da su utonuli negdje daleko i duboko. Onda se za uo teški uzdah: »O, bože, a smo na ovom svitu! a smo na von svitu, an?« I odmah zatim uznemireni glas: »Ajde, ajde, koji ti je belaj? Jesi li pobenavija? Joli nan ni ovako lipo? Ništa ne vidiš, ništa ne znaš, a koji bi nan vrag triba razbijat možjane o drugin stvariman, an? Mu it se s ovin i s onin kad jemamo sve u glavi. Ni unce pameti nan više ne triba. Neka samo oni blezgaraju: – Triba ovo, triba ono jerbo se to ovako danas radi. – Neš ti tega. Triba njima puno tr at za nas uvatit, je li tako?«

A more je raslo i na drugom kraju obale. Valovi prijete i nadolazili tamo gdje su donedavno stajale ograde od dasaka. Kroz njihov procijep moglo se vidjeti raskopano staro groblje i kosti koje su radnici zatrpavali i pokrivali plo ama.

Prolaznici su ubrzali hod. Bilo je tu skladnih ženstvenih koraka kojima su plele svoje kretanje. Opazio je mladu ženu kako kora a gotovo na vrhovima prstiju. Cipelice joj, ini se, nisu imale dovoljno visoke potpetice. Pored nje gazio je muškarac njezine visine. Šarao je uokolo o ima. Pogled mu je privukla mlada djevojka oskudno odjevena. Duboki izrez na majici razgolitio joj je grudi, a kratka suknjica vijorila joj se oko bedara, dok joj je lice bilo skrušeno, sveta ko. Žena pored njega gledala je na svoju stranu. Smiješak na njezinom veselom licu kano da poru uje: Ah, kako bi joj se listovi nogu zategli, fantasti no se uobli ili, a guza nadigla, kad bi mogla obuti, da je on malo viši, prave ženske cipele sa štiklama barem od pet centimetara. A kad bi bile više, oh, gdje bi je bilo! Lijepili bi se pogledi na njoj! Muškarac do nje podigne ruku iznad svog ramena i zagrli je. Njoj smiješak iscijedi, otekne niz rubove usana. Vrti ga prili no usiljeno, pogleda muškarca do sebe navla e i osmijeh na lice.

Bilo je tu koraka koji su odzvanjali po novopostavljenim plo ama što su podrhtavale od sve ja eg naleta valova. Neki su koraci bili nesigurni, tromi, izobli eni, vukli su teška stopala pod iskrivljenim potkoljenicama. Ispod njihovih nogu ležale su stare kosti u prastarom groblju. Bože, pomisli, koliki mali razmak dijeli žive od mrtvih kosti. Štoviše, ini se da one mrtve traju duže, vje no. Od samih po etaka, od sivih izmaglica. Razbacane su po humcima, pokrivene gomilama, zavukle se u pe ine, rasule se po poljima i morima. Zagrebeš li malo tlo, za eprkaš mal ice dublje, pred o ima e ti iskrsnuti stare kosti. Dugovje ne. Kao da ovjek samo živi da bi njih oja ao za beskrajno trajanje. Za života uvijek se s njima nešto doga a. Pucaju, lome se, krhke su. Krive se, iš ašuju se; skrhane su toljagama, zdrobljene izmama, slomljene šakom, zasijecane i rezane ma evima, bušene puš anim zrnima, nagorjele ognjevima. A pod zemljom su neuništive. Traju. I tu su pod nogama, blizu. I kad pohodimo groblje, ne mislimo da nas tek nevelika debljina grobljan-ske plo e dijeli od mrtvih. ini nam se da su jako udaljeni od nas, do zaborava. Negdje izgubljeni u nekom ranijem životu, obavijenom sivom prvotnom omaglicom. A oni su tu tek nekoliko desetaka centimetara udaljeni od nas. Zajedno smo. Reklo bi se, uvijek skupa. A plima raste, nadima se i bubri kao nabujalo tijesto. Podignuto more zakrililo pogled na

lukobran, ini se da se uspinje pristrancima kopna na drugoj strani kanala. Val je s veza istrkao staru batelinu i snažno mlatnuo njome o obalu. Brodica se raspala kao da je od kartona, a njezine oronule daske, premazane katranom, oljuštene boje i razbacana rebra zaplutale su na grbi vala. Zahvatila ih i obavila iz dna iš upana morska travurina, prekrila prljavština koju je more pokupilo iz svojih ustajalih zakutaka i izbacilo iz svoje utrobe. I sad je nanosi na obalu.

I nebo je poprimilo boju mora i s njime sa inilo prsten polumraka. Plima sve više raste i pokriva plo e na obali. Po njima su do maloprije koracali ljudi. Više nikoga nije bilo.

A da nisu, pomisli, na udaljenoj strani obale, u žurbi i hitnji, odnijeli daš anu ogradu, prije nego su zasuli grobišta i prekrili ih plo ama pa sada prolaznici gacaju po moru i lome noge po otvorenim rakama?

Pokuša otkloniti tu sliku.

Oti e i on. Sa stola pokupi zgužvanu »Enigmu« i ponese je u šaci.

TRI PRIJE

Vladimir Konecni

TI DUM LADAM

Nedavno beše nekakvo važno evropsko prvenstvo u jednom dosadnom timskom sportu. Dok se odvijalo, jedna moja poznanica, Dubrovanka, me obavještavala o reagovanjima članova svoje porodice tokom zajedničkog gledanja utakmica. Te je mlada sestra pre nekoliko godina, kao balavica, bila »zacopana« u sad još držeg vratara jedne mediteranske zemlje; te se bratu, nadobudnom fudbaleru, dopada »dribling« pomodnog spoljnog veznog iz jedne atlantske zemlje – a komentari ostalih o novoj loknici tog leptana se vrte oko »kravlja« i »telea«... da ne dužim. Pošto je ljudski mozak izrazito asocijativan, dalmatinski govor u Lucijinim porukama, pominjanje grada Dubrovnika, kao i teleih frizura, sve to zajedno me je odvelo u rano mladičko doba i u jedno malo ribarsko naselje s govima imenom na prelepom ostrvu Mljetu.

* * *

»Kraul« se u vatepolu mahom pliva s licem van vode i otkriva koje sve vide. Lopta se tera napred talasima koje proizvode skladni zaveslaji ruku, a tek ponekad se ona malo usmeri nosom ili telom. To je lepo videti, jer je lopta savršen geometrijski oblik, pogotovu kad brzo napreduje, kao sama od sebe, pošto je retko taknuta. Prizor je još lepši kad plivač vodi loptu ne u bazenu nego pola kilometra u pravoj liniji preko neke velike vode, a posmatra je, shodno tome, daleko, na obali. Tako me je posmatrao osamnaestogodišnji ribar Luka sa malog mola pred porodičnom kućom na mljetskom slanom jezeru i o tom mom stilu i brzini izveštavao svog strica Lovru. To nije zaista bilo jezero, nego niz prividnih jezera, odnosno uvala koje su bile neobičajno duboko uklesane u telo ostrva, a sa otvorenim Jadranom bile povezane moreuzom. U najvećem jezeru se nalazilo ostrvce sa napuštenim samostanom. Kao šesnaestogodišnjaka koji je ozbiljno trenirao vaterpolo u jednom velikom

beogradskom klubu, moj trener, bivši uveni igra dubrova kog »Juga«, me je puštao na leto samo ako obe am da u s loptom plivati svakodnevno, dugo i daleko.

Nau io sam da plivam kao sasvim malo dete na dubrova koj plažici »U Šuli a« gde su turisti retko zalazili. Lukino plivanje – sporo, ali izdržljivo, rogovatnim stilom – bilo je tipi no za mlade i skromne dalmatinske ribare tog vremena. A Lovro, iskusni Lovro, s dubokim razumevanjem ribe, bio je opet tipi an za svoju generaciju i jedva je, ili uopšte nije, znao da pliva.

S Lovrom i Lukom sam esto išao na no no ribarenje u omalenoj, ali teškoj, barci bez motora s pokrivenim pramcem. Koristili smo plutaju e parangale. Lovro je znao sve o ovoj vrsti ribolova, a i o mnogim drugim. Jedan metod koji o igledno nije bio dobro savladao pre nego što je još u mladosti zauvek prestao da se njime bavi bio je »ribolov« dinamitom. Izgubio je jadni Lovro vid na oba oka, pa i levu šaku.

Na ribarenje bi polazili duboko iz uvala oko deset uve e, kad nije bilo punog meseca, koriste i dva masivna vesla kojima bi rukovali Luka i ja, svaki po jedno, sede i jedan kraj drugog. Lovro je uglavnom pušio i smeškao se, s blago nakrenutim licem, zatvorenih o iju.

Nosio je on, Lovro, beskrajni rajski osmeh, a retko crne nao are. Me utim, nisam verovao tom osmehu. Kao tako mlad, bio sam ube en da Lovro nije iskren, da je slepilo užas, da slep ovek nikad nema emu da se raduje i smeši. Kasnije sam od jednog vrhunskog slepog šahiste saznao da mu šahovska logika i fantazija donose pravu radost, mnogo ve u od pobe ivanja vide ih.

Iskren ili ne, Lovrin osmeh je bio lep, pun, a lice radno i plemenito. Taj osmeh nije bio nimalo nalik onom o kome je Valentin Rasputin u romanu Živi i pamti zapisao: »Lica nemih su zanimljiva; osmehuju se, a o i hladne, ravnodušne; usne se pomeraju a sve ostalo je nepomi no.«

Zadirkivao je Lovro Luku i mene o svim mogu im stvarima, po evši od devojaka, pa do toga da slabo pijemo i uopšte ne pušimo. E Lovro, Lovro, kakav si ti drag i topao ovek bio... voleo sam te, da znaš; za tebe bih ja, tvrdoglavi i isklju ivi ekavac, re i »pravi ovjek« ili » ojek« ili ak » oek« rado izustio. Ne se am se dobro kako si govorio, davno je bilo, a posle je došao rat.

Na levoj ruci bez šake Lovro nije nosio protezu, ali mi je Luka rekao da je Lovro jednoru no mnogo snažniji vesla od njega. To mi je izgledalo neverovatno, jer su Luka i Lovro bili sli no gra eni, nevisoki, žilavi, bez mrve sala, a Luka je ipak bio dvadesetak godina mla i. To mi služi kao pouka do današnjih dana – da sve mogu kad ho u i da se ne obazirem na mlade ko operce.

Izveslali bi Luka i ja daleko na pu inu, odakle su se tamna mljetska brda videla u perspektivi. »Da niste tak slabašni ve bi do Lastova bili stigli«, bodrio nas je Lovro. I tu

negde, na otvorenom moru, ukoliko se mali Jadran igde može smatrati otvorenim, Lovro bi naredio da stanemo. Kako je znao gde baciti parangale? Znao je. I Luka je znao da slepi mu stric Lovro zna, kao što je u to bio uveren i Lukin otac, Lovrin stariji brat Stipe – porodi ni trgovac, ra unovo a i povrtar na njihovom par etu oskudne zemlje.

Malo sam znao o ribolovu, naro ito u po etku, i radio sam šta mi se kaže. Me utim, imao sam i ja prohteve, nevi ene i bezobrazne. Tako, stignemo mi na Lovrino tajno mesto na pu ini, a ja izjavim da sam dugo veslao, da mi je vru ina, i da mi je do kupanja. Kad se to prvi put desilo, ona dvojica su se pogledala (tako mi se u inilo) i po ela da se kiko u. Na šta sam ja – mlad i lud, ljut, povre en, odvažan, neko ko je smatrao vodu za drugu majku – strgao ode u sa sebe i go golcat sko io u divno crno more, koje je unutar svetlucalo. im sam izronio, po eo sam da ikam Luku, »Hajde, sko i, da te udavim ako se ne udaviš sam!«. Dok se on premišljao i psovao na u tiv na in dalmatinskih mladi a tog vremena, ja bih okrenuo pupak jadranskom no nom nebu. Ni eg na svetu se nisam bojao i znao sam da e me zauvek sve reke, sva mora i svi okeani sveta voleti. I tako je uvek potom bilo. »Vidi Vlada kak voli naše more,« uo sam Lovra, »e da mu je još i neka curica da ju zagnjuri!«

Plivati iz ribarske barke usred no i – ne uveno. No ubedio sam Lovru da e se ribe kroz nekoliko minuta ponovo skupiti tamo negde trideset metara dole. Kad me je obujmio desnom rukom, to kao da je bila Baš elikova, ali na njegove se pretnjice ni Luka ni ja nismo više obazirali i od tada smo možda bili jedini jadranski ribari koji su usred no i plivuckali pre bacanja parangala.

To je bilo nešto beogradsko-mljetsko: veslaš, plivaš, u pono jedeš ribarsku ve eru, koju bi gospa Marija, Lukina majka, spremila. Bože, Bože! Kakvi dobri ljudi. I Luka i ja, trezvenjaci, bi gucnuli malo kiselog vina iz kr aga s Lovrom, a onda bi svi legli i spavali do etiri kad bi se budili da podignemo parangale. Lovro me je nau io šta da radim sa svakojakim stvorenjima koja bi se pojavila iz mora. Pa i sa ljutom murinom-jeguljom, ili ve šta je, s opakim zubima. Da je lepo zamolim i omogu im joj da grize sebe ili drvo barke, a ne mene.

Ni Stipe ni Marija, pa ni Luka, se nisu mešali u ulov na molu. No svi smo bili okupljeni i nemo posmatrali. Lovro, pognut i nevide i, je svojom neustrašivom desnom rukom, uz povremenu pomo one obogaljene, raspore ivao morska bi a sa dna barke u korpe od prua. Kad bi dovoljno ljigavih stvorenja osetio pod prstima, uspravio bi se, digao glavu lagano put njemu nevidljivog neba, i sve ano izdeklamovao: »Ti dum ladam!«. A Luka bi šaputao, kao da smo u crkvi, »To Lovro hvali Boga za dobar ulov«. Me utim, zahvaljuju i trudu vesele Dragice Latinke, moje profesorke tog ve nog jezika u jednoj beogradskoj gimnaziji, ja sam ve bio odgonetnuo da Lovro na svoj na in mrmlja »Te Deum laudamus« (»Tebe, Boga, hvalimo«).

A to Lovro nikad ne bi rekao posle dobrog ulova preuranjeno, još tamo na otvorenom moru. Kao svaki ribar, pa i ja, bio je sujeveren i duboko uvažavao silu mora, čak i kad bi se našli u bonaci, bez daška vetra, na pužini glatkoj kao stolnjak od svile.

HRAMAJU I KALJILJANI

Vreme sadašnje: san. U snu mi se naglo ukazao njen lik i osetio sam neizdrživ nagon za plaćem. U snu sam znao da sam tada bio neverovatno mlad. Nepovrat boli.

Vreme prošlo: pohod. Posle mnogo godina, otišao sam joj u pohod, pohod uspomeni. Za šta su ti vreme i novac ako ne da pohodiš se anja i samim tim se podmlađuješ jer doživljavaš ono što je nastalo od zapamćenog? Kao i ranije, u tom kalabrijskom gradiću je bilo samo osamdesetak kuća, a oko njega mnogo stenja i krčljavog rastinja. Zidovi su i sada bili neodređenih boja, pa vetar nije razaznao koga da napadne. Škripale su i cijukale stare šarke na kopcima iju su boju sunce i so oljuštiti. Bila je pozna jesen, more je penilo. Nekoliko derana je trčalo po šljunkovitoj plaži, šutiraju i crvenu izduvanu loptu kroz golove od otpadaka. Jedan od njih je bio toliko lep da joj je mogao biti mlađi brat, tada, ili sin, sada. Gde li se denuše sva ona letnja tela sa kamenim i ima u pupcima, rascvetanih dojki i raskrenekih udova?

Među stenama pored plaže klokotalo je more i gmizali su rađi i. Stajao sam na ve mokrom žalu i zurio na jug prema Siciliji. Modra izmaglica rane večeri. Jedan je talas nadvisio ostale i raspršao se predamnom. Šuštanje i nežno i šaputaju i šljunku dopreo mi je do nogu da ga uzmem u naruđe. Kleknuo sam i pomilovao ga, a zatim vlažnim prstima dotakao svoj jezik. Molitva za more, za one koji smo bili u vremenu davno prošlom i za ono što smo postajali i nastali kroz neumitno vreme od tada.

Vreme davno prošlo: un coup de foudre. Naravno da se sećam gde su nam se ođi prvi put srele. Mediteranska pijaca, sa svojim mirisima, vrevom i znojem, je ljudskije mesto za ljubavni bljesak munje od osunđane plaže ili polumraka svojstvenog noćnom plesu pored mora. Dan za danom, viđaju i se iz daleka po gradiću, sitnice koje smo sigurno samo mi zapažali činile su da smo oboje bili svesni ogromne uzajamne privlačne sile. Ljubav na prvi pogled. Ona je bila veoma mlada: meštanka savršene, iskonske, bele puti, koju geni levantinskih gusara nisu obojili, te joj se crnjenje na plaži, uz pomoć maslinovog ulja, činilo absurdnim. Niti je, kao meštanka, išla na igranke u hotel i ima za turiste. Uvek je nosila sjajno bele platnene haljine s bretelama na svojim savršenim ramenima. Jednom sam joj s daljine od desetak metara donžuanski prošaputao »prelepo«, drže i se za imaginarnu bretelu na svom desnom ramenu. Zaljubljeni budalasti gospođi i u svilenom košulji iz Milana: *amore a prima vista*. U sebi sam je romantično zvao Ljiljan, jer mi je izgledala kao nežni beli cvet, a ne kao Liliana.

Nisam mogao biti više od godinu-dve stariji od nje, ali sam imao veliku slobodu, njoj nezamislivu, pretpostavljao sam. Međutim, za osamnaestogodišnjaka, imao sam gvozdeno strpljenje, nužno nekom ko se realistično nadao da će postati vođa Formule 3, a usput

dobiti doktorat. Osećao sam da je Kalabrija pogrešna lokacija za agresivni nastup stranca prema meštanki mojih godina i rekao sam nekakav znak od nje, kao u ljubavnoj noveli. I taj je znak stigao, baš tako: njena drugarica mi je prišla sa leđa u trafici dok sam kupovao cigarete i prošaputala nešto o dnu Duge ulici u osam naveče.

Leti su stare ulice bile vrele do dugo u noć. Okupljale su oko svojih još neposisanih bradavica gomile dece, vesele i gladne, koja su se piskavo brčkala po toplom kamenu. Posle pripitog izlaska iz tesnog zadimljenog bara u pijem sam uglu suviše dugo skupljao hrabrost, morao sam da preskačem gmize u decu i kao bokser eskviram komade rublja koji su visili sa niskih balkona. Hrlio sam ulicom, pritisnut sa svih strana, pritisnut vinom, gungulom i ko zna čim još, žestokom željom i nedoumicom valjda, osećaju i bubnjanje u telu i bodeže u tabanima. Razaznavao sam tek po koje lice. Jedan dobro vaspitan dečak od sedam-osam godina, koji je bio toliko lep da joj je mogao biti brat, reče mi da skrenem desno i tako stignem do dna Duge ulice. Dete mi je gledalo duboko u oči kao da me zna iz nekog drugog života ili sna. Poslušao sam savet i našao se u mirnijoj, još užoj ulici. Usporio sam hod, primećujući da hramljem: desnim stopalom sam pre nekoliko dana nagazio na morskog ježa, ne u vodi nego na molu gde su dečaci izbacili ježeve da im skinu bodlje i prodaju ljuštore za koju liru.

Naslonih se na zid nečije bašte, obrisah lice maramicom i zahvalno zapalih *Player's*, duboko uvlačeći. Tada primetih da me s prozora preko puta pomno posmatra veštica. Bila je tako ružna da sam u ustima umesto prijatnog duvanskog dima osetio gađenje, a u utrobi teskobu, kao da sam bio primoran da progutam zgaženog crva, zgrušanog i zbrkanog u kuglicu. »Upomo! Otrovala me je! Pa ljudi, ja nisam ništa skrivio, ja nikad u ovoj ulici nisam bio, samo tražim... Ma pustite me, ljudi, ne vucite... plati u!«

»Pustite me!«, tiho, ali ujno i podsmešljivo ponavljala je veštica moje neme operске krike, gledajući moje odelo od skupog lana, rasutu kosu, cipele od fine kože, slepoočnice koje biju kao damari rasnog konja. Samo da malo sredim misli i otkrijem gde je Ljiljan.

uprava i mrka, ta žena, prgavo podbena na prozoru. Vruć i vetar iz Sahare malo zanjihane njene muške obrve pre nego što je nestade. Budalo, šta si sad uradio? Sad ona silazi na ulicu. Zar je moguće da si je pitao? To je značila njena kvarnozuba grimasa što joj je namreškala lice. Pa ona sad zna sve. Ma, uvek je znala. Svi znaju u ovom paklenom gradu o Ljiljanu i meni. Ne izlazi, veštica. Mora da mi kaže, mora da zna. Bela haljina je dovoljno upadljiva za svrakaste oči. Razapet, stajao sam. Mora sve da mi kaže. Uđi u kuću. Popeću se do njene proklete sobe. Tresnuću na pod njenu šarenu vazuu, praznu. Otvoriću njen orman i pobacuu po podu sve njene veštine dronjke. Satreću ih. Neću se bojati. Moraće da mi kaže. Kad mi bude kazala, straćuu niz stepenice, leteću, klizau niz gelender, skakaću sa odmorišta na odmorište, zastaću sarno na tren (da me nije slagala?), pa nastaviti letećuu i skaću uđi, pa zastati za još jedan tren (da mi nije rekla tek bilo šta, u strahu?), paću se opet zatrati i preskoćiti kamenu ogradu dvorišta dok se ne zaustavim pod žutočrnim, gromoslutećim nebom, većno nim.

Kraj Duge ulice. Poneko baštensko svetlo. Šta sad? Disanje se smirilo, bubnjanje prestalo, ne hramljem. Ni cigareta nije potrebna. Pa gde je zaljubljenost? Gde trema? Jesam li sve to samo glumio da kamufliram žudnju za nasladom? Naprotiv. Prvi put u životu

shvatam da nisam svemogu . »Sine, nije ti dobro?«, prozbori starica iz senke. »Dobro sam, majko... *troppo innamorato*.« Zašto sad oklevaš, sad kad si blizu, sebi njaku? Naprotiv. Prvi put u životu shvatam da mogu da budem nesebi an. Izmišljaš, jer si šupalj i plitak. Nisam. Volim. Volim suviše. Onda po i, barabo, eka te. Idi!

Udesno, kroz metalnu ogradu, sevnula je belina njene haljine, a negde ispod nje, znam, bila je nepojmljiva belina njenih butina. Pod bretelama su klju ale mlade, tvrde, bele, vrste, nezamislivo oblikovane grudi. Ali iznad svega toga su bile njene o i koje su me videle. Prišao sam baštenskoj ogradi. Dok je i ona prilazila, gledaju i mi duboko u o i, kao onaj de ko, video sam baš njega kako stoji pred ku om sa majkom i ocem. U bašti je bio sto, sa vinom, ašama i posluženjem na blistavo belom svilenom stolnjaku. Iza njih sam video otvorena vrata trepezarije i krst na zidu. Stigli smo, ona i ja, do metalne ograde, svako sa svoje strane. Bili smo tako blizu da sam osetio njen dah. Mogli smo se poljubiti kroz šipke. Njen otac je smireno, gledaju i nas, išao prema metalnoj kapiji, da je otvori. Ona ga je zaustavila pokretom i on je zastao. Uzela je moju ruku kroz ogradu i prinela je svojim usnama. Otac je stajao ukopan. Znao sam da bih Ljiljana mogao voleti uvek, ali da je ambis bio me u nama i da je ne smem prevariti. Osetio sam njen jezik pun meko e i krvi na prstima svoje desne ruke. Sve je razumela. Pomilovao sam joj obraz i kosu, kao da sam deset godina stariji. Povukao sam se unazad dva-tri metra i stao uspravan kao ruski kraljevski ofcir iz devetnaestog veka, zamagljenih o iju. Poklonio sam se njenim roditeljima. Dao sam joj poljubac za ve nost, gledaju i je. Slede eg jutra, sicilijanska jara je preletela Odisejev moreuz u Kalabriju i zgusnula se duž Duge ulice.

GALOP U BRETANJI

Na balkon moje hotelske sobe u srednjevekovnom gradi u Saint-Malo na severnoj obali Bretanje, vekovima poznatom nadaleko po arhitekturi, piratstvu i slikarskoj inspiraciji, redovno sle u dva galeba. Zamišljam da je to uvek isti par. Na balkonu šetuckaju, gledaju jedno u drugo, a i u mene, iskosa. S vremena na vreme zakri e galebovski, ne u srdžbi ili strahu, ve da pokažu da su domoroci severnih hladnih mora. Njihov glas naježi mornara. Ja to nisam, a ipak mi taj krik uliva strahopoštovanje i ose aj bliske surovosti prirode i neizmerne udaljenosti svega toplog. Sem galebova, jedino što se vidi kroz okno velikih balkonskih vrata je oštro zašiljen zvonik katedrale koji stremlje visoko – visoko u carstvo nebesko. Pošto je danas Veliki petak, zvonik se esto oglašava prelepim svojim muzi kim instrumentom i njegovi zvuci dopunjuju pti je. A iznad galebova i zvonika, vidim, vidim ono najlepše, ono van svih zemaljskih trica – okruglasto plavetnilo. Oko tog okulusa u vasionu – sušta natmurenost. I oblaci su danas na Golgoti.

Dok navla im zavesu, moji se galebovi trgnu i odlepršaju. Šetam po vrhu zidina nikad osvojene tvr ave. Na krovu jedne zgrade od mrkosivog bretonskog kamena, opet vidim svoj par galebova i nekoliko drugih. Naizmeni no, a ponekad u horu, dižu silnu graju u pravcu jednog usamljenog gradskog goluba, mnogo manjeg od njih. On stoji

nepomi an, na metar-dva od galebova, okrenut im le ima i prkosom. Stoji kao kip i onda kad galebovi, jedan po jedan, po nu da uzle u i pikiraju na njega, menjaju i putanju tik uz njegovu bespomo nu glavicu. Ne trpe ga, a inadžiju, bar naizgled, baš briga. Kakav je to prizor. Mrze se kao ljudi razli itih rasa. Ali ova pti ja biološka psihologija je još udnija od ljudske. Niti galebovi i golubovi proždiru jedni druge, koliko ja, neznalica, znam. Niti na tom krovu ima hrane, otpadaka sa proteinima, oko kojih se bore. Niti e ih ikada biti, pa da je krov od strateškog zna aja. Niti je to jedini krov s pogledom na more. Zgranut sam tom besmislenom mržnjom i tužan – i ljut na moj par galebova.

Silazim sa zidina na pusto žalo koje se prostire sve do kamenog prelaza na ostrvce Grand Bé. Re i »prelaz« u ovom momentu ne zna i ništa jer je okean daleko. Ali to stanje ne e trajati dugo, jer ovde je plima i do petnaest metara, kao što svako bretonsko i normansko dete zna. Penjem se do groba Chateaubrianda, znamenitog Bretonca. Masivan krst od grubog granita gleda na sivu pu inu. uju se samo vetar i more. I poneki galeb. Baš to je Chateaubriand poželeo u svom zaveštanju u »Re ima veruju eg«. Sedim dugo pored tog dubokog i smelog oveka, na gvozdеноm lancu razapetom izme u dva kamena stuba. Kad pogledam na sat – blaga panika: da li sam zakasnio? Znam da e kroz dvadesetak minuta plima potpuno prekriti prelaz sa evropskog kontinenta na Grand Bé. Tr im nizbrdo. Još iz daleka vidim talase koji s isto ne strane zapljuskuju kameni prelaz – leva polovina je ve mokra i klizava. Stižem do kraja prelaza i silazim na žalo. Treba pre i još dvestotinak metara da bi se stiglo do stepenica koje vode na vrh zidina.

U tom momentu, prema meni idu zagrljeni mladi i devojka, s o iglednom namerom da pre u na ostrvce. Ne prime uju nadolaze u plimu? Upozoravam ih da e mnoge asove provesti odse eni na ostrvu. Pomno me slušaju i devojka se odmah okre e prema zidinama. Mladi je pogleda iznena eno i povu e prema prelazu. »Ma, hajde! Želim da vidim taj grob. Brzo emo to, pre plime, ostrvo je malecko!« Ne upuštam se u raspravu, me utim mladi me stiže tr e i i pita kojom od dve staze koje se vide na ostrvu treba da po u prema grobu. Devojka pristiže i govori uzbu eno, »Ma jesi li lud? Zar ne vidiš talase? Ve sad mi je hladno od vetra i ne u tamo da dreždim satima.« Mladi je hvata za ruku i pokušava da je umiri lažnim muškim osmehom samopouzdanja, »Ma vra amo se za tili as!«. I onda oboje tr e, povremeno zapljuskivani, preko prelaza i gledam ih kako se penju stazom kojom sam ih uputio. A ja se penjem u suprotnom pravcu, strmim stepenicama na zidine. Sa vrha, bacam pogled na ostrvce. Nema ih, zamakli su za okukom.

Sedam na terasu jedne pala inkarnice koja je na vrhu zgrade uz samu unutrašnju stranu zidina. Ne služi mi na ast što sam se kladio sa sobom o tome šta e se desiti – i dobio. Zaklju io sam da je suviše hladno za šesto asovnu ljubav na otvorenom. Na ostrvcu nema ni drveta ni zaklona. Kameni krst okrenut pu ini i lanci me u stubovima oko njega daju blagost i snagu duši, ali ne kad je jedan lan para tamo stigao protiv svoje volje. I doista, dvadesetak minuta kasnije, kad je prelaz ve potpuno prekriven valovima, vidim ih kako tr e nizbrdo. Pilje u ono što beše prelaz. Mladi je hipnotisan rastom vode koji se može golim okom uo iti. Pada mi na pamet izreka koju sam uo od jednog domoroca, iji su se preci bavili plja kom engleskih brodova, a umesto dogovorene polovine, davali francuskom kralju, koji je i naložio njihovu delatnost, samo desetak posto: »Plima raste brzinom galopiraju eg konja.«

Devojka je otišla do stuba na kome sam ranije video SOS telefon. Uzbu eno razgovara. Desetak minuta kasnije sa istoka pristiže crveni gumeni amac s brundaju im motorom. Pažljivo plovi iznad potopljenog prelaza i prilazi ostrvcetu. Oprezno prilazi, bori se sa uskomešanim talasima i snažnom strujom, pa jedan od spasilaca u gumenom odelu iska e iz amca i privodi ga. ak iz ove daljine vidim da je devojka ljuta na mladi a i da ju je sramota pred spasila kim timom; a da je mladi ovek mladi ki razo aran njom.

itam im misli kao svom paru galebova: »Ne mogu da volim takvog oveka. Da se ovako sramotimo zbog ne ijeg groba. U mom planinskom selu, ljudi ose aju strah od prirode, ali i duboku ljubav prema njoj. On je iz grada, on to ne ose a i ne razume. Ne uvažavati prirodu zbog slave i groba nekog oveka, bez obzira kog, greh je. Ne bih mogla da živim s njim. Prezirali bi se ili ak mrzeli kroz godinu dana. Treba da se rastanemo. Sada. Nisam više balavica. Imam srce, ali i glavu.«

»Da li je ovo mogu e? Kako sam se prevario! Nikad me ne e razumeti. Dobra je, plemenita, ali ipak je mala duša sa sela. Nikad ne e shvatiti šta meni zna i knjiga. I veliki književnici. I uopšte, veliki ljudi koji su stvorili ono za šta vredi živeti. Voditi s njom ljubav pored nekog prole nog potoka... To je raj. I bila bi dobra majka. Ali nikad ne e poštovati iskreno, od srca, ono što je meni bitno. A ako ve to ose am, ne smem da budem mu fjuz i da joj dajem lažna obe anja. Treba se rastati. Što pre. Moram da budem jak. I da se trudim, kao Chateaubriand, ako treba šestdeset godina, da postanem neko kome e se ljudi diviti, kao ja njemu.«

Istog dana, 6. aprila 2012. godine, ali mnogo kasnije, oko jedanaest uve e, štam zidinama gradi a Saint-Malo. Traje katoli ki Veliki petak. On je i moj. Ovde sam i ko mari za crkveni kalendar? Zvona zvone. Najdublji hriš anski as. Pun je mesec. Vidim ga kroz izmaglicu koju neumitno stvara veliki Atlantik. Nikoga nema na zidinama. Galebovi spavaju, š u ureni negde. Sa žala, ponovo beskrajnog, visoke note i krici devojaka.

BILJEŠKA O PISCU

Vladimir Kone ni ro en je u Beogradu, završio je studij psihologije na Beogradskom univerzitetu, doktorirao eksperimentalnu psihologiju na Univerzitetu u Torontu, redovni je profesor psihologije na Kalifornijskom univerzitetu u San Diegu na podru jima psihof fiziologije, psihologije prava i estetike. Objavljuje poeziju od ranih dana na srpskom, engleskom i francuskom u Europi i Sjevernoj Americi. Upravo je objavio pjesni ku knjigu »Vidim – pedeset odabranih pesama« (Prometej, Novi Sad, 2013.). Tako er je objavio nekoliko knjiga dramskih tekstova na raznim jezicima. Drame su mu izvo ene u Americi, Finskoj, eškoj, Estoniji i Srbiji. Samo povremeno je objavljiavao pripovijetke i prozne tekstove, ali e Prometej u ranoj 2014. objaviti knjigu s dvanaest pri a, u kojoj e biti i tri koje se sada objavljuju u *Mogu nostima* i jedna objavljena 2009. godine u zagreba kom *Zarezu*. Imao je etiri samostalne izložbe umjetni kih fotografja (u Kaliforniji, Estoniji i Beogradu) i dobio je nekoliko me unarodnih nagrada.

IVAN GORAN KOVA I I JURE KAŠTELAN

Branko Vuleti

»JAMA« I »TIFUSARI«

Obje poeme, i Goranova »Jama« i Kaštelanovi »Tifusari«, govore o ljudskoj patnji, o krajnjim oblicima ljudske patnje, o sukobu ljudskosti i neljudskosti. Obje su poeme pisane u prvom licu. U »Jami« govori žrtva koja u redu čeka smrt i bacanje u jamu; u »Tifusarima« to je ovjek koji se pokušava kretati u noći, u ognjici bolesti i studeni zimskog vjetra.

Krv je moje svjetlo i moja tama.
(Jama, I)

Brojim stope na bijelu snijegu.
(Tifusari, 1)

U obje poeme žrtve hodaju; to je hod prema smrti u jami ili prema bijeloj smrti.

I žrtve (kao jagnjad što se ko i
askom pred klanje, al u redu bliže
Korak po korak mirno k nožu stiže).
(Jama, V)

Korak po korak. Smrt u jarak baci
ovjeka i konja.
(Tifusari, 6)

Obje poeme govore o zlu, o ljudskoj patnji. Tek na kraju u obje poeme imenuju se izravno oni koji se suprotstavljaju zlu:

O utjeh na elu meku ruku žene;
 Sladak glas za uh: »Partizani, družē!
 Po ivaj! Muke su ti osve ene!«
 (Jama, X)

(...) Za me nema zore,
 ali i u smrti mi smo partizani
 i naši mrtvi još se ja e bore.
 (Tifusari, 6)

Ni u jednoj ni u drugoj poemi nema velikih rije i, velikih gesta, fizi ki jakih intenziteta. Nije rije o estradnim borbenim pjesmama, ve o intimnim ispovijestima o ljudskoj patnji. To su slike ljudske boli, istinite ljudske patnje, koja se odvija u tišini (*Idem nijem u koloni*). Velika je vrijednost ovih stihova što i tzv. jake rije i estradne poezije, kao *sloboda*, *smrt*, *partizani*, u tišini itanja dobivaju izvornu ljudskost, smisao i ljepotu žrtve. Jer i ove rije i zvu e ljudski i upravo zato i nalaze odjek kod itatelja.

SADRŽAJNOST VERSIFIKACIJSKOG USTROJA: TVARNOST GOVORA

»Jama« je pisana u deset pjevanja; stih je jedanaesterac, a strofe su sestine s unakrsnom i parnom rimom (ababcc); u desetom dijelu javljaju se katreni s unakrsnom rimom (abab). U pjesmi su brojna opkora enja; ovaj nesklad versifikacijskog i sintakti kog ustroja kao da odgovara veli ini zla i ljudske patnje: tako strašna patnja ne može se iskazati skladnim pjesni kim oblicima: opkora enja lome sklad pjesni kih oblika.

Kad prva žrtva po ela da krklja,
 uh meki udar, i mesnata vre a
 Padaše dugo. Znao sam: u grkljan
 Dolazi prvi ubod, me u ple a
 Drugi, a ruka naglo žrtvu grune
 U jamu gdje e s drugima da trune. (IV)

Puna je jama: na lešine liju
 Vapno da živim strvine ne smrde.
 O hvala im, nas mrtve sada griju
 Plamenom svoje samilosti... Tvrde
 Leševe utim: trzaju se goli,
 Ko mrtve ribe kad ih kuhar soli. (VII)

Osim opkora enja nalazimo i distorzije i sintakti ke cjeline kra e od stiha, koje tako er razbijaju sklad sintakti kog i versifkacijskog ustroja.

Dozvah se: ustâ, punih trave, ležim,
 Gorim, ledènim: u teškoj sam mòri.
 Spasen! O, kamo, kamo sad da bježim?
 Zadrhtah: pjesma krvnikova ori.
 Daleko. Našim mukama se ruga.
 I mržnja planu. Ostavi me tuga. (IX)

U posljednjem dijelu »Jame« katreni govore o nekim mogu im vizijama sretnog, gotovo idili nog seoskog života, o jednostavnoj ljepoti koja se suprotstavlja zlo inu i patnji. I u tome dijelu, u ve ini katrena, nema opkora enja, postoji savršen sklad sintakti kog i versifkacijskog ustroja.

Gdje je mala sre a, bljesak stakla,
 lastavi je gnijezdo, iz vrti a dah;
 Gdje je kucaj zipke što se makla,
 I na traku sunca zlatni ku ni prah?

Gdje je vretena zuj, miris hljeba
 Što s doma im šturkom slavi život blag;
 Gdje su okna s komadi kom neba,
 Tiha škripa vratâ, sveti ku ni prag? (X)

Sli ne postupke nalazimo i u »Tifusarima«. Razli iti oblici govore o razli itim sadržajima. Ritam slobodnog stiha (u prvom, tre em i etvrtom dijelu), posebno izlomljeni ritam, gdje se jedna kratka re enica razbija u nekoliko stihova, jasna su slika ljudske patnje:

Smrt do smrti. Smrt do smrti.
 Smrt su stope moje.

Svaka
 ide
 svome
 grobu.

Svaka ide svome grobu (1)

Naprotiv, ritam vezanog stiha (u drugom i petom dijelu) govori o vizijama sre e.

Ho e li ikad ovom stazom pro i
 nebo široko, oko puno sre e?

Da li će briznuti frule i izvori
i cvrkutati jutra u proljeće? (2)

(...)

Kad pjesme umiru, ti što si ljubav sama,
hoće li umiru i živu ljubav dati
što prkosi smrti i elik prelama?

Hoće li umiru i živu ljubav dati
što u svakom srcu iznova se rađa,
hoće li glasom zore u noći zapjevati? (5)

Šesti dio *Tifusara*, naizgled paradoksalno, u vezanom stihu govori o patnji, stradanju i smrti. Ali, upravo kao što versifikacijski ustroj lomi sintaksu u prvom dijelu, tako sintaksa lomi versifikacijski ustroj u šestom dijelu: brojna su opkoračenja i sintaktičke cjeline kraće od stiha; takav izlomljeni govor svojim oblikom svjedoči o ljudskoj patnji.

Rođena zemljo, nisam te dočekao,
nego u gunju, ušljiv, sav od ranâ,
nemoćan, zguren, jedva korak većem –
i zato si jača u me urezana.

Od čela do čela samo vatra gori.
Glad i oganj žedne usne pruža
za kapljom vode. Tmina oči steže,
i što smo bliže zori noć postaje duža. (6)

Samo se u trećoj strofi ostvaruje sklad između versifikacijskog i sintaktičkog ustroja, a to je jedina strofa u šestom dijelu koja govori o ljepoti i skladu, koji moraju negdje postojati.

Gledam jezera prozirnâ i mirna,
vrbu djetinjstva svinutu nad rijekom
i nove rijeke i nikad ne uvene,
ljude u kraju znanom i dalekom. (6)

Treća strofa jedina je u kojoj se poklapaju sintaktički i versifikacijski ustroj. I upravo ova strofa u cijelosti govori o trenucima sreće, o viziji daleke, ali moguće sreće. I ne samo to: ova strofa sadrži i jaku aliteraciju glasa *r*, aliteraciju izvora i mora iz prvog dijela »Tifusara«, aliteraciju širokog neba, sreće, frula, izvora cvrkutanja, jutra i proljeća iz drugog dijela »Tifusara«. U svim je drugim strofama prisutna ljudska patnja. Skladni oblik vezanog stiha sluti kraj patnjama, sluti izlaz, svjetlost, ljepotu, ali se grozote stradanja tome opiru kroz sintaktički ustroj posljednjeg dijela »Tifusara«. Sintaksa ljudske patnje razara sklad vezanog stiha. Upravo kao što versifikacijski ustroj razara sklad sintakse u dijelovima pisanim slobodnim stihom.

SADRŽAJNOST ALITERACIJA: TVARNOST GLASOVA

Zanimljivo je usporediti i aliteracije u obje poeme: posebno se značajnom i aliteracija glasa *s*. U prvom dijelu »Tifusara« veoma je jaka aliteracija glasa *s*.

Brojim stope na bijelu snijegu. Smrt do smrti.
Smrt su stope moje.

Smrt do smrti. Smrt do smrti.
Smrt su stope moje.

Svaka
ide
svome
grobu.

Svaka ide svome grobu

ko izvori
svome
moru.

Svaka ide svome grobu. (1)

Ova aliteracija ima višestruku vrijednost: ona djeluje kao unutarnja motivacija: povezuje u motivirani niz, izjednačava sve riječi i koje sadrže ovaj glas, pokazuje njihove nužne, prirodne veze: *stope, snijeg, smrt, svaka, svome*; aliteracija glasa *s* svojom materijalnošću u potvrđuje veze koje su iskazane i drugim sredstvima: *Smrt su stope moje*, gdje glagolska rečenica samo ponavlja, približava i bezglagolsku rečenicu, sliku *Smrt do smrti*, koja je i sama ponavljanje; sve se odvija u pulsiranju, širenju i sužavanju pažnje: od opisa (*Brojim stope na bijelu snijegu*) do sažimanja (*Smrt do smrti*), pa opet do objašnjavanja (*Smrt su stope moje*); sve su to jednaki sadržaji, sve su to ponavljanja, a u svim se ponavljanjima ponavlja i glas *s* i tako svojom materijalnošću u potvrđuje istinitost ovih veza i njihovu povezanost s dekorom – *snijegom*. Ova aliteracija nije samo brojčano jaka, ona je i sadržajno bogata, jer osim (1) stvaranja unutarnje motiviranih odnosa, što je značajka svake aliteracije, ona ima i drugih vrijednosti: (2) možemo je promatrati kao onomatopeju, pjesničku onomatopeju škripanja snijega ili fjuka vjetra, jer upravo su takve akustičke i auditivne karakteristike glasa *s*; (3) ova aliteracija djeluje i kao sinestezija: visoke glasove primamo i kao svijetle: to je svijetla boja snijega; i tako se kroz ovu aliteraciju vezuju auditivni i vizualni elementi bijele smrti; (4) i konačno, ovu aliteraciju možemo promatrati i kao metaforu: glas *s* najviši je glas ljudskog govora; tek malo iznad njega granica je ljudskih mogućnosti slušanja; iznad glasa *s* za nas više nema zvukova; tamo su vibracije koje ne možemo čuti: glas *s* granica je između

ljudskog govora i tišine, izme u ljudskog i neljudskog; glas *s* glas je grani nih stanja, glas na granici života i smrti. itava pjesma »Tifusari« kretanje je granicom izme u života i smrti, izme u patnje i nade. A sve ove suprotnosti, što se sjedinjuju, nadopunjuju, poistovje uju i suprotstavljaju, ve su sadržane, fzi ki iskazane u najsitnijem klju nom dijelu strukture: u grani nom glasu *s*, gdje nestaje, ali i nastaje ljudskost; gdje nestaje, ali i nastaje smrt; gdje nestaje, ali i nastaje život.

I tako se može re i da je ovom aliteracijom sve re eno: ona sadrži sve suprotnosti »Tifusara«; ovo glasovno ponavljanje sadrži sva druga ponavljanja; itava pjesma izvire iz ove aliteracije; itava se pjesma slijeva u ovu aliteraciju. Upravo kao što *legato* govorenje otvara neke perspektive u odnosu na *staccato* govorenje, aliteracija glasa *s*, iako isklju ivo vezana za patnju (*stope*, *smrt*, *snijeg*), svojim grani nim vrijednostima otvara i mogu nosti za nemogu e: za nadu, sre u, ljepotu. Pro itamo li samo prvi dio »Tifusara«, teško emo do i do ovakve interpretacije aliteracije glasa *s*; ali, kako je pjesma neprestano vra anje na ve pro itano, ovakvi sadržaji aliteracije izviru iz itave pjesme, a nalaze potvrdu, izme u ostalog, i u samim fzi kim obilježjima glasa *s*.

Stope se javljaju i kasnije, u petom dijelu pjesme; uz njih se javlja i aliteracija glasa *s*, ali op i kontekst pokazuje drugo, svjetlije lice aliteracije glasa *s*.

Otkuda ovaj glas, na kojoj obali raste?

U svakoj stopi, na svakom koraku: sloboda, sloboda,
sloboda iz rane, iz krvi sloboda izraste. (5)

Ovdje je posve jasno da aliteracija glasa *s* iz prvog dijela pokazuje svjetlije perspektive: *stope* se više ne vezuju za *smrt*, nego za *slobodu*. I ova nam strofa omogu ava da u vra anju na prvi dio »Tifusara« otkrijemo i tamo u materijalnosti glasa *s* sadržaje za koje nam se ini u prvom itanju prvog dijela da ih tamo uop e nema. Ovaj nas jasni preokret upozorava da i u prvom javljanju *stopa* u aliteraciji glasa *s* potražimo mogu nosti izlaska: jer *s* je i ovdje i prije bio glas grani nih mogu nosti, glas u kojemu se sjedinjuju suprotnosti govora i negovora, slušanja i tišine, ljudskosti i neljudskosti.

Na jednak na in mogu e je govoriti o aliteraciji glasa *s* u »Jami«: i ondje je rije o grani nom glasu, i ondje je ova aliteracija jednako vezana uz trenutke najve e ljudske patnje, kao i uz vizije sre e. Kroz ovu se aliteraciju najprije materijalno iskazuju patnje oslijepljenih žrtava.

Tad spoznah skliske o i na svom dlanu
I rekoh: »Slijep sam, mila moja mati,
Kako u tebe sada oplakati...«

A silno svjetlo, ko stotine zvona
Sa zvonika bijelih, u pameti

Ludoj sijevne: svjetlost sa Siona,
 Divna svjetlost, svjetlost koja svijeti!
 Svijetla ptico! Svijetlo drvo! Rijeko!
 Mjese e! Svjetlo ko maj ino mlijeko! (I)

Jaka aliteracija glasa *s* ostvarena je prvenstveno ponavljanjem rije *i* istog korijena koje jezi *nim* zna enjem izražavaju svjetlost, a manje drugim rije ima koje samo materijalnoš u glasa *s* govore o svjetlosti: *silno, stotine, sa Siona*.

U ogledu »Ortoepija *Jame*« Pranji govori o potrebi da se dugi refleks jata izgovara klasi *no*, dvosložno, jer se tako dobiva ve a u ustalost najvišeg vokala – *i*; a tu je i aliteracija najvišeg konsonanta – *s*. Visoki tonovi sinestetski se vezuju uz svjetlost: oslijepljene žrtve uju svjetlost u visokim glasovima:

Sve mi to zasja u sluhu ko u vidu,
 Sa bljeskom sunca na nōžnome bridu. (III)

Na kraju poeme ista se aliteracija javlja u vedrijim tonovima osvete i slobode. Iako i u ovoj aliteraciji ima rije *i* koje imaju jezi *no* zna enje svjetlosti (*osvijetli*), mnogo je više onih koje tek materijalno (visokim glasovima) i kontekstualno govore o svjetlosti: *radost, Svetu Slobodu i Osvetu slutim, pjesma, silna, visoka*.

Bitka se bije. Osvetnik se javlja!
 Osvijetli me radost snažna poput zdravlja.

Planu u srcu sva ognjišta rodna,
 Osvetom buknu krvi prolivene
 Svaka mi žila, i ko usred podna
 Sunce Slobode razbi sve mi sjene.

(...)

Svetu Slobodu i Osvetu slutim...
 Vaša mi pjesma vra a svjetlo oka,
 Ko narod silna, ko sunce visoka. (X)

I u »Jami« se aliteracija glasa *s* javlja kao grani na crta, kao veza izme u smrti i života, patnje i sre e, neljudskosti i ljudskosti. O grani *nim* vrijednostima, ljudskosti i neljudskosti, o nastajanju i nestajanju, o grobu kao simbolu života govori Kaštelan u svom ogledu »Vidoviti aed«: *Grob kao simbol života istovremeno je vezan uz izvorno zna enje žrtve kao posve enja i produženja samog života. To sjedinjenje života i smrti, izražava se na poseban na in u zajedni kom balkanskom mitu gradnje.*

Nijedna građevina (ni grad, ni crkva, ni most), ne može se podići i ni izgraditi ako u njene temelje nije uzidan ljudski život, a to je, u mitskoj pjesmi, žena, djevojka ili nevjesta.

U pjesmi »Salut et fraternité« Kaštelan ovu misao ponavlja u sažetom obliku:

Nema kule, iz koje zidova po jedna majka ne hrani i do.

NEKA DALEKA MRTVA JEKA

U Kaštelanovoj zbirci »Biti ili ne« (1955.) objavljene su pjesme: »Tvrđava koja se ne predaje«, »Salut et fraternité«, »Konjic bez konjika«, »Uspomeni Ivana Gorana Kovačića«, »Jadikovka kamena« i »Pusti prostori«. Pjesma »Uspomeni Ivana Gorana Kovačića« pisana je u drugom licu s brojnim vokativima: Jure Kaštelan izravno se obraća svome prijatelju, pjesniku Ivanu Goranu Kovačiću. Pjesma se odnosi na život i djelo pjesnika: od osobnih sjećanja o njemu i njegovu životu:

Rođen u prvi dan proljeća
 ostao si lastavica vjerna plavetnilu
 mjeseci na te zaničela i osvojili oblaci
 o veliko za ueno dijete me u ribama i vodama
 me u zvijezdama me u spiljama i travama
 me u potocima stablima mostovima mlinovima
 i gorama
 me u vukovima vukovima vukovima
 me u vujacima koji razdiru

O dječaka e sa oima leptira i kosom
 zlatna žita

– preko djela, koje je i život i smrt pjesnikova:

Smrti u mrkoj planini
 Prolivena krvi pjesnika
 U mrkoj planini
 (...)

 Ivane Gorane, prisutan tijelom i dušom
 Ivane Gorane, nad leševima koji plove
 Ivane Gorane, nad jamom
 Ivane Gorane, nad grobom
 u mrkoj planini

Pjesma završava izravnim obra njanjem pjesniku i poistovje ivanjanjem njegova imena s ranom:

Ivane Gorane
 rano –
 ko narod silna, ko sunce visoka.

U Kaštelanovoj se pjesmi zna enje zadnjeg stiha Goranove »Jame« širi: u »Jami« je pjesma osvetnika, osloboditelja *ko narod silna, ko sunce visoka*; ovdje je to pjesnikova rana, a u jednom drugom Kaštelanovu tekstu to je Goranova pjesni ka rije . U ogledu »Goran i Dante« Kaštelan piše: *Njegova je ljudska pjesni ka rije , »ko narod silna, ko sunce visoka«, kako je sam rekao*. Nema sumnje da završni stih Goranove »Jame« ima višestruko zna enje: to je stih osvete i slobode, pjesnikove žrtve i pjesnikove rije i, koja je ostala svjedo iti. Jer, kako kaže Jure Kaštelan: *I dok bude posljednji ovjek govorio hrvatskim i ljudskim jezikom uop e, »Jama« e, snagom svog umjetni kog dosega, biti trajna osuda zlo ina i himna ovjekove slobode, istine i ljepote, himna ljudskog dostojanstva* (Jure Kaštelan, Goranovo književno djelo).

Pri kraju pjesme »Uspomeni Ivana Gorana Kova i a« Jure Kaštelan obra a se Goranu stihom *Pjeva u prerezana glasa*. Ovo jest govor o tragi noj sudbini pjesnikovoj, ali i izravno prisje anje na još jednog pjesnika – žrtvu rata: Guillaumea Apollinairea. Ovo je jeka posljednjeg stiha iz Apollinaireove »Zone«: *Soleil cou coupé – Sunce prerezan vrat*; prenesena je i aliteracijska veza: *cou coupé: pjeva u prerezana*. Kaštelanova veza s Apollinaireom još je o itija u jednoj drugoj pjesmi iz navedene zbirke – »Salut et fraternité«: u njoj nalazimo jeku Apollinaireove pjesme »Ri okosa ljepotica« (La Jolie rousse). To je *daleka mrtva jeka* koja vezuje pjesnika za *давne obale*.

U pjesmi »Ri okosa ljepotica« Apollinaire govori o sukobu klasi nog i novog, reda i pustolovine.

Milost za nas koji se vje no borimo
 Na granicama izme u Neograni enog i Budu nosti
 Milost za naše zablude milost za naše grijehe
 (Prijevod: Božo Kukulja)

Kaštelanov sukob reda i pustolovine ima šire buntovni ke dimenzije. A u jeci Apollinaireovih stihova nalazi se i jasno prisje anje na Gorana i njegovu žrtvu:

Imajte milosti za nas, koji smo isplovili u mora nevjerna,
 koji smo probijali pustare
 i sijali svoja tjelesa nepreglednim poljanama.
 Imajte milosti za nas
 (...)

imajte milosti za nas, za naše zaklane rije i, za naše prekinute sne,
za nas utopljenike, za nas davljene, vješane, za nas buntovnike.

A tu je i jedno izravno prisje anje na Goranove stihove:

O vi slobodni, o vi budu i, imajte milosti za nas,
jer naše kosti ne e mirovati dok pravda ne ovlada, dok ljubav ne zavlada
širom svih meridijana.
Ako opet zapla u vaša djeca, to je naš lelek.

U posljednjem stihu navedenog primjera ujem o Goranove stihove iz pjesme
»Samome sebi«:

Ako je tu em djetetu zaklana majka
I obješen otac, zar ne eš svisnuti?
Zar ne eš vrisnuti?

I završni stih pjesme iz zbirke »Biti ili ne«, »Jadikovke kamena«, izravno je
prisje anje na završne stihove »Jame«. U »Jami« se *oko* kroz rimu poistovje uje s atributom
pjesme – *visoka*. U »Jadikovci kamena« *o i* odbijaju *o itu*, materijalnu vezu sa *zlo inom*:

Ne daj mi *o i* koje gledaju *zlo in*.

U oba autora homofonskim se postupkom povezuju rije i: *oka – visoka; o i – zlo in*.

I u pjesmi »Konjic bez konjika« prisutan je Ivan Goran Kova i . Jer kako druk ije
shvatiti stih: *Jer si ro en da umreš, jer si mrtav da živiš u srcu i u pjesmi*. U ve navedenom
ogledu »Goranovo književno djelo« Jure Kaštelan piše: *No je. U dubokoj ovoj tišini
razgovaram s Ivanom Goranom Kova i em. Ne više s njim živim, jer je glas njegov
mrtav zauvijek, jer ruka njegova nije živa, jer oko njegovo ne gleda. On je postao zemlja.
Razgovaram s onim Goranom, koji ne umire, s onim, koji je nadvisio zakone prirode, s
borcem i pjesnikom, s Goranovim djelom.*

I tako se ini da je cijela zbirka »Biti ili ne«, a ne samo jedna pjesma, posve ena Ivanu
Goranu Kova i u. Sve je to *neka daleka mrtva jeka*. Ivan Goran Kova i trajno je prisutan u
Kaštelanovu djelu: i kada Kaštelan piše o drugim pjesnicima, u njegovim je mislima Goran.
U »Bilješkama o Mažurani u« itamo: *Mažurani je iskri probu ene svijesti naroda dao
svijest pjesnika, univerzalnu viziju pravde i slobode. I upravo ta vizija uvjetovala je stil,
jezik, strukturu i primarnu rezanu jednostavnost po kojoj je spjev »Smail-age engi a«
postao klasi an. (...) Pjesni ko djelo Ivana Mažurani a nije naše samo radi tematike i
radi jezika, radi sinteze Dubrovnika, klasike i narodnog melosa, nego (uklju uju i i jezik
i tematiku) radi univerzalne, ljudske, planetarne vizije pravde i slobode.*

U navedenom odlomku mogu e je umjesto *Ivana Mažurani a* napisati *Ivan Goran Kova i* , a umjesto »*Smail-age engi a*« »*Jama*«, pa da i dalje sve drugo bude to no, jasno, istinito.

RODBINSTVO POETSKE RIJE I

U pogovoru knjige »Ljubav i poezija«, koja sadrži Eluardove pjesme u izboru i prijevodu Drage Ivaniševi a (Zagreb, Mladost, 1980.), Antun Polanš ak piše: *Da li je puki slu aj, ili najprirodnije rodbinstvo poetske rije i, injenica da je upravo Drago Ivaniševi prvi dobitnik Goranove nagrade za poeziju, a da je Paul Eluard, iju poeziju Drago Ivaniševi preta e u hrvatski jezik, onaj koji je prvi pisao o Goranu Kova i u u predgovoru francuskom prijevodu »Jame«?*

Polanš ak spominje trojicu pjesnika: Eluarda, Ivaniševi a i Gorana Kova i a. A tu je i i etvrti: Jure Kaštelan! Naime, na kraju Ivaniševi eva izbora i prijevoda pjesama nalazi se Eluardova pjesma »Grob Gorana Kova i a« u prijevodu Jure Kaštelana. A tu je i peti pjesnik: Guillaume Apollinaire. U istom tekstu Polanš ak pri a kako je jednom prije susreta sa živim pjesnikom, Paulom Eluardom, pohodio pariško groblje Montmartre i grob Guillaumea Apollinairea. Spominje i epitaf na Apollinaireovu grobu:

Je me suis en f n détaché
De toutes choses naturelles
Je peux mourir mais non pécher
Et ce qu'on n'a jamais touché
Je l'ai touché je l'ai palpé
Et j'ai scruté tout ce que nul
Ne peut en rien imaginer
Et j'ai soupesé maintes fois
Même la vie impondérable
Je peux mourir en souriant

(Odmaknuo sam se kona no / Od svih obi nih stvari / Mogu umrijeti ali ne i griješiti / I ono što nitko nije dirnuo / Ja sam to dirnuo i opipao / Istražio sam i ono / Što nitko ne može ni zamisliti / Izvagao sam mnogo puta / ak i nemjerljiv život / I mogu umrijeti sa smiješkom)

Polanš akov pogovor otkriva veze me u petoricom pjesnika: Ivaniševi prevodi Eluarda, Eluard piše pjesmu »Grob Gorana Kova i a«, Kaštelan tu pjesmu prevodi na hrvatski. A Apollinaire? Kaštelan prevodi njegov tekst »Novi duh i pjesnici«, a u njegovoj poeziji nalazi izravne poticaje – gotovo citate za svoju pjesmu »Salut et fraternité«. A kakva

je veza Apollinairea s Goranom? Obojica su žrtve rata, izravne ili neizravne: Goran je u ratu ubijen; Apollinaire je ranjen; Goran je pjesnik *prerezana glasa*; Apollinaire je, kako sam piše u pjesmi »Ri okosa ljepotica« onaj *koji je doživio rat u topništvu i pješadiji / Te ranjen u glavu preživio trepanaciju pod kloroformom / Koji je izgubio svoje najbolje drugove u strašnoj bitci. Rodbinstvo poetske rije i*, o kome govori Polanšak, ujedmo i u stihovima Kaštelanove pjesme »Pijetao na krovu«:

Sve pjesme što ih pjevam, sve rije i što ih kažem,
sve kuda hodam, sve što me u korijenju steže,
to nisam ja, jer neka daleka mrtva jeka
za obale me davne veže.

IZVORI

- Paul Eluard: Ljubav i poezija; izabrao i preveo: Drago Ivanišević. Zagreb, Mladost, 1980.
Jure Kaštelan: Goranovo književno djelo; u Goran Kovačić, Izabrana djela. Zagreb, Nakladno poduzeće »Glas rada«, 1951.
Jure Kaštelan: Pjesništvo. Zagreb, Nakladni zavod Globus, 1999.
Jure Kaštelan: Bilješke o Mažuraniću; Vidoviti aed, Goran i Dante; u: Studije i ogledi. Zagreb, Nakladni zavod Globus, 2000.
Ivan Goran Kovačić: Pjesme / prepjevi; Sabrana djela, svezak IV. Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, Globus, Sveučilišna naklada Liber, 1983.
Zvonimir Mrkonjić, Mirko Tomasović: Antologija francuskoga pjesništva. Zagreb, Artresor, 1998.
Krunoslav Pranjić: Ortoepija Jame; u: Jezikom i stilom kroza književnost. Zagreb, Školska knjiga, 1986.

KASNOANTIKA HAGIOGRAFIJA I AUTOBIOGRAFIJA: REPREZENTACIJA TIJELA I POLITIKA TEKSTA

Antonija Eremut

UVOD

U razdoblju kasne antike poimanje tijela se izmijenilo u odnosu na prethodnu, klasičnu tradiciju. Promjena koncepcije tijela otkrivala se u tekstu, a njime je, kada je kršćanstvo u pitanju, bila i motivirana – riječ je o dijelovima Svetog pisma, pogotovo onima proizašlima iz pera sv. Pavla. Specifičnom reprezentacijom i kodifikacijom tijela u biografskim tekstovima o prvim svetim ljudima, mučenicima i asketima, te u onima ispovjednog (autobiografskog) karaktera novo se poimanje i vrednovanje tijela istovremeno oblikovalo, potvrđivalo i širilo među zajednicama. Međutim, važno je napomenuti da je i u klasičnoj, poganskoj tradiciji došlo do promjene u paradigmi tjelesnosti, a ona se otkrivala u radikalizaciji dualističkog koncepta kojeg klasična filozofija nasljeđuje još od Platona. To nam ukazuje da razloge ovih promjena treba tražiti i izvan domene same religije, odnosno u društvenom, političkom i ekonomskom sustavu Rimskog Carstva koje se u III. stoljeću našlo pred novim, do tada nepoznatim izazovima. Njih možemo označiti kao vanjske i unutarnje, prve se odnose na sve veću ugroženost granica Carstva uslijed barbarskih naleta, dok bi u druge trebalo ubrojiti ekonomske i političke potrebe, kao i vjerska previranja među poganima i kršćanima koja su izlazila iz religijskih okvira i zadirala izravno u pitanje političkog i carskog autoriteta. Vanjski i unutarnji razlozi, neizbježno povezani, uzrokovali su krizu vrijednosti i rituala na kojima se zasnivalo visoko Carstvo, a naposljetku su doveli do njegove podjele i pada Zapadnog Rimskog Carstva 476. godine. Kršćanstvo ga je pak nadživjelo, te utječe i na današnje poimanje tijela kod približno 33% svjetske populacije.

Cilj ovog rada jest zahvatiti taj kratki, ali formativni period kršćanskog poimanja tjelesnosti na primjeru hagiografskih i autobiografskih tekstova u kojima je u svojim nijansama uočljiva konstrukcija paradigme koju, srećom ne u potpunosti, kulturološki

baštinimo i danas. Osim o tekstovima, koji govore sami po sebi, riječi e biti i o kontekstu u koji su ukorijenjeni te o njihovoj strukturi i politici koje su za prenošenje ideja važni koliko i njihov sadržaj.

KONTEKST

Treće je stoljeće u Rimskom Carstvu obilježeno kao doba društvene krize koja je zahvatila ekonomske, političke, vojne, ali i religijske, duhovne i moralne aspekte života. Zbog toga se ovo razdoblje često naziva *dobom tjeskobe* (Bianchi Bandinelli, 1971: 1, Dodds, 1991.). Naznake krize mogu se pronaći još u vrijeme Marka Aurelija, a nakon vladavine ovog cara definitivno nastupa razdoblje opće nesigurnosti u kojem barbari dugotrajno napadaju i probijaju granice Carstva. Carevi, koji sada dolaze iz vojnih, a ne više senatorskih redova, smjenjuju se kao na traci. Dioklecijanov pokušaj stabilizacije Carstva uvođenjem tetrahijškog modela na kratko vrijeme donosi sigurnost i olakšanje u politici kojim domeni, no to za posljedicu ima religijsku konzervativnost. Naime Dioklecijan je inzistirao na povratku vrijednostima zlatnog doba Carstva iz vremena dinastije julio-klaudijevaca, pa tako i na poganstvu kao jedinoj religijskoj praksi i zajedničkom jeziku svih stanovnika Carstva. S obzirom da je u Rimskom Carstvu religija bila usko ceremonijalno povezana s politikom i carskim autoritetom koji se preko tih ceremonija proizvodio i potvrđivao, kršćanstvo se svojim karakterom nikako nije uklapalo u takav koncept. Štoviše, smatrano je izravnom prijetnjom stabilnosti poretka i tu bismo trebali potražiti razloge krvavih progona kršćana u kojima su mnogi od njih skončali mučeničkom smrću, ne želeći zaniijekati vlastitu vjeru.

Konstantinovim *Milanskim ediktom* 313. godine nastupa obrat i kršćanstvo postaje religija ravnopravna ostalima, a Teodozije I. ga 380. godine pretvara u službenu, a dvije godine kasnije u jedinu religiju Carstva. Pritom zabranjuje i progone postojeće poganske kultove i heretičke kršćanske sekte. Peter Brown (1997.) ovom fenomenu meću osobne netolerancije i progonstava pogana i kršćana posvećuje posebnu pažnju kada pokušava rekonstruirati tijek kristijanizacije antičkog svijeta. Ona se, smatra autor, nije mogla dogoditi kao trenutni egzorcizam poganskih elemenata iz javne kulture koju su zajednici baštinili i pogani i kršćani, posebno oni iz viših slojeva. Posljedica toga je određena doza tolerancije i diplomatskih ustupaka oko religijskih pitanja ukoliko bi se time omogućilo uredno odvijanje javnog života i redovito plaćanje poreza. Pitanje religije ipak nije imalo prednost pred pitanjem politike, a o tome svjedoče povremena zalaganja pogana za kršćane kod sebi jednakih, a sve u svrhu suzbijanja većih ekscesa. Kršćani pak u početku nisu imali potrebu uništavanja poganskih žrtvenika i hramova, bilo im je dovoljno držati se podalje od njihovih žrtvenih i procesualnih ceremonija. No nakon pobjede kršćanstva postalo je jasno da takav suživot neće više biti održiv stoga što su se doju erašnji pogani, sada kršćani, teško odricali svakodnevnih »poganskih« navika koje su nastavljali prakticirati i nakon preobraćenja. Za Crkvu tada najveću opasnost počinju predstavljati hereze pa se

službeni nauk, prije svega zahvaljuju i crkvenim ocima, po inje sve više kodificirati i uniformirati te znatnije utjecati na oblikovanje svakodnevnice prosje nog vjernika. Ovaj je sada u ime pravovjerja bio prisiljen zaboraviti religijsko i kulturno naslije e ne tako davne prošlosti i napustiti doju erašnje obrasce ponašanja ukoliko isti nisu bili propisani službenim naukom. Ili se, a takvi su primjerci ipak bili rje i, mogao dokazati kao rušitelj kakva poganskog kipa, oltara ili hrama.

Kriza koja uzroke ima ponajprije u unutarnjim faktorima neminovno je rezultirala kona nom podjelom Carstva za vrijeme Teodozijeve vladavine, a naposljetku, 476. godine, dolazi do pada Zapadnog Rimskog Carstva. Proces kristijanizacije tada je ve bio dovršen i krš anstvo je, preplavivši tada poznati svijet, nastavilo postojati bez obzira na postoje a politička ure enja.

Ipak, vratimo se prijelomnom razdoblju, III. stolje u kojeg Peter Brown (1993: 27) ne naziva *dobom tjeskobe*, ve *dobom ambicije* u kojem su težnje za dominacijom vladaju e klase postale neprikrivene, što je posljedi no dovelo do kolapsa tradicionalnog društvenog poretka. Ovaj kolaps nao itiji je upravo u odumiranju javnih gradskih formi klasi nog poganstva u drugoj polovici III. stolje a. Naime rimska elita je visoko vrednovala koncept astoljublja (*philotimiae*), koje podrazumijeva dozu kompetitivnosti i specifi an, ali strogo kodificiran na in na koji se primjereno manifestira. Brown upravo u urušavanju tog mehanizma kojim se vladaju a klasa godinama me usobno natjecala za mo , ast i reputaciju vidi okida kolapsa postoje eg društvenog poretka. Urbane elite financirale su javne religijske ceremonije kako bi izbjegle zavist i tra eve zbog vlastitog blagostanja te pridonijele osje aju komunalne solidarnosti. Još u doba Antonina njihove su disruptivne ambicije bile zakrivene opisanim velom staromodnih prikladnosti, no u III. stolje u one su naprosto eksplodirale. Dominacija više nije morala biti suptilna – sada se vladalo gvož em, uz sve izrazitije ekonomsko raslojavanje društva. Mo nici su status pokazivali raskošnim pala ama te povremenim ceremonijama koje nisu više bile u ast bogova, ve u ast besramnog uživanja u plodovima mo i i prosperiteta ljudske ambicije (Brown, 1993: 31–50).

Uvi amo dakle da ono što za jedne predstavlja *doba ambicije* za druge nije ništa drugo nego *doba tjeskobe* – krizno razdoblje u kojem su u pitanje dovedene tradicionalne političke, ekonomske, društvene i moralne vrijednosti na kojima je po ivalo Carstvo. Ambicija i tjeskoba pokazuju se kao lice i nali je istog nov i a kojem se sada, uslijed infacije, znatno smanjio udio plemenite kovine.

No pogledajmo na trenutak kako se ova sveop a materijalna i duhovna tjeskoba odrazila na religijski život pojedinca i zajednice.

E. R. Dodds (1991: 6–8) e, pišu i o poganima i kršanima u doba tjeskobe, po eti od kozmi ke koncepcije i ovjekova položaja unutar tog sustava. Kozmi ku sliku kasnoanti ki je ovjek naslijedio od Aristotela i helenisti kih astronoma – Zemlja se nalazila u središtu koncentri nih sfera, a cijela je struktura bila odraz božanskog reda te je kao takva bila vrijedna štovanja i poimana lijepom. Vjerovalo se da sfere na okupu održava tajanstveno jedinstvo života (*sympatheia*). Po uzoru na Platona, Aristotel je na svoju kozmi ku mapu ucrtao liniju koja je dijelila zemaljsku, promjenjivu i smrtnu sferu od one nebeske, vje ne

i nepromjenjive. Zemlja je smatrana najnižom i najokrutnijom sferom, hladnim i teškim sedimentom svemira – ona je težina uzrok njegovu potonu u u centar sustava. S vremenom je antiteza nebeskog i zemaljskog postajala sve naglašenija i koristila se u moralne svrhe da bi se pokazala bezvrijednost i prolaznost ljudskih želja, uspjeha i života u kontekstu vječnosti. Upravo prolaznost i minorizacija ljudskog položaja u kozmi kom kontekstu prožimaju – itav meditacijski dnevnik Marka Aurelija, cara flozofa. Dnevnik naslovljen *Samom sebi* nastao je u posljednjim godinama života ovog stoika, provedenim u vojnim utvrdama sjevernog *limesa* Rimskog Carstva. Njegova djela i uspjesi su bezvrijedni, njegove aktivnosti ništavilo i dim, a pojavljuje se i prezir prema tjelesnosti i zemaljskim vrijednostima: »Kako su ljudi bijedni! Jedu, spavaju, razmnožavaju se, prazne i – ine ostale stvari što nisu vrijedne ni spomena. Kako se tek uzohole na vlasti, kako pušu, ljute se i unaprijed jedni druge optužuju! A kako su drhtali do prije samo nekoliko dana i to pred kime i zbog kako neznatnih razloga! Još kratak tren i kakvi – e tek biti!« (Aurelije, 2001: 134).

Da ne znamo da je riječ o poganskom flozofu, ovaj bismo odlomak mogli pripisati nekom kršćanskom misliocu¹ koji smisao vlastitog zemaljskog života promišlja u kontekstu vječnosti koja pripada Bogu.

Radikalizacija platonskog dualizma mogla se dogoditi jedino uplitanjem transcendentnog – vidljivi se kozmos u cjelini mogao smatrati zlim samo u usporedbi s nevidljivim Dobrom. Stoici nisu poznavali takvo Dobro dok platonisti jesu, ali vidljivi kozmos po njihovu shvaćanju nije bio u suprotnosti s Idejama, već je bio njihov odraz i kao takav nije mogao biti zao. Dodds (1991:7) navodi da princip suprotnosti nalazimo samo kod gnostika (kršćanskog ili poganskog predznaka) i ortodoksnih kršćana. S obzirom da korijene gnosticizma – niza sinkretističkih religijskih pokreta koji sadrže elemente kršćanstva, židovstva, helenizma i isto njih tradicija – nalazimo još u I. i II. stoljeću, očigledno je da za osmišljavanje flozofskog promišljanja egzistencijalnih kriza pojedinca i uzmicanja od materijalnog svijeta imaju grčke (Pitagora) i orijentalne korijene te, osim ekivano, sežu i prije samog *doba tjeskobe*. U ovom je razdoblju zbog niza opisanih faktora razlika između materijalnog i duhovnog samo postala ekstremnija i, kako se čini, prihvaćena kako od kršćana tako i od pogana. Iako je za osmišljavanje ekivati bilo da se kod kršćana ova antiteza bitno nešto manje naglašena s obzirom na vjerovanje da su i nebo i zemlja kreacija jednog Boga, čini se da je nebesko kao sinonim za božansko bilo isuviše živo u imaginaciji ljudi toga vremena, a zemaljsko kao sinonim materijalnog i grešnog nedostojno da bi se i minimalno približilo božanskom. Da se proces odvajanja kozmičkih sfera nastave i u budući vjedo i nam Brown u tekstu o smrti i životu nakon nje u razdoblju između kasne antike i ranog srednjeg vijeka. »Gornji«, nebeski svijet u prvoj se polovici VII. stoljeća još više udaljava od zemaljskog i počinje se poimati kao »drugi«. Ova nova značajna promjena u

¹ Paralela može se naći i upravo kod Augustina koji u prvoj knjizi navodi sljedeće: »Pa odakle ta odvratnost ako ne od grijeha i taštine života? Po njemu sam bio tijelo i dašak što prolazi i ne vraća se više (Ps 78,39)«, s tom razlikom da kod Marka Aurelija ne nalazimo pojam grijeha.

Doduše, valja navesti Bahtinovu opasku da je autobiografski dnevnik Marka Aurelija u velikoj mjeri ipak javno-retoričan, te da je njegova usamljenost relativna i naivna (Bahtin, 1989: 262).

konceptiji kozmosa za Browna je jasan signal i dovoljan razlog da razgraniči i kasnu antiku i rani srednji vijek (Brown, 1996: 25–26).

Ako svemu navedenom pridodamo podatak da je u vremenu u kojem govorimo samo 4% stanovništva doživljavalo 50. godinu (Rudikoff, 1989: 310), da je materijalna situacija vjerojatno bila nezavidna te da ljudski život u ratovima (a tada su bili bliži jer je vrijeme *pax Romanae* odavno odmaklo) i nije bio baš na cijeni, onda počinjemo razumijevati osjećaje neukorijenjenosti u postojećim strukturama, odmak od materijalnog i okretanje ka duhovnoj sferi. Bio je to dobar način da se racionalizira posvemašnja nesigurnost i siromaštvo, a vlastito tijelo mnogima je bila jedina stvar koju su posjedovali. Nesreća je bila u tome da je upravo grešno, požudno tijelo bilo faktor koji je ugrožavao nebesku egzistenciju kasnoantičkog pojedinca te ga je stoga valjalo savladati duhom, odnosno voljom. Tijelo je polako postalo predmet srama i prezira protiv kojeg se djelovalo na dvije razine: onoj psihološkoj, koja je odraz našla u bolnoj griznjoj savjesti uzrokovanoj svijesću o nemogućnosti dosizanja savršenstva bezgrešnosti, te onoj fizičkoj, koja se manifestirala u različitim stupnjevima askeze, samokažnjavanja pa i dobrovoljne nihilacije vlastitog tijela mučeničkom smrću. Pritom se kao važan element pokazala seksualnost, snažan ljudski nagon i najveći izvor užitka kojeg je najteže suzbiti, pa je kao takva bila najveći izazov i krunski dokaz ovladavanja tijela duhom. Iznenađujuće i donekle paradoksalno, ali preziranje tjelesnosti i negacija tijela rezultirali su konceptom svetog tijela koje je služilo kao primjer zajednici i, umjesto smetnje, postalo njezin posrednik s božanskim. Iznimni, sveti ljudi bili su sakralizirani još za života na zemlji, a takva je bila i njihova seksualnost koja se temeljila na tjelesnoj čistoti, apstinenciji i »zaručeništvu« s Kristom.

Na koji se način u tekstu stvarala, potvrđivala i širila ideja svetog tijela, kako se u određenim krugovima radikalizirala i kako se u tekstu prikazivala, objasniti ćemo na primjeru kasnoantičkih hagiografija i autobiografije sv. Augustina.

ACTA MARTYRUM – TIJELO I DJELO TORTURE

U II. stoljeću pojavili su se prvi opisi mučeničkih smrti koji su se koristili za vrijeme liturgije na godišnjice smrti svojih protagonista, odnosno na datume njihova rođenja u Kristu (*dies natalis*). Mučeničaka smrt Kristova ujedno je bila primjer (*exemplum*) koji su martiri slijedili i time osiguravali vjerenički život na nebu i spasenje od strane zajednice na zemlji.

Svaka je mjesna Crkva imala vlastiti martirologij – popis mučenika, svjedoka vjere, a još i danas je u rimokatoličkoj liturgiji na snazi *Rimski martirologij* (*Martyrologium Romanorum*) kojeg je 1586. godine, po predlošku martirologija iz V. stoljeća, pogrešno pripisivanog sv. Jeronimu (*Martyrologium Hieronymianum*), dao izraditi papa Grgur XIII.

U početku su se opisi mučeništva odnosili samo na konkretan događaj i nisu donosili opis mučenikova života i djelovanja od rođenja do smrti. Unošenje biografskih elemenata u tekstove nastupa u drugoj fazi razvoja i potvrđuje ulogu prvih muka (*passiones*) kao jezgri

nastanka hagiografija. Da su se one formirale još u početnoj fazi svjedoče i nam, doduše apokrifno, *Putovanje Pavla i Tekle (Acta Pauli et Thecla)*, jedan od najranijih tekstova kršćanske starine koji s dozom avanturizma opisuje putovanja sv. Pavla i preobraćenice Tekle koju je upravo sv. Pavao nagovorio na njegovanje djevičanstva. U IV. stoljeću kao model svih budućih hagiografija izronio je Atanazijev *Život Svetog Antuna (Vita Antonii)* iz 357. godine te tri Jeronimova hagiografska teksta: *Život svetog Pavla Prvog Pustinjaka (Vita Beati Pavli Monachi Thebaei)*, *Život Svetog Hilariona (Vita Hilarionis)* i *Život Malkov (Vita Malchi – De Monacho Captivo)*.

Tekstovi koji su se bavili ovom problematikom redovito su naslovljavani kao *Acta* ili *Gesta martyrum*, *Passiones* ili *Martyria*, a prema tipu ih možemo podijeliti u 3 kategorije: povijesne, panegirične i artifičijelne (Šagi-Bunić, 1976: 203).²

Povijesno utemeljena djela

Povijesna djela (*Actae historicae*) spadaju u najstarije tekstove, povijesno utemeljene i potkrijepljene službenim sudskim zapisima (aktima). U istu skupinu spadaju i tekstovi koji su nastali na temelju izjava svjedoka ili ovidaca ili suvremenika (*Passiones, Martyria*), a koji su nešto opširniji jer uz izvještaj o mučeništvu donose molitve i pohvale, opisuju okolnosti mučenja i život onovremene zajednice. No važno je da nikada gomilanjem udesa ili avantura ne prekoračuju okvir moguće i ne zalaze na područje iste funkcije.

Kao povijesni akti sačinjavaju se oni o mučenštvima sv. Justina i sv. Ciprijana iz kojih se sudskih spisa iščitava presuda o odsijecanju glave, dok *Mučeništvo sv. Polikarpa (Martyrium Policarpi)* predstavlja najstariji opis mučenja, zapisan od strane ovidaca. Zanimljivost je da ovaj tekst ima formu pisma upućenog drugim kršćanskim zajednicama, a iz njega saznajemo da je Biskup Polikarp za vrijeme vladavine Marka Aurelija osuđen na lomačicu. No vatra ga nije odmah spalila pa je proboden bodežom, a njegova krv ugasila je vatru. Dirljivo svjedočanstvo iz III. stoljeća (vladavina Septimija Severa) predstavlja muka sv. Perpetue, ugledne rimske matrone i sv. Felicite, njezine ropkinje koja je u tamnicu dovedena kao trudnica. Iznenačujuće, tekst navodi da se Felicita bojala da će njezino mučenništvo biti odgođeno zbog zakona koji zabranjuje pogubljenja trudnica pa se dala na molitvu i tri dana prije zakazanog datuma smrti rodila djevojčicu. Odnos prema tijelu i trpljenju sažet je u njezinu odgovoru stražaru koji ju je upitao kako misli podnijeti divlje zvijeri kada toliko jauče kod porođaja, na što je Felicita izjavila: »*Sada ovo što trpim, trpim ja, a ondje će drugi biti u meni koji će trpjeti za mene, jer ja i ja za njega trpjeti.*« (Šagi-Bunić, 1976: 216).

Vidljiva je dakle ambivalencija tijela u podložnosti boli uslijed trpljenja, ovisna o stanju duha i prisustvu milosti Božje. Ojačano Kristom, tijelo mučenika u smrt odlazi

² Tipologija *Acti* koja slijedi oslanja se na Šagi-Bunića (1976: 203-225), a preklapa se i s onom koju u članku *Vie, légende, littérature. Traditions orales et écrites dans les histoires des saints* donosi Evelyn B. Vitz, raspravljaju i o odnosu historiografije i funkcije u ovim tekstovima. Stoga će posebno istaknuti biti samo izravni citati.

hrabro i snažno, ne osje aju i ili barem minimalno osje aju i tjelesnu bol koja bi prirodno bila prisutna.

Iz vremena Dioklecijana sa uvno je svjedo anstvo o sv. Maksimilijanu, mladi u koji je zbog krš anskih uvjerenja imao prigovor savjesti na stupanje u vojsku te je stoga pogubljen ma em.

Panegirička djela

Skupinu tekstova panegiri nog predznaka razlikuje se od prethodnih zbog toga što nije izvještajnog, ve velikim dijelom retori kog karaktera. Rije je o pohvalnim govorima u kojima se mu enici o blagdanu godišnjice smrti uzdižu kao primjer za nasljedovanje. Govorni ka pravila pohvalnog govora zahtijevaju osvrt na cjelokupni život i djelo, a to uklju uje pohvalu rodnom mjestu i domovini detaljan opis su enja, mu enja i pogubljenja. Pojavljuju se prva udesa koja prekora uju granicu mogu eg, a posljedica su hiperboli kog govora u kojem se mu enikova veli ina dokazuje izostankom boli, specif nim odnosom prema krvniku kojeg smatra dobro initeljem itd. esto je prisutna vojna terminologija jer su mu enici smatrani vojnicima Kristovim, a njihove individualne karakteristike našle su se u drugom planu s obzirom da su zbog pouke i široke recepcije teksta prednost imala univerzalna svojstva. Važnost poruke koja se tekstem željela prenijeti piscima je prvih akti davala opravdanje za odsutnost potkrepljenja povijesnim dokumentima, no to nije prije ilo kasnije generacije krš ana da ih razumiju doslovno, kao povijesno utemeljene. Ova kategorija mu eni kih djela paradigmatki je oblik stekla u IV. stolje u, a utjecala je na razvitak hagiograf je koja pripovijeda o životima i djelima ne samo mu enika, ve i drugih velikih crkvenjaka.

Kao primjer bi mogao poslužiti *Život sv. Ciprijana*, koji se na temelju zabilješke sv. Jeronima pripisuje akonu Ponciju. Rije je ujedno o najstarijoj sveta koj biografiji povijesnog karaktera u starokrš anskoj književnosti koja sadži retori ke elemente i pisana je s klasi nim hagiografskim ciljem koji u prvom planu nema povijesnu autenti nost, ve poruku zajednici. Iz teksta saznajemo da je Ciprijan prvi afri ki biskup mu enik te se izlaže tijekom njegova života od obra enja, preko uzornog života za vrijeme katekumenata i izbora za prezbitera i biskupa, a citiraju se i neke njegove propovijedi. Ipak, tekst je op enito siromašan informacijama o Ciprijanovu životu i mu eni koj smrti.

Artificijelna djela (legende)

Artificijelne ili legendarne *Passiones* prepoznajemo po naglasku na nadnaravnim, udesnim elementima. Donose ponešto epske opise mu eništva u kojima protagonist nije podložan slabostima, ne trpi bol i nepokolebljiv je u vjeri u Boga koji jedini može odlu iti kada e njegovo tijelo podle i smrti, neovisno o katalogu tortura kojem je izloženo. Osim krvavih scena i udesa koja se umnožavaju kako bi se o itovala mu enikova nadljudska snaga, kao glavni elementi pripovijesti isti u se govori koji su esto autoritativni i pogrdno tretiraju suce, krvnike pa i cara (što i nije baš u duhu krš anske poniznosti). Potonji su redovito prikazani kao mrzitelji krš ana za razliku od prvih, povijesno utemeljenih tekstova

u kojima su mu enici ponekad bivali osu ivani uz žaljenje osoba koje su presudu donijele ili bile primorane izvršiti. Iako se pokušavaju prikazati kao povijesno utemeljena izvješ a, ovi tekstovi su nastali prvenstveno kao maštovite legende, u ve ini slu ajeva formirane oko povijesne jezgre. Unato tome što pršte udesnim elementima, što je tretman tijela u njima vrlo specifi an i udaljen od realnog, zanimljivi su jer se iz njih može iš itati poimanje tijela u duhu odre enog vremena. Preko ovih mješavina povijesti i parabola možemo dakle proniknuti u model mentalne slike tijela koja se njegovala u odre enom vremenu i vidjeti što su i na koji na in neki ljudi htjeli pripovjediti, a neki drugi uti.³

Sve legende imaju dva zajedni ka nazivnika: dobrovoljan, ak radostan odlazak u smrt i potpunu odvojenost mu enikova duha od tijela pa tako u trenucima najtežih, vrlo maštovitih tjelesnih muka ne nalazimo naznake identifikacije ovih dvaju elemenata.

Najpoznatija zbirka legendi, *Legenda aurea* Jacobusa de Voraginea, nastala oko 1260. godine – srednjovjekovni je *bestseller* koji nam donosi zapis najpoznatijih krš anskih legendi, kako mu eni kih tako i sveta kih. Ona e nam stoga poslužiti da vidimo na koji su na in torturama podvrgnuti i kako su se s njima nosili kasnoanti ki mu enici iji životopisi nose predznak legendarnog karaktera.

Prije nego se osvrnemo na pojedina ne primjere, napomenut emo da životopisi kod de Voraginea imaju sljede u strukturu: prvo se navodi etimologija imena, zatim životne epizode u kojima se pokazuju svetost i postojanost u vjeri, mu eni ka smrt te, vrlo esto, udesna pri a o relikvijama koja tautološki potvr uje egzistenciju i svetost mu enika: ako neki svetac nije postojao, kako onda može djelovati? (Vitz, 1987: 396)

Saznajemo tako o životu sv. Lovre koji je živio i umro za vrijeme cara Decija, a koji je tijekom pogubljenja pe enjem na žaru zadržao smisao za humor te, prema legendi, odgovorio prefektu: »*Pe en sam ve s jedne strane, sad me ispeci s druge i pojedi!*« (Badurina, 1979: 298). Sv. Sebastijan, kapetan pretorijanske garde za vrijeme Dioklecijana, miloš u Božjom je preživio ga anje strijelama zbog odbijanja štovanja poganskih bogova da bi skona u areni zatu en toljagama.

Kod mu enica je koncept djevi anstva imao važnu ulogu i bio opipljiv dokaz pripadnosti krš anstvu i ustrajanju u vjeri. Neke su se svetece mu enice, poput sv. Katarine Aleksandrijske i sv. Agate, smatrale Kristovim zaru nicama, a pogubljene su jer su se odbile podati poganskim vladarima, ustrajavši u vjeri i isto i. Sv. Katarina je prvo zatvorena u kulu u koju su joj an eli donosili hranu da zbog gladi ne poklekne u svom naumu, zatim su je pokušali raš etvoriti na kota ima opto enim oštricama, a nakon što je ove uništio snažan plamen s neba, odrubili su joj glavu. Sv. Agati su krvnici kliještima odrezali grudi koje je preko no i iscijelio sv. Petar s an elima, potres ju je spasio od vatre u koju je trebala biti ba ena, a smrt je sama izmolila od Boga jer je bila previše izmu ena. Sv. Lucija je ponešto druga iji slu aj – samoj je sebi iskopala o i u strahu da jednog od prosaca ne navedu na zlo, a skonalala je s bodežom poganskog vojnika u vratu. Ovdje

³ Politikom i funkcijom ovih tekstova pozabavit emo se malo kasnije, a sada emo ostati fokusirani na na in na koji se u njima odvija reprezentacija tijela.

dakle, uz mu eništvu, svjedo imo i izravnom autodestruktivnom odnosu prema vlastitom tijelu i odstranjivanju dijelova tijela koji navode na grijeh, posebice onaj seksualne prirode.

Legendarno oru e i oruđe torture/smrti postalo je ikonografski znak raspoznavanja mu enika na likovnim prikazima: sv. Lovre se prikazuje s ili na roštilju, sv. Sebastijan⁴ na stupu s polunagim tijelom probodenim strelicama, sv. Katarina Aleksandrijska s kota em, sv. Agata s grudima u rukama, a sv. Lucija s o ima na dlanovima ili s bodežom u vratu. Zanimljivo je da potonje dvije imaju poduplane odstranjene organe tako da se i vizualno naglašava da one nemaju ništa s tim (tijelom).

Legende su nastale kao pou na pu ka štiva ija je primarna namjena bila duhovna izgradnja zajednice, a ponekad i širenje odre enog teološkog stava u vrijeme kada su hereze bile glavni neprijatelj crkvenom jedinstvu. Neke od njih zapisane su dosta vremena nakon ina mu eništvu, u vrijeme kada se Krista više nije slijedilo doslovnim ponavljanjem njegove muke, a razlog leži u injenici da su krš ani tada bili prihva eni kao ravnopravna, potom i jedina službena religija Carstva.⁵

Ako izvedemo zaklju ke o tretmanu tijela i poželjnom poimanju tjelesnosti u razdoblju nastanka ovih tekstova, onda emo uvidjeti da se tijelo doživljavalo kao stran i nebitan faktor jer se i sam život na zemlji smatrao samo etapom na putu duše do neba. Prvi mu enici radosno odlaze u smrt, smatraju je svojevrsnim oslobo enjem i ulaznicom u Raj, a u trenucima torture i smrti potpuno su odvojeni od vlastitih tijela i ne osjeaju bol zahvaljuju i prisutnosti transcendentne sile. U vremenu progona, kada je respektabilan broj krš ana skona o mu eni kom smr u, negaciju tjelesne boli možemo shvatiti kao vrstu utjehe, ohrabrenja i demonstracije Božje snage, dok radost pri nihilaciji vlastitog tijela možemo objasniti ve opisanim upu ivanjem na duhovnu sferu i bezvrijednost svega materijalnog, pa tako i onog tjelesnog koje je od egzistencijalne važnosti.

Nakon progona u fokus je došao nešto druga iji na in nasljedovanja Krista koji je svoj izraz pronašao u askezi, koju su prakticirali pustinjaški oci i monasi te stoga zaslužili vlastite hagiografije.⁶ Ova nova vrsta tjelesne torture nije, kao kod martira, dovela do potpunog uništenja materijalnog integriteta tijela i smrti, ve je njegovim voljnim umrtvljivanjem vodila do duhovnog mira i rasta duha u Kristu.

---

⁴ Pojavljuju se različite varijante njegove smrti: od toga da je zatu en toljagama od strane strijelaca, da je car naredio njegovu bi evanje do smrti, pa do one po kojoj je spaljen na Via Appiji. Ikonografja je preuzela scenu sa strelicama te se sv. Sebastijan u likovnoj umjetnosti prikazuje naglašeno kurpulentnog, gotovo nagog tijela probodenog strelicama i suprotstavljenog nježnom, feminiziranom licu. Zbog svega navedenoga ovaj je svetac postao svojevrсна gay ikona i zauzeo mjesto u gay i queer subkulturi kao ni jedan drugi lik iz krš anske ikonografje.

⁵ Vitz (1987: 393) objašnjava kako su se naknadnim zapisivanjem, kopiranjem i modifikacijama postojeh proizvodile lažne hagiografje. Njihovi pisci nastojali su svojim tekstovima nadmašiti prethodnike i to gomilanjem udesnih doga aja koji su se doga ali svecu ili zajednici po njegovu zagovoru. Postupak je bio poprili no jednostavan, rezultat uvjerljiv: trebalo je samo slijediti postoje i model hagiografske strukture, a situacija je bila tim lakša ukoliko su sveci novih akti imali ista imena, dolazili iz iste zemlje ili pripadali istom tipu (npr. mlada djeвица mu enica) kao protagonist postoje eh hagiografje.

⁶ Nije na odmet razmisliti o tome tko je uop e, i iz kojih razloga, u kasnoj antici (ali i kasnije kroz povijest) imao pravo na biografju.

HAGIOGRAFIJE ASKETA – »JA UBIJAM NJEGA JER ONO UBIJA MENE«⁷

Naslovni citat ukazuje na temeljnu svjetonazorsku postavku kasnoantičkih asketa – oni nisu tijelo, već ga, nesrećom, posjeduju. Nije riječ o originalnoj ideji kršćanskih asketa jer shvaćanje po kojem inkarnacija predstavlja kaznu za dušu nalazimo još kod pitagorejaca i orfika, a ovakav stav, kombiniran sa židovskim vjerovanjem u pale antike, u različitim nijansama radikalnosti preuzimaju kršćani i gnostici. Origenovo i Plotinovo preziranje i odbijanje slavljenja rođendana, primjerice, slikovito ga ilustriraju (Dodds, 1991: 23–24).

Dualizam, odnosno odvojenost duše/duha od tijela predstavlja jedan od najvažnijih, ali i najupitnijih darova helenističke kulture vremenima koja slijede. Po uzoru na kozmos koji su sačinjavala savršena nebeska (božanska) i nesavršena zemaljska (ljudska) sfera, uvijek je smatran bitnim sastavljenim od nesavršene materije tijela i od duha koji svoje podrijetlo ima u božanskom. Prethodno opisana polarizacija kozmičkih sfera, koja je izmijenila stav prema svijetu i položaj uvijek unutar tog sistema, svoj je odraz pronašla u polarizaciji duha (selfa) i tijela zbog koje je sve ono što pripada sferi tjelesnog i materijalnog postalo predmetom prezira. U skladu s tim je učenje po kojem život predstavlja smrt duše, a čije korijenje seže još do Heraklita i Empedokla, postalo još radikalnije shvaćano. Da bi kršćanska duša samoj sebi neprestalno mogla osvještavati da posjeduje grešno tijelo i da bi se u skladu s tim od njega mogla distancirati, došlo je do razvoja introspekcije – uvida u samog sebe, samopreispitivanja.

Nazvati introspekciju kršćanskim proizvodom bilo bi, kako navodi Andrea Zlatar (2000: 81) u raspravi o ispovijesti i životopisu u latinskom srednjovjekovlju, pretjerano i simplificirano, ali zato nije pogrešno ustvrditi da se ona kršćanskom pojedincu predstavlja kao izričit zahtjev. Naime antički je uvijek do helenističkog razdoblja u svojoj osnovi bio javno biće, biće zajednice koje se putem svojeg djelovanja u potpunosti otvaralo prema okolini. Tek u helenizmu i u razdoblju Rima određene su sfere njegova života postale nevidljive i nevidljive, ali još ni u vrijeme nastanka *Ispovijesti* sv. Augustina, koje su i afirmirale koncept beskonačne i vječne unutrašnjosti (*internum aeternum*), pojedinac nije bio sasvim lišen ekternalnosti (Bahtin, 1989: 248–252). Introspekcija je redovito vodila u griznju savjesti s obzirom da je uvijek donosila jedan jedini ishod – spoznaju vlastite grešnosti i nedostojnosti u usporedbi s idealom čiji je primarni atribut bila upravo nedostižnost. Savjest je tako u kasnoj antici i srednjem vijeku stala na mjesto antičke svijesti (Zlatar, 2000: 14). Odnosno njezina griznja, kojoj je najbolji lijek predstavljalo mučenje tijela kao smetnje na putu duše do Raja. Psihofizičko jedinstvo uvijek rascijepljeno je u teoriji i praksi – jedan je pol zadovoljstvo pronalazio mučenjem onog drugog (Dodds, 1991: 30). Askeza, po etno zamišljena kao privremeni trening tjelesne istosti e kojim se ojačava snaga volje, postala je sada radikalna metoda kojom se vlastito tijelo podvrgavalo najraznolikijim torturama. Počinjalo se uskratom bazičnih tjelesnih potreba: hrane, pića, spolnih odnosa, udobnosti, sna i društva općenito. Ukoliko se to ne bi pokazalo dovoljnim, isposnici bi često posezali

⁷ Misao pustinjškog oca Heraclidisa Paradeisosa I. (Vidi: Dodds, 1991: 30)

za ozbiljnijim metodama samoozljeivanja, a ponekad bi djevičanstvo i ulazak u Raj osiguravali kastracijom. Jedan od najpoznatijih primjera je Origen koji se kastrirao uslijed doslovnog tumačenja Isusova govora o eunusima (Mt 19,22), pokušavajući i ujedno izbjeći govorkanja budući da su njegovu školu u Aleksandriji pohađale i žene (Pavić-Tenešek, 1993: 109). Ipak treba imati na umu da se radi o ekstremima jer Crkva nije podržavala, štoviše, zabranila je ovakva tjelesna sakaćenja.

Svjesnim umrtvljivanjem tijela i vježbanjem volje do trenutka kada su išle ezavale čak i misli o navedenim potrebama isposnici su uzdizali svoj duh do Boga, a važan element tog vertikalnog puta bila je neprekidna molitva, u njeje dijelova Svetog pisma napamet i njihovo ponavljanje do besvijesti. Sve se ovo bez ikakve slučajnosti odvijalo daleko od svijeta, u pustinji.

Askeza pustinjskih otaca

Prvi poznati asketi dolaze s istoka iz vremena prije Krista. Jedini imenom poznati poganski pustinjak, Sostrat, proveo je život pijujući mlijeko na Parnasu, i to po svemu sudeći bez ikakvih vjerskih motiva. O eremitima židovskog podrijetla, primjerice Iliji i Ivanu Krstitelju, saznajemo iz starozavjetne predaje (Dodds, 1991: 31–32).

Nastanak kršćanskog pustinjaštva još do danas nije u potpunosti objašnjen, ali ga je svakako moguće razumjeti kako na tragu ovih dvaju tradicija, tako još i više imajući u vidu psihološki impuls i neurozu prisutnu kod pojedinaca u vremenu opisane krize, neovisno o vjerskom predznaku. Bijeg od svijeta i okretanje k vlastitoj unutrašnjosti u svrhu približavanja savršenstvu i zasluge života vjerojatno je dakle sagledati kao produkt vlastitog razdoblja. Međutim kod kršćana je još jedan element pridonio razvoju pustinjaštva krajem III. i početkom IV. stoljeća, a riječ je o novostemenu statusu Crkve nakon Milanskog edikta 313. godine kada su prestali progoni kršćana, a time i svjedočenje Krista mučenikom smrću. Veza između Crkve i društva je ojačala – došlo je do povezivanja politike i crkvene hijerarhije s obzirom da je u Rimskom Carstvu religija oduvijek bila stvar politike. Ova sprega urodila je pobunom zagovornika nepomirljivosti kršćana i svijeta, pogotovo njegova političkog aspekta, pa su pojedinci u doslovnoj vjernosti evangeliju ostavljali sve i povlačili se u osamu da bi u odricanju i molitvi pronašli spasenje (monah Dorotej, 2007: 7–8).

Primjer doslovne vjernosti evangeliju pruža nam jedan od prvih poznatih pustinjaka, sv. Antun, koji nam je životopis u nasljeđe ostavio sv. Atanazije. On je sa svega 19 godina, nadahnut evangelijskom pripodobom o bogatom mladiću u kojem je Isus rekao: *»Hoće li biti savršen, idi, prodaj sve što imaš i podaj siromasima pa ćeš imati blago na nebu. A onda dođi i idi za mnom.«* (Mt 19,21), ostavio sve što je imao i krenuo u pustinju. Tamo je, lišen svega materijalnog, uz starca koji je živio isposnički od svoje mladosti, gradio askezu kroz molitvu i rad. Međutim na Antunovu su se duhovnom putu ispriječila avolska napastovanja koja su mu budila sjećanja i težnju za roditeljskim domom, sestrom, odbačenim bogatstvom i ugodnim životom koji je uključivao ukusnu hranu i tjelesne provode. Mladi asket je na ove nasrtaje odgovarao još većim postovima i molitvom: jeo je

samo jednom dnevno kruh, sol i vodu, spavao na goloj zemlji, a ponekad je bez prestanka molio cijelu noć. U strašnoj borbi demoni su mu nanosili teške tjelesne ozljede, a on se, iako fizički shrvan, selio još dublje u pustinju sve dok ih nije porazio (monah Dorotej, 2006: 118–121).

Život sv. Antuna možemo uzeti kao ogledni primjerak pustinja kog tretmana tijela. Ono je svoje obitavalište umjesto u zajednici pronalazilo u pustinji koja, osim geografske topografije ima i metafori koje znači – njezina netaknutost upućuje na ideal spolne čistote kao važnog, ako ne i presudnog faktora spasenja.

Pustinja već svojim izgledom upućuje na težak život jer ne osigurava ni minimum zaštite i namirnica potrebnih za život, ali je upravo to i glavni prikladnim vanjskim signalom unutarnjeg stava odijeljenosti od svijeta, odmaka od materijalnog i posvećivanju duhovnom. Isposnici su često živjeli sami (eremiti, anahoreti) u skromnim i neudobnim stambenim prostorijama koje su im osiguravale minimalnu zaštitu od atmosfere i zvijeri, no ponekad su se grupirali i u manje zajednice (cenobiti), koje je utemeljio sv. Pahomije. Iz cenobitskih zajednica kasnije se razvilo monaštvo koje je na zapadu, u obliku u kakvom ga poznajemo i danas, poznatim *Pravilom* kodificirao sv. Benedikt u VI. stoljeću.

Askeza (samosvladavanje) me u prvim isposnicima je opravdavana sviješću o vlastitoj grešnosti, imala je pokornički karakter i bila snažno sredstvo u borbi protiv grijeha i iskušenjskih iskušenja, ali nipošto nije bila jamstvo pobjede (isto, 2006: 91). Uključivala je strogi post – pustinjaci nisu smjeli jesti prije zalaska sunca, a prehrana im se svodila na kruh, vodu, sol, te voće i povrće koje su ili uzgajali sami ili kupovali na tržištu u rijetkim prilikama kada su dolazili prodati košare, prostirala i konope koje su sami izradili. Ponekad su za vrijeme velikih kušnji znali ne okusiti hranu danima, a doguralo se i da jedu samo trave i korijenje. Meso je bilo strogo zabranjeno i nedostupno – svi su pustinjaci bili vegeterijanci.

Asketski život podrazumijevao je minimum stalnu molitvu i meditaciju čak i za vrijeme fizičkog rada, još jedne važne sastavnice pustinjačke svakodnevnice koja se kasnije bitno preoblikovala u poznato pravilo moli i radi (*ora et labora*). Kod pustinjaka se meditacija svodila na učenje napamet i ritmičko ponavljanje dijelova Svetog pisma u sebi, a vrlo rijetko na egzegezu i interpretaciju s obzirom da su se jako bojali krivog tumačenja koje vodi u herezu. Molitva je zbog svijesti o vlastitoj grešnosti često bila popraćena plačom.

Pustinja je bila mjesto demonske kušnje po uzoru na Isusa Krista koji je i sam bio kušan upravo u pustinji. Uklapalo se to u kozmičku sliku po kojoj su anđeli i demoni dijelili isti fizički prostor s ljudima, s tim da su se potonji nalazili u zabitim krajevima u koje ljudska noga rijetko kroči (Brown, 1996: 26). Odlazak u pustinju predstavljao je svojevrsni odlazak u boj s demonima koje treba poraziti, ali samo uz Božju pomoć. Iz zapisa se čini da je jedan od najopakijih bio podnevni demon (*acidia*) koji je kod isposnika izazivao klону duha, dosadu, umor, mrzovolju i bezvoljnost, te propitivanje smisla na životu koji su odlučili voditi. Nije čudno da se to doguralo u najvrjednijem dijelu dana kada su pustinjaci već bili umorni, gladni i žedni pa su im se javljale misli o hrani, piću i ostalim udobnostima koje su napustili.

Zabilježene su razne epizode s vizijama demonskih prikaza u iju autenti nost, koliko god se inilo za udnim, ne bi trebalo sumnjati. Znanstveno je dokazano da je ljudski um u stanju opisane iscrpljenosti i tjelesnog umora podložan deluzijama i varkama kojima mu se priinja odvajanje vlastitog duha od tijela, ili mu se pak u vlastitoj blizini privi a druga osoba (Shermer, 2011: 87–111). Život sv. Antuna pustinjaka sadrži tako epizodu u kojoj je svetac zahva en *acidijom* u vi enju ugledao pustinjaka sli na sebi koji je sjedio i radio, zatim bi ustao i molio, potom opet sjeo i pleo košare. Shvativši da mu Bog daje svojevrсну uputu za borbu protiv navedenog demona, obuzela ga je radost te je rade i tako u budu nosti zaslužio spasenje (monah Dorotej, 2006: 61).

Bijeg od požudnih napasti svijeta i iscrpljivanje tijela trebali su voditi do razvoja kreposti koja se manifestirala u poniznosti i djevi anstvu: u poniznosti se ogledala isto a duha, a u djevi anstvu isto a tijela. U suzbijanju spolnog nagona i misli povezanih s njim pustinjacima je u prilog išla injenica da su žene u pustinji zaista bile rijetkost. O onima koje su smatrane svetim znamo vrlo malo i to iz tre e ruke – kao rijedak primjer izdvaja se životopis sv. Marije Egipatske što ga je po predaji napisao jeruzalemski patrijarh Sofronije po pri anju oca Zosima koji je u pustinji susreo ovu svetu ženu (isto, 2006: 153). Iz ovog i ostalih svjedo anstava saznajemo da su izbjegavale otkriti spol tako što su nosile mušku odje u i šutjele pri kakvom rijetkom susretu s ostalim pustinjacima da ovi ne bi došli u napast i time ugrozili isto u njihovih tijela.

Žene su op enito smatrane trajnim napastima te su pustinjaci bili uvjereni da se njima služi avao ne bi li na neiskusne, ali i na one iskusnije pustinjake obrušio demon ne isto e. Zahvaljuju i stavu da su žene prirodna prijetnja monizmu, došlo je do porasta mizoginije na Bliskom istoku na koji je službena Crkva odgovorila kultom bezgrešnog za e a Djevice Marije. Istovremeno je porastao broj žena koje su se zavjetovale na isto u te osnivale samostane kao uto išta djevi anstva (Rudikoff, 1989: 311–313). Detaljnijim uvidom u materijalna (tekstualna) svjedo anstva ovog razdoblja mogli bi se složiti sa Sonyom Rudikoff koja tvrdi kako nema zabilježenog ženskog glasa o tome kako je bilo biti djeвица u stalnoj kušnji i živjeti u zatvorenim granicama sakralizirane seksualnosti. Ideju tijela i seksualnosti, pa i one ženske, promišljali su muškaraci, a tijelo svetice u toj je konstelaciji igralo ulogu objekta štovanja i inspiracije za traktate o isto i koji su bili sastavni dijelovi opusa svakog zna ajnijeg crkvenog oca.⁸

---

⁸ Ako zavririmo u bilo koji pregled patologije, nalazimo crkvene oce koji su zna ajan dio svoga opusa posvetili prakti no-asketskim spisima koji donose misli o isto i i djevi anstvu žena i muškaraca. Tertulijan tako piše *O obla enju žena* i *O kopreni djeвица* u kojima se zalaže za skromnost koja mora krasiti izvanjski lik žene, zatim neku vrstu poslanice *Ženi* u kojoj udovici savjetuje da se ne udaje ponovno, dok u tekstovima *Pobudnica za isto u* i *O monogamiji* drugi brak gotovo izjedna uje s preljubom. Ciprijan se u djelu *O vladanju djeвица* oslanja na Tertulijana i hvali Bogu posve ene djevice, tzv. »cvije e u vrtu sv. Crkve«, daju i im upute o odijevanju i poti u i ih na uvanje od svjetovnih zamamnosti. Atanazije, pisac *Života sv. Antuna*, okušao se i u spisu *O djevi anstvu* u kojem se naziru tragovi sirijskog asketizma. Grgur Niseanski djevi anstvo pak tuma i kao uzdizanje ovjeka u svoju iskonsku narav koja je stvorena na sliku i priliku Boga u spisu *O djevi anstvu*, a važan je i kao pisac *Života sv. Makrine*. U opusu Ivana Zlatoustog nalazimo tekstove *Protiv onih koji žive pod istim krovom s djevicama*, *Redovnice ne smiju živjeti zajedno s muškim osobama*, *Mladoj udovici*, *Ne valja se dvaput ženiti* i *O djevi anstvu*. Ambrozije piše neke od naj-

Kao kod svakog fenomena, i kod asketskog su pokreta zabilježene varijacije na temu. Ve u hagiografjama sv. Jeronima nalazimo sv. Pavla koji je vodio vrlo statičan život u jednoj špilji u kojoj ga je pred smrt po Božjoj volji posjetio sv. Antun (Badurina-Stipčević, Grubišić, 2008: 29–47). Uz Pavlov životopis, Jeronim nam donosi i *Život sv. Hilariona*, Antunova učenika koji je za života mnogo putovao i proširio udesa po brojnim gradovima i mjestima, uključujući i Epidaur⁹ iz kojeg je istjerao ogromnu zmiju Bou (isto: 49–105).

Ipak, nama su za diskusiju zanimljivije one varijacije pustinjačkih života koje se odnose na različite stupnjeve rigoroznosti tretmana vlastitog tijela. Radikalniji i ekstremniji oblici askeze razvili su se na području Sirije, a ime su dobili po posebnostima kojima su se razlikovali od uobičajenih varijanti pustinjačkog života. Dendritima tako nazivamo pustinjake koji su svoje živote proveli u deblima stabala, rekluzima one koji su život proveli zazidani u ćelijama, dok su stacionari uspravno i nepomično stajali do krajnje iznemoglosti. Stiliti su živjeli na stupovima, mesalijanci ili entuzijasti doslovno su shvaćali poticaj na neprekidnu molitvu te su odbijali svaki rad, a hezizasti su bili oni koji su se zavjetovali na mirovanje i stalnu šutnju.

Pustinjaštvo je bilo i svojevrsna gradnja karijere s obzirom da su pojedini isposnici još za života zbog svoje svetosti uživali veliku popularnost i slavu. Međutim, u dijelom pustinjaka zavladao je kompetitivnost – natjecali su se koji će biti svetiji, a pokazatelj je redovito bila razina do koje izgladnjivanjem, nehigijenom i neudobnošću mogu umrtviti svoje tijelo. Sjajan je primjer sv. Šimun Stilit koji je opisan kao vrlo prljav čovjek iznimno grube kože i neuredne duge kose, koji je među utim u askezi nadmašivao sve pustinjake okupljene u samostanu kojem se priključio. U maloj ćeliji koju je u zemlji izdubio vlastitim rukama provodio je i do tri tjedna bez jela, a samostan je na koncu morao napustiti jer je izazivao previše zavisti kod ostalih monaha. Nakon toga se nastanio u maloj cisterni u blizini samostana i došao na još bolji glas po čuđenju koja su se događala zaslugom njegovih molitava. Nešto kasnije preselio se u grobnicu, a zatim se u nekoj zastrašujućoj pećini okovao lancima. Na koncu je, da bi se udaljio od svijeta koji ga je pratio u stopu, dao izgraditi kameni stup kojemu je visinu mijenjao tri puta dok ova nije dostigla 17 metara. Živeći na stupu, sv. Šimun je vjernicima koji su dolazili moliti čuđenja i poganima koji su se dolazili obratiti istovremeno bio i blizu i daleko tako da se za stilitizam može reći i da

---

klasičnih redaka na temu djevičanstva u kojima na primjerima sv. Agneze, Djevice Marije i Ivana Krstitelja u spisu *O djevicama* veliča djevičanstvo kao tipično kršćansku vrlinu. Isti autor napisao je i tekstove *O udovicama*, *O djevičanstvu*, *O odgoju djevice* i *O vrednovanju djevičanstva*. S obzirom da s nabranjanjem treba negdje završiti, odlučili smo da to bude na Augustinu koji će biti tema našeg idućeg poglavlja, a koji je na temu spolnosti napisao *O dobrima braćim još života*, *O uzdržljivosti*, *O svetom djevičanstvu* te *O dobru udovištvu* (Pavić-Tenešek, 1993.).

⁹ Nije sigurno odnosi li se Epidaur na današnji Cavtat ili Dubrovnik, ali ovo spominjanje Dalmacije u *Životu sv. Hilariona* podsjeća nas da je i sv. Jeronim bio Dalmatinac, što, sudeći po legendarnoj izjavi »Oprosti mi, Gospodine, jer sam Dalmatinac« (»*Parce mihi, Domine, quia Dalmata sum!*«), nije smatrao naročitim naslijeđem.

objedinjuje pustinja ki na in života i apostolski rad, a ujedno je spektakularan pokazatelj snage krš anskog uvjerenja pred poganskim svijetom¹⁰ (monah Dorotej, 2006: 159–166).

Strukturu ovih pustinja kih hagiografija, baš kao i one prvih mu enika, možemo opisati pomo u pet doga ajno i kronološki tipiziranih odsje aka:

1. uvodna »biografska« kronologija života,
  2. trenutak spoznaje krš anskih duhovnih vrijednosti / konverzija ukoliko je rije o prelasku s poganstva na krš anstvo,
  3. sveta ko djelovanje za života,
  4. opis izuzetne smrti,
  5. sve eva djelatnost *post mortem* (Zlatar, 2001: 83),
- s napomenom da posljednja epizoda ponekad zna izostati, a bitna je za kasnije utvr ivanje statusa svetaca i razvoj hodo aš a na mjesta gdje su pohranjene njihove relikvije.

Poput hagiografija prvih martira, i one pustinjaških otaca prvenstveno su didakti ki i teološki¹¹ usmjerene te nisu u potpunosti povijesno utemeljene. Možemo se stoga pozvati na defniciju hagiografije Michela de Certaua koju Andrea Zlatar (2001:82) citira pišu i o transformacijama hagiografske matrice na primjeru nešto kasnijeg djela *Institucije* Marka Maruli a koje baštini upravo krš ansku tradiciju egzemplara nastalu u kasnoj antici. De Certauova defnicija hagiografiju e ozna iti kao »kombinaciju radnji, mjesta i tema što imaju navlastitu smisaonu strukturu i ne referiraju se u biti na ono što se dogodilo, ve na ono što je egzemplarno«. Zbog egzemplarnog karaktera i naglaska na didakti noj funkciji ove hagiografije ne e njegovati historiografski princip istinitosti i imat e istu publiku kao autobiografija, tema našeg idu eg poglavlja.

AUTOBIOGRAFIJA: AUGUSTINOVE ISPOVIJESTI KAO EXEMPLUM EXEMPLI

Kasnoanti ka hagiografija i autobiografija kao dva tipa pripovijedanja o osobnom životu, osim što se podudaraju u funkciji i što su namijenjene istoj publici, imaju još nekoliko zajedni kih elemenata. Na prvi pogled uo ljivo je prisustvo trenutka spoznaje krš anskih duhovnih vrijednosti ili konverzije (preobra enja) ukoliko je osoba o kojoj se/koja govori bila poganin. Ovaj trenutak obrata u odnosu na dotadašnji život ujedno se pokazuje kao motiv nastanka teksta, kojim se želi potaknuti promjena i pokazati da je ona

¹⁰ Dijelom realisti no, a dijelom iš ašeno vi enje Šimuna Stilita dao je nadrealisti ki redatelj Luis Buñuel u flmu »Simón del desierto« iz 1965. godine. Nakon realisti ki intoniranog po etka, usidrenog u odgovaranju em vremenu i prostoru, avao i Šimun flm zatvaraju ekstati nim plesom u suvremenom newyorškom no nom klubu. Šimun se nalazi u ulozi promatra a, a avao je, simptomati no, žena.

¹¹ U hagiografijama crkvenih otaca esto su naglašeni neki pravovjerni teološki stavovi ili se iste retrogradno stavljalo u njihova usta kako bi, zahvaljuju i autoritetu i svetosti koju su o evi uživali me u zajednicom, dobili na težini.

moгу a s obzirom da su je drugi pojedinci uspjeli realizirati. U ovim se tekstovima, kako navodi Bahtin (1989: 229) u studiji o nastanku, razvoju i vrstama romana,¹² »obi no daju samo dva lika ovjeka, razdvojena i sjedinjena krizom i preporodom – lik grešnika (do preporoda) i lik pravедnika-sveca (poslije krize i preporoda). Ponekad se daju i tri lika, upravo u onim slu ajevima kada je naro ito izdvojen i razra en isje ak života posve en iskupljuju oj patnji, askezi, borbi sa samim sobom...«. Ako u drugoj varijanti prepoznamo hagiografje pustinskih otaca u kojima je veliki dio posve en upravo askezi kojoj su se priklonili nakon preporoda, u prvoj emo lako prepoznati situaciju i motivaciju jednog od najpoznatijih autobiografskih tekstova uop e – Augustinovih *Ispovijesti*. Me utim, važno je naglasiti da se hagiografja i ispovjedna autobiografja, unato zajedni kom cilju odvra anja smrtnika od grijeha i njihova upu ivanja u pravom smjeru, razlikuju u motrištu iz kojeg se pripovijeda: hagiografja ve govori iz Raja, ona je legitimni dokaz svetog života iji sadržaj postoji i izvan teksta, a autobiografja se upu uje prema istilištu i tek polaže pravo na svetost s obzirom da joj sadržaj nije objektiviziran (Zlatar, 2001: 70–71).

Sv. Augustin je *Ispovijesti* (*Confessiones*), koje prema dvostrukom zna enju latinskog naslova istovremeno upu uju na priznanje grijeha (*confessio peccatis*) i na pohvalu Bogu (*confessio laudis*), zapo eo pisati deset godina nakon obra enja. Na njihovom samom po etku nalazi se veli anstveni zaziv pomo i i slave Božje: »Velik si, Gospodine, i hvale dostojan veoma (Ps 145,3); velika je tvoja snaga, i mudrosti tvojoj nema mjere (Ps 147,5). I hvaliti te želi ovjek, si ušan djeli tvoga stvorenja, ovjek koji svuda sa sobom nosi svoju smrtnost, koji nosi sa sobom svjedo anstvo svoga grijeha (...))« (Augustin, 1973: 7). U ovim uvodnim re enicama razabire se kontrast ljudske grešnosti i Božje veli ine, a taj kontrast preslikat e se na dva dijela Augustinova života – onog grešnoga prije i onog ispravnog poslije obra enja. Augustin e doga aje iz vlastitog života interpretirati kao djela i naum Božji koji je njegovu dušu vodio na putu obra enja.

Ispovijesti se sastoje od trinaest knjiga od kojih prvih deset prati kronologiju Augustinova života, dok zadnje tri predstavljaju zaglavak i izlaganje cijele ljudske naravi pred Bogom. Tekst po inje najranijim djetinjstvom i uspomenama na život u rodnoj Tagasti. Kako navodi, »Ni dijete u kolijevci nije bez grijeha« (isto, 1973: 13) pa Augustin ak i najranije djetinjstvo nerado pribraja životu koji živi u trenutku pisanja *Ispovijesti*. To nije, ne samo da ga nerado pribraja, nego ga se odri e zajedno s ostatkom života do obra enja

---

¹² U navedenoj studiji Bahtin (1989: 246-247) uzor Augustinovog autobiografskog djela nalazi u klasi noj gr koj autobiografji koju dijeli na platonovsku i retori ku. Platonovska autobiografja prikazuje put onoga koji traži istinsku spoznaju i na tom putu doživljava krizu i preporod, dok se retori ka autobiografja i biografja zasnivaju na gra anskom govoru koji se držao o nekoj javnoj prigodi/vlastitoj obrani. U Augustinovim *Ispovijestima*, koje kao da zahtijevaju da ih se izgovara glasno, Bahtinu odzvanja živi duh gr kog trga (isto, 251). Me utim, kod Augustina je ve izražen koncept beskrajne unutrašnjosti koji svjedo i o udaljavanju od javnosti i tzv. privatizaciji iskustva bivanja samim sobom koje donosi novu vrstu odnosa prema sebi. Autorefeksija je bila nepoznata gr kom ovjeku i razvila se tek u rimskom razdoblju, a tip autobiografje koji se na njoj zasniva možemo nazvati stoi kim i opisati ga kao utjehu (konsolaciju) komponiranu u dijaloškoj formi, a kojom usamljeni pojedinac traži oslonac i višu sudsku instancu u idejnoj sferi (isto, 161). Za Marka Aurelija, cara i stoika, ta viša instanca bila je flozofja i »drugi« ljudi, dok e za Augustina to biti Bog.

u 32. godini. Taj je život obilježen nemirnom mladoš u punom strasti, prekidom studija i ljubavlju prema grijehu. Nakon smrti oca, Augustin odlazi na studij, ulazi u ljubavne veze, razvija strast za kazalištem, ita Cicerona i ostale klasi ne autore te, razoran Biblijom, pristaje uz manihejstvo na užas pobožne majke Monike. Ve tada se u majinu snu događa svojevrsno predskazanje njegova obraćenja, popraćeno biskupovim prorokanstvom da »Ne može propasti sin tolikih suza« (isto, 1973: 60), a koje je kasnije opisano dramatski razrađenom epizodom *Uzmi, itaj! (Tolle, lege!)*. Zanimljivo je da je Augustinovo potpuno obraćenje i osloboćenje od okova požude uslijedilo nakon upoznavanja s biografijom sv. Antuna Pustinjaka, prema kojoj se veliki svetac obratio nakon što se prepoznao u Isusovim rijeima upućenim bogatom mladiću (Mt19,21). Augustin se pak prepoznao u odjeljku Poslanice Rimljanima sv. Pavla koji glasi: »Ne živite u gozabama i pijankama, ni u mekušnosti i neistini, ni u svađi i zavisti, nego se obucite u Gospodina Isusa Krista, i ne zadovoljavajte tijelo požudama!« (Rim 13,13).

U desetoj knjizi skazuje iz prošlosti u sadašnjost i donosi analizu duše u času kada piše, odnosno nakon što je pred Bogom ispovjedio svoj prošli život – govori kakav je sada, a ne kakav je bio. Nije siguran do kada se može opirati zlu i trostrukoj napasti putenosti, radoznalosti i oholosti, ali je siguran da ljubi Boga te od Krista, kao jedinog pravog posrednika izmeđuboga i ljudi, očekuje potpuno ozdravljenje svoje duše. Na početku jedanaeste knjige Augustin eksplicira motiv za pisanje *Ispovijesti* i odaje da ne ispovijeda svoj život u detalje da bi time informirao Boga koji i tako sve zna, već želi k njemu uzdignuti svoju ljubav i ljubav onih koji to itaju da bi slavili veličinu Božju (Augustin, 1973: 253). Augustin dakle želi biti slušan, želi riječju i djelom biti primjer ostalima. Njegova ispovijest kreće se izmeđumolitve i zahvale te prikazuje općeniti duhovni razvoj jer se radi o univerzalnoj duši, unatoč tome što je Augustinov intelektualni razvoj individualan i osoban (Zlatar 2001: 92–93).

Ukoliko se osvrnemo na pojam tjelesnosti, seksualnosti i materijalnih dobara uvidjetemo da je Augustin dosta blizak razmišljanjima pustinjaških otaca, iako je nešto umjereniji. U opisu najranijeg djetinjstva ponizno navodi da je u nepravедnosti začet, da ga je majka u grijesima hranila u utrobi te da je već kao malen dječak bio velik grešnik. Opisuje vlastitu proždrljivost i spolnu pohotu zbog kojih nije uvjao da je svrha spolnosti u braku i rađanju djece. Poput asketa, smatrao je da se nitko ne može sudržavati od spolnosti bez pomoći Božje, a žene je općenito držao onima koje odvraćaju od mudrosti te se nije pretjerano oduševljavao idejom obiteljskog života. Zgražao se nad raskoši i obiljem materijalnih dobara, a tjelesnu požudu prepoznao je kao uzrok ljubomore, sumnje, straha, srdžbe i svađe. Međutim se nije zalagao za potpuni uzmak pred zemaljskim stvarima, stoga što i one znaju biti ugodne i imati slatkoću. Kroz prizmu radikalnog dualizma tumačio je da je raspadljivo tijelo ono koje tlači dušu, te da bi pojedinac trebao evoluirati – uspeti se od tijela i postati duša. Kako tijelo žudi protiv duše, a duša protiv tijela, potrebno je razviti željeznu volju kojom će duša konačno ovladati tijelom, a kasnije i samom sobom. Od velike važnosti bio mu je pojam tjelesne istine koju je od Boga tražio još i prije obraćenja, ali »fugom« da se to ne dogodi odmah jer je upravo tjelesna uгода bila onoga se najteže odrekao. Zanimljiva je tjelesna manifestacija njegove grešnosti – netom prije obraćenja vidio se kao ružno, iznakaženo i prljavo tijelo puno grešiva.

Za nastavak naše rasprave bitno je da ova autobiografija, baš kao mu eni ki akti i hagiografije asketa, nije sasvim neposredno ispovjedno, estetsko ili historiografsko ostvarenje, ve zbog didakti ke funkcije koju ima ispuniti sadrži dozu uslovnosti i retori nosti.

POLITIKA KASNOANTI KOG HAGIOGRAFSKOG I AUTOBIOGRAFSKOG TEKSTA

Kasnoanti ke krš anske hagiografije bile su prije svega egzemplari – primjeri i upute kako živjeti u skladu s krš anskim duhovnim vrijednostima i svjedo iti Boga. U turbulentnom vremenu kristijanizacije anti kog svijeta ovi su tekstovi odigrali važnu ulogu uspostave i prijenosa novih vrijednosti koje su trebale stati na mjesto onih starih, poganskih. Potonje su se umnažale i prenosile obrazovnim procesom (*paideiom*) kojim se stjecala sveukupna kulturna naobrazba na podru jima retorike, gramatike, matematike, glazbe, flozofije, geografije, historiografije i gimnastike, a koja je upoznavala pojedince s eti kim i esteti kim uzorima koje treba poštivati i nasljedovati. Uzori *civilizacije paideie* bile su osobe iz prošlosti koje su uživale status klasika, a na njihovo su mjesto u razdoblju kristijanizacije stupile krš anske svete osobe ije su hagiografije odraz upravo *civilizacije paideie*, odnosno vjerovanja da se kulturom, kroz ideološke i sociološke pritiske ljude može u initi klasicima (Brown, 1983: 4–7). Zbog krš anske naglaska na odnosu Boga i ljudi, a ne više ljudi iz prošlosti i ljudi iz sadašnjosti, dogodila se promjena u konstelaciji egzemplara koji je prestao biti samo reaktivirana ljudska paradigma iz prošlosti te postao istinsko oživljavanje tog primjera u vremenu i prostoru. Egzemplar svih egzemplara koji je ujedinio božansko i ljudsko, Isus Krist, oživljavao se tako kroz svete ljude koji su poslani na zemlju da spase vjernike, bivaju i njihovim posrednicima s božanskim. Dakle sveti su ljudi svojim životima u vlastitom vremenu i prostoru inili prisutnim Krista (*imitatio Christi*) i funkcionirali kao posrednici i pokrovitelji zajednice pred Bogom, kao sabirne to ke stvaranja novih obrazaca ponašanja i obi aja te kao održavatelji novog poretka (Brown, 1995: 170). Kako smo pokazali, svako je vrijeme imalo odre ena in nasljedovanja Krista: prvi su egzemplari bili mu enici, a zatim je uslijedilo razdoblje pustinjaskih otaca/asketa iz kojeg se razvilo monaštvo te se u tom svjetlu ne treba uditinjenici da kroz srednji vijek sveti ljudi izranjaju upravo u samostanima kao mjestima najve e koncentracije svetosti.

Vjernici su birali vlastite svece kojima bi se utjecali da im budu zagovornici pred Bogom u trenutku smrti, a sama mogu nost zagovora proizlazila je iz koncepta Božje milosti. Prvi su krš ani naime imali itekako živu mentalnu sliku rimskog cara koji je o odre enim prigodama pokazivao milost podjelom oprosta sitnim grešnicima protiv države (*clementia*). Ovakva bliska slika milosnog zemaljskog cara s lako om se preslikala na onog božanskog koji je pokazivao sli na djela milosti prema grešnicima (*miser cordia*), samo po zagovoru svetaca i an ela mjesto carskih savjetnika.

Da bi stekli i potvrdili svoj status, sveci su trebali tekst. Ako je po Sv. pismu »*Rije Tijelom postala i prebivala me u nama*« (Iv 1:14), onda bismo mogli reći da se tijelo ponovno vratilo u rije, u hagiografski tekst koji prebiva u zajednici vjernika. Evelyn Vitz (1987.) u raspravi o ulozi usmene i pisane tradicije u sveta kim životopisima navodi niz karakteristika ovih tekstova, koje su za našu raspravu od iznimne važnosti. Oni su s jedne strane duboko ukorijenjeni u usmenost žanra retorike: predstavljaju pohvalu sveca i Boga, poti u slušatelja/ itatelja na promjenu ponašanja i uzimanje doti nog sveca kao modela savršenstva te, zbog pretenzije da budu dokazom svetosti neke osobe, funkcioniraju i kao implicitni ili eksplicitni zahtjevi za kanonizacijom. Istodobno su, kao pisani tekstovi, izravno povezani sa službenom crkvenom liturgijom i s vremenom se približavaju historiografiji. Jednom zapisani, ovi su tekstovi stvorili distancu izme u sveca s jedne, te autora i itatelja s druge strane, a ta je distanca omogućila istovremeno uvi anje sli nosti i razlike u odnosu na sveca. Sli nost se o itovala u injenici da i jedni i drugi predstavljaju vjernike koji iš ekuju Kristov ponovni dolazak, a razlikom su se utvr ivale vlastita grešnost i nesavršenost, koje je pak trebalo eliminirati u što ve oj mjeri. Upravo je tu na scenu stupala posredni ka uloga sveca iju je pomo trebalo zazivati pa se ovim tekstovima, kao manifestacijama egzistencije i mo i svetaca na zemlji, vjernike pozivalo na psihi ki i vokalni akt molitve u svrhu povratka grešnika pod okrilje Božje.

Augustinove *Ispovijesti*, kao ogledni i rodotvorni primjer autobiografskog teksta, dijele neke od opisanih hagiografskih zna ajki. Po svom karakteru one su istovremeno intimne (individualne) i univerzalne. Intimne stoga što, kako smo ve naveli, izlažu osobni intelektualni razvoj pojedinca, a univerzalne jer itavom grešnom ljudskom rodu prikazuju op eniti put duše do Boga. Motiv za javno iznošenje vlastitih grijeha jest pohvala Bogu kao djelatnom agensu svih doga aja Augustinova života, ime se ujedno ukazuje da postoji izlaz iz labirinta požude koja dušu odvra a od uzdizanja k Bogu. Stoga *Ispovijesti*, baš kao hagiograf je, predstavljaju kolektivan in pohvale i kao da pozivaju vjernike da na kraju uzviknu »*Amen*« ili »*Tebe Boga hvalimo!*« (Vitz, 1987: 400). Ono na što autobiografski tekst ne može pretendirati jest kanonizacija s obzirom da je pisac/protagonist još uvijek živ i da je razina kona ne svetosti njegova života još uvijek neizvjesna.

ZAKLJU AK

Tijelo se, kao klju na sastavnica identiteta, našlo u fokusu religijskog autoriteta koji je pomo u reprezentacije u tekstu pokušao proizvesti specif ne modele njegova poimanja od strane krš anskog pojedinca. Primarna funkcija tekstova o kojima smo raspravljali jest proizvodnja krš anskog identiteta preko poistovje ivanja sa svetim osobama kao slikama Krista u konkretnom vremenu i prostoru. Da bi se taj specif ni religiozni i socijalni identitet što uspješnije formirao, ovi tekstovi donose primjere ispravnog i poželjnog odnosa kako prema materijalnoj, tako i prema transcendentnoj sferi. Nalazimo u njima upute u rasponu od odnosa prema svijetu koji nas okružuje, vlastitom tijelu, njegovim potrebama

i nagonima (posebno onom spolnom), do odnosa prema vlastitoj smrti i stjecanju života nakon nje. Sveukupnost aspekata ne treba nas iznenaditi s obzirom da je riječ o vrijednostima koje su se razlikovale od tada postojećih, a trebale su oblikovati sasvim novog i cjelovitog kršćanskog pojedinca koji bi se u životu vodio univerzalnim i ispravnim modelom kršćanske savjesti. Upravo se nju ovim tekstovima pokušavalo uspostaviti. Proizvodnja i kodifikacija savjesti u ovom je razdoblju naime bila ekvivalent formiranja duhovnog i tjelesnog identiteta kršćanina.

BIBLIOGRAFIJA

- Augustin, Aurelije (1973.) *Ispovijesti*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Aurelije, Marko (1996.) *Samomu sebi*, Zagreb: Cid-Nova.
- Badurina, Anđelko (1979.) *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Sveučilišna naklada Liber, Kršćanska sadašnjost, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti.
- Badurina Stjepan, Vesna i Grubišić, Vinko (2008.) *Jeronimove hagiografije*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Bahtin, Mihail (1989.) *O Romanu* (prev. Aleksandar Badnjarević), Beograd: Nolit.
- Bianchi-Bandinelli, Ranuccio (1971.) *Rome: The Late Empire, Roman Art A.D. 200-400*, New York: Braziller.
- Bonaventura, Duda i Kaštelan, Jure, ur. (2002.) *Biblija*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Brown, Peter (1983.) »The Saint as Exemplar in Late Antiquity«, u: *Representations I*, University of California Press, 1-25.
- Brown, Peter (1993.) »An Age of Ambition«, u: *The Making of Late Antiquity*, Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press.
- Brown, Peter (1995.) *Authority and the Sacred: Aspects of the Christianisation of the Roman World*, Cambridge University Press,
dostupno na: <http://www.tannerlectures.utah.edu/lectures/documents/Brown95.pdf>
- Brown, Peter (1996.) *The End of the Ancient Other World: Death and Afterlife between Late Antiquity and the Early Middle Ages*, The Tanner Lectures on Human Values, 21-85.,
dostupno na: <http://www.tannerlectures.utah.edu/lectures/documents/Brown99.pdf>
- Dodds, E. R. (1991.) »Man and The Material World«, u: *Pagan and Christian in the Age of Anxiety: Some Aspects of Religious Experience from Marcus Aurelius to Constantine*, Cambridge University Press, 1-36.
- Edeling-Teves, W (1968.) *Early Christian Deaconess: Where and How Did They Live*, New Orleans.
- Monah Dorotej (2006.) *Povijest monašva*, Split: Verbum.
- Monah Dorotej (2007.) *Život i izreke pustinskih otaca*, Split: Verbum.
- Pavić, Juraj i Tenešek, Tomislav Z. (1993.) *Patrologija*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

- Rudikoff, Sonya (1989) »How They Thought about Sexuality in Late Antiquity«, u: *The Hudson Review*, Vol. 42, No. 2, 307-313.
- Shermer, Michael (2011.) »Agenticity« u: *The Believing Brain: From Ghosts and Gods to Politics and Conspiracies-How We Construct Beliefs and Reinforce Them as Truths*, New York: Times Books, 87-111.
- Šagi-Buni , Tomislav J. (1976.) *Povijest krš anske literature. Prvi svezak. Patrologija: od početka do sv. Ireneja*, Zagreb: Krš anska sadašnjost.
- Vitz, Evelyn B. (1987.) »Vie, légende, littérature. Traditions orales et écrites dans les histoires des saints«, u: *Poétique*, No. 69-72, 387-402.
- Zlatar, Andrea (2000.) *Ispovijest i životopis: srednjovjekovna autobiografija: rasprava*, Zagreb: Antibarbarus.
- Zlatar, Andrea (2001.) »Transformacije hagiografske matrice u Maruli evu djelu *De Institutione bene beateque vivendi per exempla sanctorum*«, u: *Colloquia Maruliana X*, Split: Književni krug, 77-85.
- <http://www.aug.edu/augusta/iconography/goldenLegend/index.html> (10. 2. 2012.)

PREZIME: NASTANAK I DEFINICIJE

ISTRAŽIVANJE PREDAKA

Mario - Nepo Kuzmani

Prije nego što po nem izlaganje o najavljenj temi, želim kazati koji me motivi poti u na ovaj prilog. Rije je, naime, o materiji kojom se bavim tek nešto manje od trideset godina, a o kojoj sam vrlo esto govorio i pisao. No, unato mojoj aktivnosti, još uvijek se mogu susresti divergentna mišljenja, kako onih bez diploma, tako i onih koji ih posjeduju, koji se prili no ignorantno odnose prema mojim stavovima i argumentaciji. No krenimo redom.

Moj stav o nastanku prezimena temelji se na analizi tisu ugodišnje antroponimije grada Splita, uz osvrt na iskustva Zadra i Dubrovnika. Premda sam u svojoj knjizi *Splitski plemi i: Prezime i etnos* defnirao kada je nastalo, ili to nije: nastajalo, prezime u Splitu, Dalmaciji a samim tim i u Hrvatskoj, još uvijek se može nai i na druk ije stavove. Želio bih prije svega utvrditi što je to prezime, sredstvo dodatne identifikacije pojedinca. Prezime poprima današnji smisao tek onda kada je kontinuirano prisutno u dvije ili još bolje u tri generacije. Proces stvaranja prezimena po eo je u Splitu kod plemi a u drugoj polovici 14. stolje a, a završava po etkom 16. stolje a. Proces dodatne identifikacije pojedinca po eo je, me utim, znatno ranije u 11. stolje u. Priori (upravlja i grada) u Splitu su zabilježeni samo imenom, kao što su Prestancije, Nikifor, Nikodem i Valica, uz izuzetak priora Zirna, koji je zabilježen kao sin Prestancijev. No, ve od 1020. godine, uz ime se vrlo esto javlja nadimak ili o evo ime, kao na primjer Duimo Caputa (Dujam Glavonja ili splitski Glavardo), Dabro Gravalana (Dabro Oštrovuni), Fusco Grigina (Fusko Gr ina), Ivan Mesagaline (Ivan Napolakokoš), Formin Salate, Dujam sin Valice, Petar Dujmov, Dujam Dragin te Petar Crni sin Gumajev. U 12. stolje u rijetki su slu ajevi imena bez dodatne identifikacije, koja podrazumijeva ime ili nadimak oca, ili oboje, vlastiti nadimak te ime djeda ili strica. U 13. stolje u imamo sli nu situaciju, uz napomenu da se uz ime oca ili pak nadimak, ponekad pojavljuje i tro lano imenovanje, gdje se uz o evo ime bilježi i ime djeda. Tako na primjer imamo Mariju ženu Nikole Petra Marulovog 1261., Dušicu Petra

Crneke 1267., Juniya Drage Vu ine 1278., Dujma sina pokojnog Prvoslava Dabralovog 1291., itd. U 14. stolje u po inju se javljati prezimena, pa se tako Papali (de Papalis, de Papalibus, Papali) javlja prvi put 1344., Petrake 1373., Cindro 1385., Lucari 1387., Karepi 1390., Grisogono 1402., Cipci 1454., Maroli (Maruli, Maruli) 1462., Tartaglia 1473., itd. Pove anje broja stanovnika, pri emu su brojni imali ista imena, bio je zna ajan poticaj dodatnoj identifikaciji pojedinca, u po etku dodatkom nadimka, o evog, te o evog i djedovog imena i kona no samim prezimenom. Ovom treba dodati pojavu prezivanja na »i «, znatno rje e kod plemi a, gdje se o evom imenu dodaje »i « ali bez kontinuiteta. Ovakve slu ajeve ja sam nazvao prezimskom oznakom, koja katkad može, ali eš e ne e postati prezimenom.

Evidentno je iz dosadašnjeg izlaganja da u Splitu, a samim tim i u Dalmaciji, nema prezimena ni u 12. ni u 13. stolje u, kao što se potkraj 2010. moglo uti na Hrvatskoj televiziji u emisiji Jasne Buri . Razlog za raniju dataciju prezimena mogu biti nadimci koji se javljaju u dužem razdoblju. Tako se na primjer nadimak Mesagalina (Mezagalina) javlja od 1068. do 1215., ali temeljem dostupnih dokumenata nisam utvrdio da je obitelj izumrla. Stoga smatram nekorektnim govoriti o obitelji Mezagalina, ve o obitelji kod koje se u duljem razdoblju javlja taj nadimak. Na sli an na in se u Splitu od 1080. do 1267. javlja nadimak Gumaj. U ovom slu aju, me utim, pripadnici ove obitelji e preuzeti prezime Papali, u spomen na posjet rimskom papi laika Dujma sina Drage Gumajevog, zajedno sa akonom Vukasom 1198. godine.

Govore i o nastanku prezimena u Dalmaciji u svojoj knjizi *Splitski plemi i: prezime i etnos*, ustvrdio sam da uz bok Splitu mogu stajati Zadar i Dubrovnik. Kako nisam obra ivao zadarske dokumente, iz splitskih možemo saznati da je splitski knez od 1363. – 1369. bio zadarski plemi Ivan de Grisogonis. Premda na temelju jednog primjera nije korektno izvla iti op e zaklju ke, mogu e je ipak – budu i da se radi o istaknutoj zadarskoj obitelji – ponešto kazati. Ponovit u da splitska i zadarska obitelj nisu ni u kakvom srodstvu, te da ih veže tek isti predložak za prezime. Dok splitska obitelj uva spomen na Grisogona kojeg je zarobio kliški knez Domald 1225., zadarska uva spomen na suca istog imena, koji se spominje u Zadru 1166. i 1180. godine te njegovog sina Košu Grisogona koji se spominje 1190. godine. Kako je zadarski Grisogon stariji od splitskog za nešto više od 50 godina, moglo bi se kazati da je proces formiranja prezimena u Zadru stariji od splitskog za pedesetak godina, što je u skladu s višim ondašnjim zna ajem Zadra.

Što se ti e Dubrovnika, potkraj 2009. došao sam u posjed knjige autorice Irmgard Manken *Dubrova ki patricijat u 14. vijeku*, izdane 1960. godine. Koriste i se metodom kontinuiteta, autorica obra uje genealogiju 78 plemi kih obitelji te detaljno izvještava o djelovanju i funkcijama pojedinih lanova od 12. do 14. stolje a. U svom radu ona ne utvr uje kada se prezime prvi put javlja, ali konstatira da se fksiranje stalnih prezimena po inje javljati oko 1300. godine, dakle pedesetak godina prije nego li u Splitu. Gospo a Manken navodi da je u Dubrovniku 1312. godine bilo 300 muških lanova patricijata, dok ih je u Splitu 1327. bilo samo 97. Nema nikakve dileme da je, kod ovakve situacije, težnja za razlikovanjem utjecala da proces oblikovanja prezimena zapo ne u Dubrovniku prije nego u Splitu. Razlika izme u broja plemi a u Dubrovniku i u Splitu bila je prisutna

i kasnije. Tako sredinom 16. stoljeća u Splitu imamo 13, a u Dubrovniku 29 plemićkih obitelji. Potkraj 18. stoljeća u Splitu imamo 9, a u Dubrovniku 12 plemićkih obitelji, s daljnom tendencijom pada do današnjih dana, uz napomenu da je, uz izumiranje, već ranije došlo do iseljavanja plemićkih obitelji iz naših krajeva. Potrebno je kazati da nam rad gospođe Manken pruža mogućnost da s lakoćom odredimo starost predložaka za prezime. Prosječni predložak za prezime 12 dubrovačkih plemićkih obitelji (Bona, Caboga, Cerva, Georgi, Gheltaldi, Gozze, Gradi, Natali, Pozza, Saraca, Sorgo, Zamagna) vodi nas u 1190. godinu u rasponu od 1130. do 1225. godine. Analizirajući predložak za prezime 12 starijih splitskih plemićkih obitelji na isti način kako sam to radio za dubrovačke (približno rođenje osobe na koju predložak uva spomen), došao sam do podatka da nas splitski prosječni predložak vodi u 1235. godinu. Slijedi zaključak da je prosječni dubrovački predložak 45 godina stariji od splitskog. Procjena iznesena u pogledu izlaganja, prema kojoj je proces nastanka prezimena u Dubrovniku i Zadru započeo pedesetak godina ranije nego u Splitu, dobila je ovim potvrdu.

Vraćajući se na pogled izlaganja, reći ću da u Dalmaciji u 12. i 13. stoljeću u nema prezimena, u skladu s definicijom prezimena koju sam iznio na pogledu, dopuštaju i ipak poneko prezime potkraj 13. stoljeća. Nadimci Caputa, Mezagalina, Karieta, Gumaj, Bogobojša i mnogi drugi ne predstavljaju, dakle, prezimena, već figuriraju kao faza u procesu dodatne identifikacije pojedinca koja će dovesti do nastanka prezimena u 14. stoljeću na našoj strani Jadrana. Što se nastanka prezimena tiče, potrebno je ponoviti da je taj proces počeo najprije kod plemića, dok je kod građana kasnio stotinjak godina, a kod ribara i težaka 150, pa i 200 godina, kad je o Splitu riječ. Proces nastanka prezimena u manjim mjestima kasnio je za gradovima, i to više u unutrašnjosti nego na obali mora. Tako je na primjer prezime u Kaštelima nastalo prije nego u Zagori, što je dijelom vezano i za povijesne migracije kao posljedica ratova s Turcima.

Nastanak prezimena uz obalu mora ima primat, kako na Balkanu, tako i u cijelom slavenskom svijetu. Kako idemo prema istoku, nastanak prezimena je novijeg datuma, kao, uostalom, i predložak za prezime. Tako na primjer prezime srpske kraljevske obitelji Karaorević uva spomen na Karaoroga rođenog u drugoj polovici 18. stoljeća, ali i na višestoljetnu tursku dominaciju (kara = crni). Isto tako je jasno da je utjecaj za nastanak prezimena došao sa zapada s Apeninskog poluotoka, ili, što bi rekli molizanski Hrvati, »s druge bane mora«. Tako je najznamenitiji splitski potešt u 13. i 14. stoljeću, koji obnašao svoju dužnost od 1239. – 1242. Gargano de Arcindis iz Ancone. Obitelj Cambi iz Firenze, prisutna u gradu od početka 15. stoljeća, a u Dubrovniku i nekoliko decenija ranije, dolazi s formiranim prezimenom. S druge strane, talijanska trgovacka obitelj Benedetti iz Bergama, koja je 1671. zajedno s Cambijevima i drugima, biti primljena u splitsko plemićko vijeće, prisutna u gradu od sredine 15. stoljeća, svoje prezime će formirati u Splitu po svom pretku Benediktu, čija su tri sina zabilježena kao sinovi pokojnog Benedikta bez prezimena. Iz iznesenoga je jasno da je proces formiranja prezimena, koji je u Italiji započeo 150 – 200 godina prije nego na našoj obali, varirao u vrlo širokom dijapazonu. Najpoznatiji talijanski pjesnik Dante Alighieri, rođen u Firenci 1265., a umro u Ravenni 1321., dobio je prezime

prema svom ocu Alighieru. Prezimenska oznaka Alighieri postaje prezimenom kada je preuzmu Danteovi potomci.

Toliko što se nastanka prezimena tiče. Kad je pak o definiciji prezimena riječ, polaze i od njegovog nastanka, možemo ga definirati kao posljednju fazu dodatne identifikacije pojedinca. Potrebno je, međutim, kazati da se već oblikovano prezime može granati ili pak mijenjati nakon stotinu, pa i znatno više godina. Tako će se, na primjer, Alujevići, koje pratimo od 15. stoljeća, u 17. podijeliti na Alujevići -Španjol i Alujevići -Drelje, dok će od ovog posljednjeg u 18. stoljeću nastati Jelaske i Pavazze. Od splitskih Puizina, prisutnih od 16. stoljeća, odvojit će se u 18. Petrići. Od roda Duplanići, doseljenih iz Poljica prije velike kuge 1607. godine odvojit će se u 18. stoljeću u Šegvići. Od Krstulovići, doseljenih iz Poljica u isto vrijeme, odvojit će se u 19. stoljeću u Jelići. Kod obitelji B(a)rkojevići, prisutnoj od početka 18. stoljeća nadimak Pešnjardo postaje prezime. Jedna grana Sinovići, prisutna od 17. stoljeća, počinje se u 18. pisati Sinovići -Baras, a stotinjak godina kasnije Baras-Mišadin, da bi u 20. stoljeću ostalo samo Mišadin itd.

Osim grananja prezimena, o čemu u nešto više kazati kasnije, nova prezimena su vezana za nahođad. Najpoznatija obitelj koja potječe od nahoda jesu Bajamonti, koji izumiru s najzaslužnijim splitskim gradonačelnikom Antom (Antonijem) Bajamontijem 1891. godine. Bajamontijev šukundjed je bio nahod Julije, rođen 1671. godine, koji je 1704. oženio Splitanu Amatu Guido trogirskih korijena, a nakon Julijeve smrti 1716., Amata Guido će se udati za bogatog mletačkog trgovca Carla Ruspinija, na čijem će bogatstvu temeljiti socijalni uspon obitelji. Do 1850. godine nahođad će dobijati različita prezimena, među kojima i po stranama svijeta. Od 1850. nahođad (u Splitu, naravno) dobijaju imena i prezimena s istim po etničkim slovom i najčešće su povjeravana na odgoj i odrastanje (uz plaćanje dok su živi) u Zagoru i na otoke. Tako je, na primjer, Mirko Maratović dan na odgoj u Korušce u Dalmatinskoj zagori u obitelj Topići. Riječ je, naravno, o poznatom Anti Topiću-Mimari koji je svoj nadimak oblikovao od svog imena i prezimena. Mirko Maratović = Mimara.

Ponoviti u da prezime po nastanku predstavlja zadnju fazu dodatne identifikacije pojedinca, dok po sadržaju označava pripadnost određenoj obitelji. Potrebno je, međutim, ukazati na široko rasprostranjenu zablude prema kojoj isto prezime znači i isti rod, što nipošto nije točno. Isto prezime ukazuje na isti predložak za prezime, ali ponekad ni to nije slučaj. Pavlovići, Petrovići, Tomići, Kuzmići uključuju spomen na različite Pavle, Petre, Tome, Kuzme, Kuzmanići i na različite Kuzmane, Marušići i na različite Maruše. Brački Rendići svoje prezime izvode od talijanskog rendere, rendita, dok slavonski iz okolice Daruvara svoje temelje na turcizmu rende, rendisati, pri čemu rende označava strugalicu da ne kažem gratakažu. Na sličan način splitski i slavonski Ferići zasigurno imaju različitu etimologiju, odnosno predložak za prezime.

Iz dosadašnjeg izlaganja možemo konstatirati da je po etak nastanka prezimena u Zadru i u Dubrovniku vezan za početak, a u Splitu za sredinu trinaestog stoljeća. Prezime je po nastanku zadnja faza dodatne identifikacije pojedinca, a po sadržaju označava pripadnost obitelji.

Znanstveno istraživanje predaka, preko prezimena, njegovog nastanka, grananja, te eventualnih promjena kroz proces dodatne identifikacije pojedinca, uz istraživanje migracija predmnijeva usvajanje metode kontinuiteta koja podrazumijeva utvrđivanje nepobitnog srodstva između u dvije susjedne generacije. Istraživanje ide od oca na djeda, pradjeda, šukundjeda itd. kroz matine knjige i arhivske dokumente. Istraživanje etimologije prezimena bez utvrđivanja kada je i gdje je prezime nastalo uz ignoriranje dokumenata i matinih knjiga, ne može preživjeti iole ozbiljniju kritiku bez obzira kakve stupnjeve dotična osoba posjedovala.

Kada je riječ o antropnimiji Splita, mojem djelovanju kroz pisanu i izgovorenu riječ, nasuprot stoji Josip Smodlaka sa svojom knjižicom *O splitskim prezimenima i još nekim*, objavljenom 1945. godine, na koju se brojni još uvijek pozivaju. Njegovo ignoriranje matinih knjiga, dokumenata i metode kontinuiteta dovelo je do mnogih krivih zaključaka, o čemu sam svojedobno detaljno govorio na Radio Dalmaciji. Ovom prilikom komentirao sam samo prezimena na Papali (odnosno Papali), Mulja i i Šegvi.

Za Papali i Smodlaka tvrdi da nemaju veze s papom, za Mulja i e da su vezani za mulju, u posudu za soljenje ribe, dok za Šegvi e tvrdi da su nastali kontrakcijom odnosno sažimanjem od Šegovi. Još u svojoj knjizi *Splitski plemi i...* ja sam dao naslutiti da prezime Papalis uva spomen na posjet rimskom papi od strane laika Dujma Dragina Gumajevog i akona Vukasa 1198. godine. No, kako sam u međuvremenu dobio podatak iz dubrovačkog arhiva od gospodina Mladena Andreisa (koji je inženjer kemije, kao i ja), uspio sam ostvariti kontinuitet na način da je Dujam Dragin Gumajev prašukundjed Krestola Petra Papalisa koji se kao splitski sudac spominje 1344. godine. Na čemu je Smodlaka temeljio svoju tvrdnju ne bih želio komentirati, ali u ponoviti svoju uzrečicu prema kojoj je od nikakve analize gora samo površna.

Kad je o Mulja i ima riječ, reči u da se obitelj Munja i spominje još 1493. u potkozja kom selu Kruševik, čiji je sljednik Kaštel Kambelovac. U splitskim maticama su kontinuirano prisutni od 1639. godine, pri čemu je težnja ka jednostavnijem izgovoru sredinom 18. stoljeća prezime promjeniti u Mulja i. Prezime, dakle, nema veze s muljom za srdele, već je nazalno »nj« zamijenjeno s lakšim likvidnim »lj«. Na slici an na in e u Splitu od Radmilovi nastati Razmilovi, a na Braču od Radmili Razmili. S druge strane, splitski Mulja i i duguju svoje prezime udaji Jele, udovice Pave Aržića, za Mihovila Munja i a 1675. godine, a njeni sinovi iz prvog braka Ante i Vicko preuzet e prezime svoga oca. Iz iznesenog slijedi da su današnji Mulja i i po krvi Aržići, te predstavljaju krasan primjer kako metoda kontinuiteta nema alternative.

Tvrdnja da je prezime Šegvi nastalo sažimanjem od Šegovi govori o potpunom nepoznavanju jezika i povijesti Splita, Poljica i Zagore. Petra Duplan i a, lina splitske obitelji doseljene 1601. iz Poljica nalazimo 1699. godine s nadimkom Segue, što talijanski znači onaj koji slijedi (»seguire« = slijediti). Kako u splitskom dijalektu »s« postaje »š« (šoto, šubito, šuditi, štrapac, Šanto itd.) umjesto Segvi (Slijedi) imamo Šegvi, evidentno talijanskog korijena kad je o jeziku riječ. S druge strane, Šegovi i iz Mušasa se doselili iz Bosne ondašnjeg pojma, za vrijeme ili nakon Morejskog rata (1684. – 1699.) i njihovo prezime ima u korijenu turcizam šega, šegačiti se (šala, šaliti se). Evidentno je dakle da

Šegvi i i Šegovi i nemaju ništa zajedni ko ni povijesno ni jezi no, ime se Smodlaka nije dao smetati.

Ovakav pristup istraživanja prezimena, uz ignoriranje mati nih knjiga, doveo je do zaključka o francuskom podrijetlu brojnih obitelji u Splitu i Trogiru, od kojih se posebno isti e prezime Kurir. Prije nego što kažem nešto više o prezimenu Kurir, re i u da su mati ne knjige iz razdoblja francuske uprave (1806. – 1813.) vrlo dobro sa uvane, te da i skromno obrazovan pojedinac može s lako om utvrditi radi li se o francuskim korijenima ili pak ne.

Polji ka obitelj Borov i iz zaseoka Sko ibuha kod Gata kontinuirano je prisutna u Splitu od 1641. godine. Rije je o teža koj obitelji kod koje e se ve 1707. (dakle gotovo sto godina prije dolaska Francuza) pojaviti dodatak Kurir, koji e tijekom vremena postati prezime. Jedna grana obitelji koja potje e od udovca Ivana Borov i a i Katarine Papali (nezakonita), vjen anih 1716. godine, vrlo brzo e se uzdi i u socijalnom statusu, daju i brojne mjernike i druge akademski obrazovane gra ane, te e svoje prezime pisati Courir, pozivaju i se na francusko podrijetlo, što je u potpunosti neutemeljeno. No oni se nisu dali smetati, tako da i danas u telefonskom imeniku Trsta i Zagreba nalazimo prezime Courir. Težnja da se podrijetlo obitelji prikaže u povoljnijem svijetlu stara je kao ljudski rod te se na tome ne bih zadržavao. Re i u samo da sve ono što se ne može dokazati metodom kontinuiteta pripada podru ju mitologije, bilo da su dokumenti dostupni ili pak nisu.

Iznijet u ipak jedan primjer kada obitelj Dojmi pokušava utvrditi svoje navodno srodstvo s obitelji Šubi -Zrinski. Oni su, naime, jednog trogirskog plemi a, koji je oženio Ursu, k er Pavla Šubi a po etkom 14. stolje a, proglasili Dojmijem jer mu se otac zvao Dujam. Oni su genitiv o evog imena (Doimi) proglasili prezimenom, iako u Trogiru tada, kao uostalom ni u susjednom Splitu, prezimena nema. S druge strane, njihovo izvorno prezime bilo je Vukašinovi , kako se pišu od po etka viških matica, dok e se Dojmi, kasnije prezime, pojaviti prvi put 1632. godine. Povezivati genitiv o evog imena Doimi iz 1302. s prezimenom koje se prvi put javlja 1632. doista predstavlja vrhunac neznanja ili možda drskost bez presedana.

No da ignoriranje metode kontinuiteta ne pripada prošlosti, pokazuje i lanak u *Slobodnoj Dalmaciji* u kojem se tvrdi da su Maruli i polji kih korijena, da Aljinovi i potje u od Alije, dok se korijen prezimena Sanader izvodi od talijanskog »sanare« odnosno »suonare«, te da je do etak »ul« vlaški. Što se polji kih korijena Maruli a ti e, podsjetio bih da sam na stranicama *Slobodne Dalmacije* prije više od dvadeset godina otklonio tvrdnju, koja se temeljila na podatku da su Maroliji bili primljeni u polji ko plemstvo. Ukazavši kada su, kako su i zašto su to u inili Maroliji (potomci pjesnikovog brata Aleksandra), koji su po etkom 18. stolje a izgubili splitsko plemstvo, smatrao sam bajku o polji kom podrijetlu Maruli a završenom. Dodao bih iznesenome da sam na valovima Radio Dalmacije, govore i o nastanku prezimena u Poljicima, utvrdio da je prvo useljavanje iz Poljica u Split uslijedilo po etkom 16. stolje a. Podsjetio bih da sam u knjizi *Splitski plemi i...* dokazao da je hrvatski pjesnik dobio prezime po Marulu ro enom oko 1140. godine, te je njegovo proglašavanje Polji aninom na temelju doga aja potkraj 18.

stolje a više nego smiješno – lišeno elementarne logike. Što se do etka »ul« ti e, ne u re i da on nije prisutan kod Vlaha, ali u isto tako decidirano ustvrditi da je splitski »ul« do etak prisutan kod hrvatskih i romanskih imena nedvojbeno romanskog podrijetla. Ne emo valjda Lukula, Lentula, Bibula, Katula i druge Rimljane, koji se protežu kroz više od 1200 godina, od Romula do Romula Augustula, proglasiti Vlasima!

Što se ti e etimologije žrnovni ke i splitske (isti korijeni) obitelji Aljinovi , metoda kontinuiteta nudi decidirani odgovor. Korijen ovog nadima kog prezimena vodi nas u 1514. godinu, kada Katarina, žena Antonija iz Cremona (još nisu reproducirali prezime), stanovnica Splita, daje u zakup Stjepanu Radihaljini i bra i 16 vrti zemlje u Primorju ispod sela Podstrane, kod zemalja Papalija i Martinija (splitski plemi i). Nakon dvadeset godina isti Stjepan se bilježi kao Aljinovi i tako do današnjih dana. Rije je evidentno o zanatu ili sposobnosti rodona elnika po kojemu je obitelj dobila ime. Svi zaklju ci koji bi polazili od Alije, Fatima i šijita potpuno su neutemeljeni.

O navodnim talijanskim korijenima prezimena Sanader re i u da ono potje e iz Dugobaba, sela u Dalmatinskoj zagori, naseljenog za vrijeme ili nakon Morejskog rata (1684. – 1699.). U katastru trogirskog dijela »nove ste evine« (»acquisto nuovo«) iz 1711., u selu Dugobabe se spominju Kuli i, Roži i, Vu i i i i Juri i, od kojih e prva dva ostati nepromijenjena, od Vu i i a e nastati Vu ice, dok e od Juri a najvjerojatnije nastati prezimena Pisac, Sanader i Zoko. Prije svega želim kazati da su stanovnici Dugobaba, kao i ostalih sela u Zagori, doselili sa istog podru ja (Bosne onog vremena), te se dugo vremena nisu miješali sa stanovnicima primorja, posebno gradova u kojima je bio prisutan utjecaj talijanskog jezika. Stoga se njihov govor i danas zna ajno razlikuje, kako u obliku, tako i u naglasku od starih Kaštelana, na primjer. Obr a uju i prezimena trogirске zagore, nisam našao ni jedno koje bi bilo romanskih korijena. Ne nije u i izvjestan utjecaj talijanskog jezika (u šijavici na primjer) u Mleta koj Republici kojoj do 1797. godine pripada i Zagora, smatram da je na relativno udaljenim lokalitetima kao što su Dugobabe, bio vrlo mali. S druge strane, sje anje na jezik koji su donijeli iz stare postojbine bilo je izuzetno jako. Jer, sva su se miješanja u Zagori odvijala me u doseljenim stanovništvom, iji se jezik vrlo malo razlikovao. Stoga ne za u uju prezimena kao Odža, Rizvan, Vetma na Klisu, te Alajbeg u Ljubitovici, koja nisu nastala u Bosni nego na podru ju Dalmacije 30-50 godina nakon doseljenja. Iz istih razloga je i prezime Sanader, koje se pojavljuje 50-60 godina nakon doseljenja, najvjerojatnije nastalo pod utjecajem jezika iz stare postojbine, kojim su govorili i u novoj. Za precizniju kvali f kaciju, morali bismo poznavati dijalekt mjesta (sela) iz kojeg su došli, pri emu zasigurno treba voditi ra una o krivoj interpretaciji izvornog oblika. No da je prezime Sanader sigurno bosanske provenijencije, dokazuje postojanje ovog evidentno nadima kog prezimena kod Srba u Hrvatskoj Kostajnici, nastanjenog u približno istom vremenu kada i Dugobabe, gdje zasigurno nikakvog utjecaja talijanskog jezika nije bilo. Nema, dakle, nikakve dileme da etimologiju prezimena Sanader treba tražiti u bosanskom govoru iz 17. stolje a u kojem je bio prisutan veliki broj turcizama.

Sada bih na primjeru Splita ilustrirao kakve odgovore nudi metoda kontinuiteta. Samo pomoću nje možemo utvrditi da splitska obitelj Andreis (kasnije iseljena na Šoltu i Korulu) predstavlja jednu granu obitelji Zlodre, potječući od Ante Zlodre, koji je 1668. oženio Mandu Aržić. Šoltanska obitelj Begović, prisutna u gradu od 1646., sažete prezime u Bego. Splitski Božići, kojima pripada moja draga razrednica Darka iz Klasične gimnazije, potječu od Ivana Božića, nezakonitog sina sluškinje iz Zvečanja u Poljicima, krštenom 1708., kojem je kumovao splitski patricij Ivan Marchi. Prezime Bujčeva spomen na talijanski izraz za biovo (Bua), a u gradu su prisutni od 1735. kada je kalafat Dominik Bua iz Trogira oženio Splitanke Anzolu Grandis. Obitelj Cipčić je jedna od najstarijih splitskih obitelji, odvojak roda de Madijis, čije prezime Bujčeva spomen na jednog Stjepana (Stipe, Ipe, Cipe) slično kao i trogirski obitelj Čipčić, s kojom nisu ni u kakvom srodstvu. Napomenuti je da obitelj u 17. stoljeću gubi plemićki kontinuitet. Od suvremene urađene obitelji Dobrić nastaje u Splitu Čulić (treba ih razlikovati od drugih dalmatinskih Čulića) i Perići. Stara vranjica obitelj koja u početku koristi prezimena Novaković i Novakušić preuzet je u 17. stoljeću u prezime Dadaš.

Obitelj Draganja doselila je iz Trogira prezimenom Račić, da bi kasnije preko Draganin, Draganin preuzeli prezime Draganja. Metoda kontinuiteta nam je, istom nakon analize trogirskih matrica, ponudila odgovor. Trogirka Dragana bila je majka rodonačelnika koji je 1619. u Splitu oženio Matiju Alujević. Obitelj Družević duguje prezime svojoj pramajci rođenoj u Splitu, koja se 1603. udala za Jakova Mijića iz Kaštel Gomilice. Zabilježiti je da su u Splitu izvorna prezimena Družević, Kocelić, Relić pretvorena u Družević, Koceić, Reić, kod kojih se radi splitske averzije prema diftonzima umeće »j«. Rod Vesanović, čiji članovi gotovo 150 godina obnašaju vlast gaštaldal predgrađa, preuzet je u najvećem broju prezime Dvornik, što je hrvatski izraz za spomenutu funkciju. Izvorno prezime obitelji Čakum, doseljenih nakon Malog rata (1714. – 1718.) bilo je Pribisalić. Prezime Fabjanovićeva spomen na Fabjana, oca Ante Marušića, čiji je sin Ivan oženio Vicu Šilović 1772. godine. Ferići duguju svoje prezime pramajci koja se u početku 18. stoljeća udala za Grgurinoviću iz Tugara. Jedan dio Gazdića prisutnih u Splitu od početka 17. stoljeća, od kraja 18. početkom 19. koriste oblik Gazde. Izvorno prezime obitelji Giovanelli, doseljenih iz talijanskog mjesta Soldo-Belun, bilo je Zuanelli, te u venecijanski Zuanne biti zamijenjen talijanskim Giovanni. Obitelj Giovannizio potječe od poljskog kneza, stanovnika Splita, čiju oporuku nalazimo 1519. godine. Prezime obitelji, koja se ga potkraj 17. stoljeća talijanizirati čuva spomen na Ivaniša koji se spominje u dobrovoljnoj predaji Poljica Veneciji 3. ožujka 1444. Riječ je o prvoj obitelji iz Poljica koja se u Splitu ostvariti kontinuitet. Izvorno prezime obitelji Jakašić doseljene iz Vranjica sredinom 16. stoljeća, bilo je Vitković. Splitska obitelj Jurjević je po muškoj lozi Ganjević iz Kaštel Kambelovca. Obitelj Kaliterna, izvorno Mihaljević, doseljena u drugoj polovici 17. stoljeća iz Žrnovnice, svoje nadimke koje prezime vjerojatno izvodi od talijanskog »callinterna« (unutarnja ulica). Današnji Kragići čuvaju spomen na Mandu Kragić, zadnju od svog roda, koja se 1704. udala za Lovru Marinčića iz Kaštel Gomilice. Suvremena obitelj Lete, prisutna u gradu od početka 19. stoljeća, još je u Suvremenu uruču promijenila izvorno prezime Dragmanić. Izvorno prezime obitelji Lokica bilo je Miljaš

s pridjevkom Šiben anac. Nadima ko prezime Man er nose potomci Antonija Brunija iz Venecije koji je 1656. oženio Spli anku Mandu Mihi , dok se njihov sin kao Petar Mihi - Man er ženi Katom Mateljevi 1694. godine. Izvorno prezime obitelji Manjaka prisutnih u Splitu od sredine 18. stolje a, jest Ivkovi iz Labina. Splitski Marti i su Jelavi i iz Mu a, a prezime uva spomen na pramajku koja se 1757. udala za Jakova Jelavi a. Negodi i iz Vranjica izumiru u muškoj lozi sredinom 19. stolje a, dok su današnji koje nalazimo i kao Negodi e, potomci Lucije Negodi koja se 1788. udala za Ivana Ugrina iz Sitna u Poljicima. Splitski Novaci uvaju spomen na Novaka Ruži a koji se spominje 1598. po kojem e formirati prezime u želji za razlikovanjem od Ruži a doseljenih 1528. godine. Radi i i iz Dubrave u Poljicima, prisutni u Splitu od 1615., promijenit e prezime u Radica. Stara splitska obitelj Rojankovi iz Ostrožina u Kaštelima promijenit e svoje prezime u Roje, i tu ništa ne ulaze Francuzi (na sli an na in je od Šoroli a nastalo Šore, a od Smoljanovi a Smoje). Grananjem od Likovi a iz Žrnovnice, prisutnih u Splitu od po etka 17. stolje a nastat e prezimena Markovina i Poduje. Siriš evi je jedno od rijetkih pu kih prezimena kojem smo u dokumentima došli do rodona elnika. Oni naime uvaju spomen na Radivacija Siriš e koji se 1476. prilikom prodaje vinograda spominje kao punac Milašina Radmilovi a. Prezime Tomi uva spomen na Tomu Spudi evi a, a prezime Tudor na Todora Buljubaši a. Tudori i su na ulasku u grad bili Tadori i, a Unuši i Junuši i iz Docca polji kog. Vi akovi uvaju spomen na Vida Marasovi a iz Istre koji je 1678. oženio Dominu uli . Izvorno prezime splitskih Vrdoljaka je Brti evi i ne treba ih miješati s drugim Vrdoljacima u Dalmaciji s kojim ih vežu tek razli iti vrhovi dola. Obitelj Zlodre, doseljena iz starog Vranjica, imala je izvorno prezime Krivošiji . I na kraju u spomenuti šibensko-kaštelansko-splitsku obitelj Zavorovi -Zavoreo-Zavorovi . Nakon što su prije više stolje a izvorno »i « zamijenili sa »eo«, jedna grana, precu klasi ara doktora Sr ana, vratila se na originalno prezime.

Sve izneseno i još mnogo drugog temelji se na metodi kontinuiteta te komunikaciji s dokumentima i mati nim knjigama, uz primjenu matematike, statistike i logike i, neka mi bude dopušteno re i, nema tog enciklopedijskog znanja koje, sjede i u fotelji uz ignoriranje puta i metode o kojoj je rije , može predstavljati ikakvu ozbiljniju alternativu.

Pogledajmo sada što nam metoda kontinuiteta nudi kod gomili kih i kambelova kih prezimena, po inju i s gomili kim prezimenom Tangar. Uvidom u mati ne knjige, saznajemo da se 1624. u Kaštel Gomilici oženio Apolonije Toldo iz Italije po zanimanju tintore, što na hrvatskom zna i mastioni ar, a u lokalnom dijalektu pod utjecajem Venecije tangar. Prezime gotovo 200 godina susre emo u obliku Toldo-Tangar, a nakon toga samo Tangar. Rije je dakle o obitelji talijanskih korijena, ije prezime uva spomen na zanimanje rodona elnika. Kada govorimo o Kaštel Gomilici, koju sam istraživao radi jedne od mojih pramajki – Matije Pavlov, iznijet u primjer koji govori kako je i kad je nastajalo prezime i kako se mijenjalo. U 17. i po etkom 18. stolje a prezime obitelji bilo je Mihi , odnosno Miji , da bi kasnije preko Miji -Pavlov prešlo u Pavlov. U popisu vesla a za galije 1569., dakle pred Ciparski rat, me u sposobnima spominje se Pavao Mijin, odnosno Pavao sin Mije. O ito je, dakle, da prezime Miji uva spomen na Miju ro enog po etkom 16.

stolje a, a Pavlov na njegovog sina Pavla. Promjene prezimena su bile vrlo este, pa je tako u Gomilici od Toldo nastao Tangar, od Lu i Rokov, od Ljubi i urlin, od Šimunov Ljubenkov itd. Osim promjene, potrebno je navesti i grananje prezimena. Tako su na primjer, od prezimena Pras(h)inovi (godine 1569. spominje se Nikola Prasinovi) nastala prezimena Braškin i erškov. Grananjem gomili kih Marin i a nastala su prezimena Carev, Damjanov i Delin. Kao što sam ve rekao, splitski Kragi i potomci su Lovre Marin i a, koje esto nalazimo kao Kragi -Marini (jedno » « ispušteno je radi lakšeg izgovora). Iz ovoga slijedi da Kragi i s gomili kim Carevima, Damjanovima i Delinima predstavljaju isti rod po muškoj liniji.

Koliko je proces formiranja i promjene prezimena bio dugotrajan, može se ilustrirati na primjeru Kaštel Kambelovca. U popisu vesla a za galije 1569. godine spominje se dvadeset i jedno prezime (gotovo svi na »i «) od kojih su samo tri prisutna do danas. Rije je o prezimenima Britvi , Buoti i Munja i koje e u Splitu postati Mulja i . No bilo bi pogrešno zaklju iti da su nositelji preostalih 18 prezimena izumrli. Naime, kod ve ine od 18 prezimena rije je o takozvanoj prezimenskoj oznaci razli itom od oca do sina. Kao što sam ve rekao, o prezimenu u punom smislu možemo govoriti kada se javlja kod djeda, oca i sina. U protivnom radi se o prezimenskoj oznaci, proizišlom iz potrebe dodatne identifikacije pojedinca. U maticama krštenih Kaštel Kambelovca od 1615. – 1625. imamo samo pet danas prisutnih prezimena: Britvi , Buoti , Budišin, Gan ev (koje e prije i u Gan evi) i Munja i . Starije prezime obitelji Gan evi , od koje po muškoj liniji potje u i splitski Jurjevi i, bilo je Dmini , a obitelj je iz potkozja kog Kruševika, u kojem se spominje 1493., doselila u Kambelovac. Tako se 1541. spominje Mate Dmini re eni Ganjac iz Kaštel Kambelovca. O ito je da e od nadimka Ganjac nastati prezime Gan evi . Odvojak od roda Gan evi a je i kambelova ka obitelj Kamenjarin, koja sa splitskim Jurjevi ima pretstavlja isti rod po muškoj liniji. Odvojak od roda Britvi je kambelova ka obitelj Lu in, koju treba razlikovati od brojnih Lu ina diljem Dalmacije. Odvojak od roda Munja i je obitelj Pandora, koja e se potkraj 19. stolje a preseliti u Split, te dalje u SAD. Tadija Buoti , koji je umro 1616. godine, moj direktni predak, rodona elnik je kambelova ke obitelji Tadin, koja je prezime oblikovala po njegovom imenu. Obitelj Prkut je tako er odvojak roda Buoti . Buoti i, Tadini i Prkutovi imaju, dakle, zajedni ke korijene. Prezime Mardeši koje se spominje u popisu vesla a iz 1569., susre emo u 17. stolje u kao Mardeši -Ivankov, pa kao Ivankov-Sobin, te kona no samo Sobin što je jedna od najstarijih kambelova kih obitelji. Prvi sije nja 1621. kršten je Ivan, iji je otac Marko Ivkovi -Bedalo, pri emu je Ivkovi vjerojatno patronimik (prezime nastalo od o evog imena) dok je Bedalo njegov nadimak po kojem e se oblikovati prezime Bedalov. U razdoblju od 1615. – 1625. susre emo prezime Grabovac, koje eš e nalazimo i u oblicima Grabrovac i Grabrov i . Ova obitelj grana se ve u 17. stolje u u tri pravca: to su A utantov, Jurašin, od kojih e neki sredinom 19. stolje a preseliti u Split, te Miši in. Nema nikakve sumnje da se i ostala stara kambelova ka prezimena kao Kapov, Krokav, Perišin, Dražin, Grgurin, Rilov te neka druga tako er izvode od starijih prezimena.

Moje izlaganje nema pretenziju sveobuhvatnosti, jer bi to podrazumijevalo analizu svih kanelovih dokumenata, kao što je za su ura ke rodove napravio moj pokojni kolega iz klasi ne gimnazije Joško Jerkunica – i on inženjer kemije, kao i Mladen Andreis te moja malenkost.

Iz svih brojnih navedenih primjera više je nego evidentno da istraživanje predaka, prezimena, njegovih promjena i grananja te migracija ne može biti ozbiljno bez uvažavanja metode kontinuiteta, koja podrazumijeva utvr ivanje nepobitnog srodstva između dvije susjedne generacije.

RASAP SVIJETA I NJEGOVA GRADNJA UMJETNOŠĆ U

(MILAN MIRI, *ESEJI*, MATICA HRVATSKA, ZAGREB, 2011.)

Branimir Bošnjak

Knjiga Milana Miri a *Eseji* (MH 2011.) »uronjena« je u kulturološka i politička zbilježivanja šezdesetih i sedamdesetih godina u Hrvatskoj, ali i tadašnjoj Jugoslaviji, nastoje i povezati dio zbilježivanja u ratno-poratnim danima s onim što bismo mogli nazvati osobnom i generacijskom genezom samog autora i suradnika, ne samo na građenju i profiliranju jednog vrijednog esopisa, nego i vlastite spoznajne paradigme. Ona je dijelom biti i lakmus različitih zbilježivanja i društvenih silnica, pa se tako autor pojavljuje kao onaj koji pita »postoji li uopće neka utemeljena vrijednost« koja esopis *Razlog* uvršćuje u hrvatskoj književnoj povijesti i tako prihvaćena postaje svojevrsni pretražitelj vremena. To pitanje na neki način je filozofska doskočica, koju Miri koristi kao provjeravanje temelja vlastitosti, kojim se suočava s rezultatima djelovanja i građenja, a ne samo kao retoričkim pitanjima, nego i odgovorima koji nude potvrdu: »Smijem li onda ostati kod uvodne konstatacije o Razlogu kao na činu moga postojanja, onoliko duhovnoga koliko ga u mene kao takvoga ima? Jer ona, konstatacija, kao da pretpostavlja makar samo moj pouzdanije oblikovan napor sebe u svijetu i svijeta u sebi, jer na činu duhovnog postojanja ne mora značiti i realizirano duhovno postojanje samo.«¹ Miri, pojednostavljeno rečeno, nudi oblikovanje »gramatičke konstrukcije«, onoga »KAO DA«, što uvršćuje poziciju esopisa *Razlog* kao duhovne činjenice i pruža mogućnost dijaloga i analitičke prosudbe samog fenomena esopisa i zbilježivanja oko njega i u njemu. Upravo tako shvaćena ozbiljnost relativne percepcije ne nega što je činjenica, pokazuje i sklonost vremena da u svijesti sudionika »izbriše« ne samo tekst nego i kontekst zbilježivanja.

Za razliku od svojih prethodnika, *razlogaši* su u središte svoje poetike stavili praksu pojmovnog i filozofskog analitičkog istraživanja hajdegerovsko-helderlinovske »podloge«, nastoje i samo »vrijeme života«, vrijeme i stvarnost, nekako izdvojiti i iznad

---

¹ M. Miri, *Eseji*, MH MMXI.

»prizemnosti«. U svibnju 1962. godine održan je okrugli stol o temi »Angažiranost u umjetnosti«, a tekstovi su objavljeni u »Razlogu« (II,4/162:335-376.). Uvodnih etrdesetak teza pripremio je V. Zuppa, ocrtavaju i svojevrsnu sartrovsku varijantu »angažmana«, s pravom »slobode djelovanja«, a angažman je i shvaćen kao »kritika svijest epohe, koja problematizira odnos ovjeka i društva, te odnos prema tom odnosu« (Milanja, 2001.; 21.). Zuppa zastupa umjetnost koja je »kritična i filozofska«, analitična na granici »znanstvenoj«, budući da je *gnoseologiae (inferior)*, okrenuta »spoznajnim procesima« i idejnosti u smislu društveno-povijesne mijene i evolucije. Zastupa se »sinteza pjesnika i filozofa«, kao što su to T. S. Eliot i M. Heidegger, a umjetnikovo djelovanje tako stječe »sposobnost« objašnjenja »djelovanja svijeta«. Ukratko, »egzistencijalisti« u kategoriju »umjetnikovo djelovanje« pokrivaju *krugovaši*, a »egzistentnu« (koja pokriva »probleme ovjeka u vremenu... koje zahtijeva i postavlja pitanja o našem humanitetu«) – *razlogaška* generacija pisaca. Razlogaši negiraju relevantnost »pragmatičkih funkcionalizacija i operacionalizacija svijeta«, groze i se tehnika i tehnika svijeta i tehnološki relevantne medijacije« (Milanja, 2001;25.), nastoje i provesti svojevrsni (utopijski) pedagoški projekt u umjetnosti, filozofiji, znanosti. Ovaj zahtjevniji zadatak dijelom je »pluralizirao« razlogovsko pjesništvo, htio i ga uzdići i do filozofije, izgubilo se one koji su spašavali »projekte pjesništva«, a izbor Mihalića i Gotovca kao jedinih »stvarnih pjesničkih imena« koji pružaju odgovore na »teška pitanja«, neugodno je pogodio pluralističku pjesničku scenu. Složenu potrebu zajedničkog djelovanja filozofa, književnika i znanstvenika otvorio je i niz političkih, ideoloških i kontroverznih »globalnih« problema, tako da su protesti 1968. godine, politička gibanja koja će se otvoriti u Hrvatskoj 1971. godine, razlogašima »donijeli« ukidanje časopisa, koji će se dijelom nastaviti u obliku časopisa »Teka« (br. 1–12, 1972.–1976.).

No, vratimo se uspješnim poetičkim godinama, gdje su *Razlogovi* sudionici već pjesnici s knjigom ili dvije, tako da krajem druge godine izdanja, upravo deseti broj posvećuju pjesnicima (Marija Budina, Želimir Falout, Mate Ganza, Dubravko Horvati, Zvonimir Majdak, Alojz Majeti, Tonči i P. Marovi, Zvonimir Mrkonjić, Nikica Petrak, Željko Sabol i Igor Zidi). U to vrijeme još prvih knjiga nemaju Željko Falout, Nikica Petrak i Željko Sabol, a prema Mirićevoj tvrdnji, »Danijel Dragojević odlučio je zabranio da u taj broj budu uvrštene njegove pjesme, iako je u *Razlogu* prije i poslije surađivao«. ² Profiliranje *Razloga* pomogla je polemika Glumca, Majdaka i Majetića u *Telegramu* i *Vjesniku*, koji se uskoro raspoznaju u Flakerovoj ponudi »proze u trapericama«, ali i u oštroj kritici Zuppe i Igora Mandića. Mirićevo pregledno skicira pokušaje časopisa da se profilira i prepozna kao neka vrsta razlaganja oblika novog pristupa književnosti, a uz to i stvaranja pjesničko-esejističke prakse koju će se prepoznati kao znak razlike. Stoga se časopis i krug urednika bavi prije svega profiliranjem »književne revije za suvremene probleme«, uvrštavaju i Gotovca i Brunu Popovića u redakcijski pogon. Postaje jasnija mogućnost otvaranja društveno presudnih pitanja, osim, kako navodi Mirić, onih koji čine osnovu postojećeg društva: »Sredina šezdesetih bila je vrijeme u kojem se moglo misliti i pisati

² M. Mirić, isto.

otvoreno o svemu pod uvjetom da javno obznanjivanje vlastitih stavova nije diralo dvije nepovredivosti: vlast partije i jugoslavenski put u socijalizam. Pa i o njima se dalo štošta napisati, ako je uvijek našao skriveniji, dvosmisleniji oblik priopćavanja. Metafori kao da je pjesništvo postalo preuzak prostor, preselila se u politički govor. Uvijek je imao onoliko slobode koliko je bio spreman podnijeti rizika. Pisanje o individuumu i njegovoj situaciji u tom je vremenu bilo nadnošenje nad provaliju.«³ Znakovito kako se nastojalo sukobiti različite asopisne grupacije pretvorivši ih u oporbene flijale i tumačiti ih kao »opasnost društvenom miru i skladu«. Svojevrne apsurre oko praćenja aktualnosti u časopisu *Miri* vidi i u dislociranosti paralelnih vremena: »Što je naš časopis više pozornosti okretao događajima oko sebe to je nesporazum između stvarnog vremena i njegova kalendarskog bilježenja postajao dislociraniji. Događalo se da se što god vrijedno našeg zapisa zbilo u ožujku, da je svezak u kojem smo to zabilježili izašao u svibnju, a datacijski podaci su govorili da je svezak objavljen u studenom prošle godine.«⁴ Ova »shizofrena zbrka« izlaženja i praćenja događaja, postajala je sve važnija za utvrđivanje »kada se događaj zaista zbija«! Autor mnoštvo društvenih problema vidi kao posljedicu neuspjelih reformi, ali kao znakovit primjer navodi i *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* i njezino korištenje kao oblik političkog sukoba i tada nastalih političkih istiski.⁵

Jednom riječju, *Miri* s mjerom ukazuje na kulturnu zbilju, koja postaje velikim dijelom svojevrsnim lakmusom »stvarne zbilje«, njezinu višestruku pojavnost, ukazuju i na društvene prijemore. Pjesništvo u selektivnom izboru razlogovaca postaje flozofska praksa, što izaziva zbunjenost kod krugovaške projekcije suzdržavanja od »političke zbilje« i upozorava kako se zbiva svojevršno utemeljenje flozofije kao pjesničkog arbitra. No, pjesništvo otežano flozofskim konceptima modela svijeta postaje i dio društvenog dijaloga koji osporava praksu onih na vlasti i njihovu upućenost da tu vlast i zadrže bez obzira na vlastitu »flozofsku analitičnost«. *Miri* navodi kako su šezdesete godine 20. stoljeća »bile vrijeme u kojem se moglo misliti i pisati otvoreno o svemu pod uvjetom da javno obznanjivanje vlastitih stavova, što smo već spomenuli, »nije diralo dvije nepovredivosti: vlast partije i jugoslavenski put u socijalizam«. No, upravo su oni bili u pitanju, a najvidljivije je kako održavanje na vlasti po svaku cijenu upravo mrvi svaku misao o društvu koje tu vlast okružuje. No, *Miri* s pravom tvrdi kako se dalo štošta napisati, ako je uvijek našao skriveniji, dvosmisleniji oblik priopćavanja. »Metafori kao da je pjesništvo postalo preuzak prostor, preselila se u politički govor...«⁶

Autor presudnim vidi ozbiljnu okrenutost časopisa društvenim i stoga i flozofskim temama, a istovremeno pokušaj da se »književnosti ostavi njezin književni rezervat u kojem

³ Isto. Ovo vrijeme nastavlja u ciklusima »obranu« pozicije »uvjara društva«, pa e i na injanje teme npr. »gerontokracije« (godine J. B. Tita), postati razlog zabrane jednog kasnijeg broja časopisa *Pitanja!*

⁴ Isto.

⁵ Pojedini slučaji koje autor navodi ukazuju na višestruko korištenje *Deklaracije* kao oblika opresije nad »osjećajem nacionalne prigušenosti« i posljedice takovog »vođenja politike«. M. *Miri*, *Eseji*, Matica Hrvatska Zagreb, MMXI.

⁶ Isto.

asopisno vrijeme nije ni postojalo«. Dapa e, Miri navodi kako od »sredine šezdesetih u vladaju em sloju više nema nikakve ideje kojom bi se na bilo koji na in mogla obnoviti vitalna snaga društva... Društvo ne samo da je gubilo snagu, ono se u sebi zapo elo raspadati...pa je za vlastito održanje prihvatio totalitet nacionalne ideje formuliran na nacionalnim problemima koje je sam stvorio...«⁷ Upravo pokušaj stalnog segmentiranja i manipuliranja društvom, stvorio je stvarnost »rezervatske situacije«, koja postaje oblik kontrole društvenih kretanja, ali i njihove disperzije i osje aja uzaludnosti. Dijelom se društvenost raspada zbog nemogu nosti »društvene nade«, a uspješnost društva ne samo tadašnjih »kapitalisti kih« ekonomija mjeri se masovnom potrošnjom, koju stvara upravo praksa masovne proizvodnje. Miri velikim dijelom uo ava pojavu »rezervatske situacije« koju još ne može zamijeniti »potroša ki raj« kao surogat nekovrsne »masovne sre e«, nego se kriti ki usmjerava na pokušaj stvaranja »svijeta života koji nije ništa drugo do prosje nost«, svojevrsna burna potrošnja masovne svakodnevnice stvari. Kao što autor i sam navodi, »sazrijeva svijest o op oj neslobodi«, jer se ostvarivanja »parcijalnih sloboda« pretvaraju u oduzimanje slobode nekom drugome. Ovu »rezervatsku« hendikepiranost Miri s pravom vidi i kao izvor ozbiljnih društvenih manjkavosti, koje e se osve ivati sve do raspada kakve-takve koherencije društva.

Miri analitiku stanja i pra enje vlastitih društvenih prognoza umjetni ki analizira na primjerima koje ne uzima samo za umjetni ki relevantne, nego na svoj na in ukazuje na njihovu upijenost u društvenu matricu. Postavljaju i si pitanje svrhe i uspješnosti asopisa »Razlog«, autor na pojedinim primjerima umjetni kog djelovanja s dosta gor ine prati raspad same društvene matrice, flozofsku evidenciju svijeta koju obnavlja Edmund Husserl i njegovi flozofski nastavlja i. Vidljivo je kako je »moderni ovjek izgubio sebe i postoji li 'šumska staza' kojom je u stanju prona i sebe, ili, vratiti se sebi, ili, pokušati stvarati sebe.«⁸ Kriti an prema modernizmu Marcela Duchampa i njegovom »autoriziranju otpada« i krhotina svijeta stvari, danas postaje zapravo vidljiv oblik svakidašnjeg autoriziranja zbilje.

Uloga umjetnosti motrenog razdoblja bitno se mijenja, pa Miri i sam prepoznaje raznorodni utjecaj ne samo suradnika i urednika u asopisu (A. Stama a, D. Horvati a, I. Zidi a, N. Petraka, M. Ganze, V. Zuppe, Z. Mrkonji a), nego i kriti ara I. Mandi a i mnogih drugih. Dapa e, umjetnost motrenog razdoblja nastaje u dvojbenoj matrici raspadaju eg društva, ona je i sama dijelom žrtva, a dijelom oblikovni medij životnih iskustava i svojevrsni »predložak« dolaze e ili prolaze e umjetni ke prakse. Stoga su znakoviti i Miri evi analiti ki izbori djela autora i njihova interpretacija (A. Stama , Ž. Falout, S. Mihali , J. Vaništa, F. Koren, S. Goldstein), ali i roman Borisa L. Pasternaka »Doktor Živago«, te opširan tekst-recenzija »Autobiografskih zapisa« Stanka Lasi a.

Možda nekome ostaje nedore eno mnoštvo znatizeljnih upita, ali ih Milan Miri nikada ne ostavlja bez odgovora. On dobro zna kako je » ovjek svijet oko sebe pretvorio u mjesto zbiljske opasnosti«, ali apsurdnu življenja valja odgovoriti »zgnusnutom umjetnoš u« ili »razrije enim životom«, ili, jednostavno zabilježiti stihove Ante Stama a:

⁷ Isto.

⁸ Isto.

*»Al prije no Zemlja u olovo se skvr i,
Prije no to ka stavi se na i
Nek cvr ak slavi vor na crnoj smr i.*

*Nek Rupe znadu da smo bili mi,
Veliko srce što se, krhko, gr i:
Eliot, Kafka, Beckett i Camus.*

UNUTARNJA I VANJSKA POVIJEST HRVATSKOGA JEZIKA
(JOSIP LISAC, *DVIJE STRANE MEDALJE*. DIJALEKTOLOŠKI
I JEZI NOPOVIJESNI SPISI O HRVATSKOM JEZIKU.
SPLIT: KNJIŽEVNI KRUG, 2012.)

Gordana upkovi

Pišu i o dvorskom slikaru Goyi Krleža je 1932. istaknuo krilaticu prikrivene, zrcalne subverzije kao faustovski kategori ki imperativ: »sve to treba naslikati«. Pred najnovijom knjigom profesora Lisca zamišljam mogu u obratnu ina icu: »sve to treba integrirati«. »Provokativnu« naslovnicu krase likovi Ivana Gorana Kova i a i Stjepana Ivši a; jedan zavi ajni, domoljubni pjesnik, drugi slavist i akcentolog s osobitim nagnu em za o insku kajkavštinu. Dok je o stogodišnjici Gajeve reforme slovpisa i napuštanja kajkavskoga književnog jezika u svrhu ujedinjavanja Krleža *starinskom re i* opjevao *Balade i oberpilka*, jer *pokapati smo znali furtinavek gospocki* (koje djelo i Nikoli 1942. spominje s priznanjem), Ivši je istom prigodom u svojoj magistralnoj studiji *Jezik Hrvata kajkavaca* dokazao genetsku posebnost kajkavštine (u odnosu na slovenski jezik) i njezinu pripadnost hrvatskom jezi nom sklopu; osvrnuo se pritom i na nemali defetizam doma ih vode ih lingvista, uslijed ega je monumentalni Akademijin Rje nik u izvornom obliku spao na minoran broj kajkavskih leksema. No iz svoje klasi fkacije Ivši je ipak izostavio goransku, Kova i evu kajkavštinu.

I sam Goranin, Lisac rado isti e svoje lektirne dugove obama autorima – u pristupu, temama i senzibilitetu. Lingvisti ka problematika nalazi uporišta i rješenja u flologiji, pa jedan od recenzenata, Amir Kapetanovi , »dvije strane medalje« tuma i preplitanjem dijalektološkoga i jezi nopovijesnoga obzorja: »ondje gdje je interpretacija jezi nopovijesnih vrela nesigurna i dubiozna, autor se ispomaže dijalektološkim podacima i njihovom dosadašnjom obradom, a ondje gdje postoje kolebanja u interpretaciji prikupljenih podataka pomaže sagledavanje problema u dijakronijskoj perspektivi« (citirano s korica). I doista su te dvije glavne autorove preokupacije neodvojive: dobro poznavanje jezi nopovijesnih vrela nužno podrazumijeva poznavanje stanja u govorima, posebno poznavanje geneza govorâ.

Knjiga je zbir od tridesetak priloga poredanih logičnim redosljedom. Kako je riječ o lancima koji su pisani za različite prigode, uglavnom za znanstvene skupove, i u širem vremenskom protegu, pri njihovom objedinjavanju nije bilo moguće izbjeći i mjestimično ponavljanje. No svakim se linkom vidokrug spoznaje pomiče i širi, pa nije bilo poželjno ni izostavljanje pojedinih priloga. Može se reći da se oni nadopunjuju i pretapaju, obrađuju i svoje predmete na različite načine: kronološki (od srednjovjekovnih tema do suvremenih proučavatelja, kao što su Dalibor Brozović i Glorija Rabac-Šondrić), prostorno (od čakavštine preko kajkavštine do štokavštine – a u opsegu ove potonje nalaze se izvrstan prilog o govorima Dalmatinske zagore, studija o moliško-hrvatskim govorima te studija o govorima Slavonije, Baranje i Srijema), tematski (od analize jezičnih razina preko portretâ proučavatelja do priloga o književnicima) te napokon pristupom (od povijesne gramatike preko dijalektoloških opisa do filoloških analiza).

Lisac, atipičan za dijalektologa, ne bježi od srednjovjekovne problematike (posebnu pažnju posvećuje rasporedu hrvatskih narječja u srednjem vijeku) a ni od drugih pisama: dva poglavlja čine studije o irilskoj kronici o šibenskim franjevkama od 1673. do 1784., *Knjiga od uspomene*, sastavljena »novijim tipom hrvatskoga jezika, jezika s veći uznapredovalom standardizacijom, ali ipak još sa znatnim arhaičnostima i neusklađenostima« (157).

Iz svih je priloga vidljiva podnaslovna odrednica *o hrvatskom jeziku* kao unikatnom zbiru različitosti koje na okupu (pa i u slučajevima prostorne udaljenosti) drže stari i bitni kohezivni elementi; primjerice, mnoge izoglose arhaične i zapadne štokavštine ujedno su i izoglose čakavštine i kajkavštine; pojedine stare zapadne jezične osobitosti prepoznatljive su čak i u govorima Hrvata torlaka kako u Rumunjskoj (posredovano bosanskim franjevcima) tako na Kosovu (od starine ucijepljeno i dubrovačkom kolonizacijom). U kompleksu određenom kao hrvatski jezik (oformljenju jezičnim i izvanjezičnim, identitetskim i vrijednosnim kriterijima) svega ima posvuda, samo u različitoj tipičnosti. Tako na primjer leksemi tipa *preja* i *gušterica* posve obilježuju idiome mnogih zapadnih štokavaca, u Rumunjskoj je pak zabilježen kondicional *bimo*, kao i kod čakavaca. Uz to je važno istaknuto i da se nerijetko pokazuje »da nema jezičnih osobina koje bi pripadale samo jednoj naciji« (29). Isto nohercegovačkim dijalektom, koji je glavninom isto noštokavske fizionomije, govore pripadnici svih četiriju nacija srednjojužnoslavenskoga dijalekta: bošnjačka/bosanske, crnogorske, hrvatske i srpske, dok isto nobosanskim, koji je većinom zapadne fizionomije (kao poseban ijekavsko-šakavski dijalekt opisao ga je Dalibor Brozović u drugoj knjizi *Hrvatskoga dijalektološkog zbornika* 1966.), pripada bošnjačkom/bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku. Neetimološke (izvorno prednaglasne) duljine obilježuju i mnoge idiome svih triju hrvatskih narječja pa autor u više prigoda upozorava kako je tu akcenatsku pojavu neprimjereno zvati samo po stanovnicima iz okolice Beograda – kako ju je prvi imenovao, inače znatan jezikoslovac Vuk Stefanović Karadžić.

Geneza dubrovačkog govora (zapadna štokavština pod kasnijim znatnim utjecajem isto nohercegovačkom-krajiškom) odavno je jasna, pa je i Krleži drugačija argumentacija bila *neshvatljiva*. Lisac u skladu s time preocjenjuje važne Rešetarove raguzeističke prinose, uz

napomenu kako taj istaknuti hrvatski filolog »u svom radu nije ostvario sve što je mogao, dijelom možda i iz razloga koje bismo mogli zvati političkim i nacionalnim« (174). Tom prilikom ističe kako je u starom Dubrovniku dominantna bila zapadna štokavština, pri čemu je u njemu, naravno, bilo i čakavštine i međusobnih utjecaja štokavštine i čakavštine, ali se pojedine dubrovačke zapadnoštokavske osobine ipak ne bi mogle protumačiti interferencijom.

Profesor Lisac vrstan je, možda i ponajbolji, poznavatelj literature o hrvatskoj dijalektološkoj problematici; to je vidljivo iz njegovih pregleda radova o hrvatskoj dijalektologiji od 1945. do 2005. te o dijalekatnoj leksikografiji u 20. st. – posebno o dijalekatnijem čakavskom zadarstvom području i o goranskoj dijalekatnoj leksikografiji. Poticajan je osvrt o tome koji bi nam dijalekatni rječnici bili najpotrebniji, iz kojeg je vidljivo da posla za istraživanje ima u svim područjima, iako je čakavština u leksikografskom smislu daleko najbolje obrađena.

Među filološkim prinosima ističu se oni o jeziku hrvatskih klasika: Zoranićeva, Držićeva i Andrije Kačićeva i Miošićeva. Slijedom Zoranićeve glagoljaške lektire (oznane kao *tumačenje blaženoga Hijeronima*), Lisac ističe kako »ima razloga da Zoranićeva, poput npr. kasnijega Karnarutićeva, držimo pripremljenom ozaljskoga kruga i hibridne (čakavsko-kajkavsko-štokavske) koncepcije književnoga jezika« (143). Pišući o komediografskoj funkcionalnosti jezika nešarolikosti Držićevih likova, među ostalim i u svjetlu Machiavellijevih postavki o komediji kao prostoru oslobođenja od lingvističke opreznosti, izdvaja rano uočenu izuzetnu važnost dijalekta u djelima dubrovačkoga komediografa, te sabire poznata zapažanja o jeziku no-stilske karakterizaciji (ikavica je Držićeva o ito komičarima a Gulisavov bi govor mogao biti gradišćanskohrvatski, no »to se ne da dokazati«, 150). Kad je riječ o izvedbama, napominje kako novoštokavska akcentuacija, kojom se izvode Držićeva djela u današnje doba, zasigurno ne odražava Držićev izgovor, te bi bio »vrijedan pokušaj izvesti koje Držićevo djelo približno onako kako je veliki pisac govorio« (150).

Dijalektalna književnost pak trenutak je odmora i mjesto ušivenih sjećanja na mapu identitetskih posebnosti. Posebna je pažnja posvećena pogledima Vinka Nikolića i Jerka Skračića i što su zaokruženi Nikolićevim esejom »Dva mišljenja o regionalnom pjesništvu« (objavljenom u *Hrvatskoj reviji* 1942.), u kojem on ističe: »Jer niti je sve, što je regionalno, lijepo, ujedno i vrijedno te zbog toga nepovrjedljivo, a niti opet, neko djelo ili pjesma vrijede samo zato, jer su regionalni« (191). Nikolićeva materinja *Ri: di mater je moja, tamo i Grad je moj, / mi smo svugdi po šibensku divanili*, senzibilitetom je analogna Kovačičevu prikazu domaćeg krajobraza, *pot na kojem pozabiš ovek toge se / i sreća tu primiri se*. Tomu pridodan Pupačičev inojezični tekst (*opat, poet, lovek*) az (s Ivšićeva »dragoga kamena«) odraz je i dublje, narodnosne suživljenosti.

Tekstovi sabrani u ovoj *eruditnoj* knjizi zbir su pouzdanih podataka i jezika njih inženjica, mjestimično su i zanimljivi ekskursi estetskih prosudbi; autor ne propušta ispraviti netočnosti ali izbjegava tendencioznost i senzacionalizam. Jezična povijest (kao dijakronijska slika kontinuiteta nad mijenama, koju upotpunjuju flololozi, lingvisti, književnici i drugi djelatnici knjige) i dijalekatna raznolikost (kao prostorna slika posebnosti jezika noga kompleksa) doista su hrvatsko odličje, bez disproporcija.

DIJALEKTOLOŠKI I JEZI NOPOVIJESNI POGLEDI NA HRVATSKI JEZIK

(JOSIP LISAC, *DVIJE STRANE MEDALJE. DIJALEKTOLOŠKI I
JEZI NOPOVIJESNI SPISI O HRVATSKOM JEZIKU*. KNJIŽEVNI KRUG, SPLIT,
2012., 309 STR.)

Nikola Sunara

Jezik kao sredstvo komunikacije iznimno je složen sustav i njegov razvoj nije lako pratiti. Jezik se korištenjem mijenja. Nove se značajke javljaju i postaju dominantne, a neke koje su imale prvenstvo gube na važnosti ili nestaju. Takav razvoj jezika uvjetuje nastanak različitih inačica istoga jezika, dijalekata. Tu na scenu stupaju dijalektologija i povijest jezika i njihov je zadatak istražiti događaje koji su uvjetovali i potakli nastanak sustava koje danas poznajemo te veze među tim sustavima. Zajednički rad tih dviju jezikoslovnih disciplina posebno je potreban kada je vaš predmet istraživanja jezik koji je imao burnu prošlost kao što ju je imao hrvatski jezik. To su dvije strane medalje o kojima govori naš istaknuti jezikoslovac prof. dr. Josip Lisac u ovoj knjizi.

Ova knjiga donosi nam niz podataka o postanku i razvoju hrvatskoga jezika i o problemima na koje nailaze jezikoslovci u dijalektološkim istraživanjima. Profesor Lisac piše o dijalektološkoj leksikografiji i istraživačima koji su se bavili tom problematikom te o književnicima koji su svojim jezikom utjecali na razvoj hrvatskoga jezika kakvoga danas poznajemo (M. Držić, P. Zoranić, A. Kačić Miošić, J. Pletikosa i dr.). Nadalje, autor posvećuje nekoliko radova i ljudima koji su svojim znanstvenim radom dokazali samosvojnost hrvatskoga jezika i osigurali mu položaj koji danas zauzima (B. Jurišić, K. Krstić, Lj. Jonke i D. Brozović). Važno mjesto u ovoj knjizi zauzima i autorov osvrt na umjetnike dosege dijalektalnih pjesnika poput I. Gorana Kovačića, V. Nikolića i M. Kovačevića.

Knjiga započinje radom »Hrvatska narječja u srednjem vijeku« (7-20), koja je glavna razlikovna značajka različit oblik u kojem se na hrvatskim prostorima javlja zamjenica sa značenjem latinske zamjenice *quid*. Prema tome, na jednom području ona se javlja

kao > a, u drugom kao k > kaj, a na tre em kao to> što. Lisac tri hrvatska narje ja prikazuje dijakronijski kroz tri razdoblja. Prvo razdoblje traje do 12. stolje a, drugo od 12. do 15. stolje a, a tre e od 15. stolje a do današnjih dana. Hrvatska su narje ja kroz ova razdoblja prošla kroz zna ajne promjene koje autor navodi, a na nastanak današnje dijalektološke situacije najviše je utjecalo tre e razdoblje u kojem je došlo do velikih seobi na ovim prostorima. Posebno se to odnosi na 17. i 18. stolje e i ratove s Osmanlijama. Temom migracija bavi se Josip Lisac i u radu koji slijedi, a naslovljen je »Tri dijalekta triju narje ja kao najizrazitiji primjeri migracija u hrvatskom jeziku« (21-26).

Rad »Nacionalno u srednjojužnoslavenskim organskim i drugim idiomima« (27-30) posve en je pitanju jezika u razdoblju formiranja nacija, pitanju koje i danas podiže mnogo prašine. U radu »Leksi ki, sintakti ki i drugi utjecaji u hrvatskim dijalektima« (31-37) profesor se Lisac pozabavio utjecajem koji su na hrvatske dijalekte izvršili nama susjedni jezici, a u nešto opširnijem radu » akavski, kajkavski i štokavski glagolski sustav« (38-44) tvorbom i upotrebom glagolskih vremena i na ina.

Svojom informativnoš u posebno se isti e blok radova koji se bave hrvatskom dijalektološkom literaturom i njenim razvojem u 20. stolje u. U radovima »Hrvatska dijalektalna leksikografja u 20. stolje u« (61-68) i »Koji bi nam još dijalektalni rje nici bili najpotrebniji« (69-74) o ituje se autorovo podrobno poznavanje leksikografske literature. Ovaj blok zaokružuju radovi »Dijalekatni rje nici zadarskog podru ja« (75-78) i »Goranska dijalekatna leksikografja« (79-82), posve eni podru jima uz koja je autor intimno i profesionalno vezan.

Tekst »Kajkavsko narje je i njegova prou avanja« (92-99) posve en je prou avateljima kajkavskog narje ja i njihovu doprinosu. Josip Lisac kronološki navodi istraživa e i njihove djela koja su unaprijedila poznavanje spomenutog narje ja. Rad » asopis *Kaj* i Gorski kotar« (100-106) prikazuje nam aktivnosti asopisa i navodi ljude koji su pridonosili njegovu nastanku kroz nešto više od etiri desetlje a u kojima ovaj asopis djeluje.

Skupinu radova tematski vezanih uz štokavske dijalekte otvara Liš ev rad »Dosadanja prou avanja hrvatskih štokavskih dijalekata« (107-112) koji je kratak prikaz dijalektološke aktivnosti na podru ju štokavskih dijalekata. Autor podrobno navodi ljude koji su se bavili ovim dijalektima s naglaskom na onim istraživa ima koji su ostavili najdublji trag. Ovoj skupini radova pripadaju još i radovi »Govori Dalmatinske zagore kao dio novoštokavskog ikavskog dijalekta« (113-121), »Moliškohrvatski govori i novoštokavski ikavski dijalekt« (122-127) i »Dijalekatska raznolikost isto ne Hrvatske: Slavonija, Baranja, Srijem« (128-136). U posljednja dva navedena rada o ituje se interes Josipa Lisca za rubna dijalektalna podru ja.

Nekoliko radova u ovoj knjizi posve eno je piscima koje Josip Lisac smatra iznimno važnima za razvoj hrvatskoga jezika. To su radovi »Zorani ev jezik i jezik hrvatske renesansne književnosti u Zadru« (142-146), »Jezik Marina Drži a« (147-151) te »Hrvatski jezik 18. stolje a i Andrija Ka i Mioši « (165-168). Uz ove radove autor donosi i dva rada o jezi nim zna ajkama šibenske Knjige od uspomene (152-158 i 159-164).

Tematski blok posve en radu istaknutih jezikoslovaca zapo inje tekstem o djelima Milana Rešetara koji se bavio pitanjem dubrova kog govora. U radu »Najstariji dubrova ki

govori i najstarija dubrova ka proza Milana Rešetara« autor argumentirano otklanja Rešetarove tvrdnje o dubrova kom kao srpskom govoru i njegovo negiranje mogu nosti da se u Dubrovniku ikada govorilo akavskim narje jem. Nakon ovoga rada slijede radovi o Kruni Krsti u (175-180) i Ljudevitu Jonkeu (181-186) koji svjedo e o njihovu iznimnom doprinosu u razvoju i borbi za hrvatski jezik. Ipak, me u ovim radovima isti u se radovi koji predstavljaju svojevrsan hommage liku i djelu velikog profesora Dalibora Brozovi a. Tu se nalazi rad koji govori o njegovoj predava koj i znanstvenoj karijeri (227-233), zatim rad ija je tema Brozovi evo prou avanje govora zadarskog podru ja (234-238) te rad koji se bavi Brozovi evom aktivnoš u povezanom uz istraživanje makedonskoga jezika (239-243).

Posvetio je Lisac nekoliko zanimljivih radova i hrvatskim dijalektalnim pjesnicima i njihovim zbirkama poput Vinka Nikoli a (187-193) i Ivana Gorana Kova i a (194-214) te liku i djelu prerano preminulog Josipa Pupa i a (215-220).

Knjiga koja se nalazi pred nama zapanjuje itatelja obiljem podataka koje prezentira na iznimno pregledan na in. Josip Lisac prezentira pregled razvoja hrvatskoga jezika i njegovih narje ja od samih po etaka do današnjih dana. Njegovo baratanje bogatom literaturom (šestotinjak jedinica) impresivno je. Ova knjiga izvrstan je prikaz cjelokupne problematike hrvatske dijalektologije, dijalektološke literature te života i rada prou avatelja hrvatskoga jezika, a uz to nam nudi i uvid u svijet dijalektalne poezije i njezinih autora. Knjiga je pisana na visokoj znanstvenoj razini i itatelju omogu uje stjecanje uvida u dijalektološku i jezi nopovijesnu problematiku.

SRAM I STRAH

(TON I PETRASOV MAROVI : *SRAM I STRAH*, PROFIL, ZAGREB, 2011.)

Marija Serdar

Poznat u književnim krugovima kao iznimno vrijedan lirski i prvi objavljeni hrvatski haiku pjesnik, Ton i Petrasov Marovi piše svoje treće ostvarenje prozne naravi, roman *Sram i strah*, nešto prije smrti i ne doživljava vidjeti njegovo prvo izdanje. Iako je Marovi napustio ovaj svijet još 1991., roman je svjetlo dana ugledao gotovo 20 godina poslije, 2011. godine.

Predložak koji čini narativni okvir priče jest mitološka pripovijest o Epimenidu, grkom proroku i filozofu koji je, uvajajući ovce, zaspao u Zeusovoj spilji i probudio se nakon 40 godina, obdaren moćima prorokovanja i izlječenja. Po uzoru na tu priču, središnja figura ovoga romana, dječak Petar, budi se nakon što je, tražeći oševce izgubljene ovce, odlučio provesti noć u pećini i nastaviti potragu ujutro. Međutim, nakon buđenja uviđa da je od njegovog sinoćnog protokla 35 godina i da se dojućerašnji poznati i bliski svijet itekako promijenio. No ono što je još bitnije, promjenu je doživio i on sam. Zanimljivo je da ta promjena nije fizička, jer se budi u istom tijelu dječaka u kojem je i zaspao. Već od prvih stranica romana daju se naslutiti elementi sličnosti lika Petra i Isusa Krista. Te se sličnosti pojačavaju što roman ide dalje, a na samom kraju čitatelj više nije siguran je li Petar možda Krist i ako nije, tko je on zapravo.

Roman je sadržajno podijeljen na dva dijela od kojih prvi govori o zbivanjima na putu kući, a drugi prikazuje dolazak u rodno selo te na samom kraju posjet majci u starom domu.

Motivi srama i straha ne pojavljuju se ovdje prvi put u Marovinu stvaralaštvu. Ranije ih je obradio u pjesmi pod nazivom *Stid i strah*, u zbirki *Premještanja*, izdanoj 1972. godine. Iako tematski nepovezani, ova se pjesma može jednim stihom povezati s romanom. Marovi, naime, u njoj spominje grozd koji je prije cijelog vijeka otac ostavio za sina koji nije došao. Sram i strah javljaju se i u pjesmi *Hodanje stari gaj* (iz zbirke pjesama *Knjiga vode*, iz 1962. godine) gdje Marovi, nabrajajući i različitih strahove, govori i o strahu od

srama. Iako je veza me u ovim književnim ostvarenjima slaba, jasno je da su motivi srama i straha opetovano zaokupljali pjesnika tijekom njegova stvaralaštva.

Ni pri a o Epimenidu nije bila inspiracija autoru samo za ovaj roman. Jedno poglavlje u zbirci pjesama *Mo i ne govoriti* (iz 1988. godine) nosi naziv *Epimenid* i u nekoliko pjesama obra uje istu temu kao i roman *Sram i strah*. Gotovo bi se moglo re i da je roman narativna verzija toga poglavlja. Posljednja pjesma u tom nizu nosi naslov *Petar Epimenid*, iz ega se vidi da je autor pri u o dje aku Petru, razra enu u romanu, zamislio mnogo ranije.

Ve na samom po etku romana biva jasno da je Marovi autor poetske provenijencije. Re enice su nabijene emotivnoš u, tako da na itatelja mjestimice ostavljaju dojam pjesni kih slika, a ne prozne naracije. Ono što dodatno oboga uje takve slike jesu autorove stilske mikrostrukture koje omogu uju itatelju da *gleda opipom* ili *miriše dlanom*, jednako kao i da uživa u sinestezijskom doživljaju *vonja pokreta* ili *smrada snova*. Time Petrov doživljaj nekog doga aja postaje itatelju upe atljiviji od doga aja samog. Visoki stilski nivo zadržava se tijekom cijelog djela te iako je ono jasno žanrovski odre eno kao roman, njegova poetska strana to odre enje donekle zamagljuje. Ne treba misliti da doga ajnosti nema ili da je zakržljala. Pri a je tu, ali dobiva snagu iz poetske podloge na kojoj je izrasla. Takav lirski ugo aj prvi je znak atipi nosti ovoga teksta.

Dje ak Petar ubrzo nakon izlaska iz spilje, promatraju i okolinu, shva a da se dogodio pomak u vremenu, a s njime i promjene u prostoru. Diskontinuitetom vremena dolazi do rascjepjenja stvarnosti koje autor prikazuje uvo enjem elemenata fantastike. Realnost se bez najave dokida nastupom fantasti nih elementa kojih je izvorište Petar, tj. njegove novoste ene mo i mijenjanja fzi ke stvarnosti, kao i mogu nost vlastitog dijeljenja na tri dijela, od kojih su ostala dva dijela utjelovljena u fgurama psa i sokola. Te su imaginarne sekvence aspekti djela koje ga, upravo svojom fantasti noš u, o u uju. Dodatnu dimenziju tekstu daje jezik kojim je napisan jer kako je rascijepljena stvarnost u tekstu, tako je rascijepljen i jezik kojim se ta stvarnost ispisuje. Marovi ev je izraz tipografski i sintakti ki izrazito razveden, ime se stvara stilski efekt za udnosti. U nerijetkom ponavljanju spojenih i razdvojenih rije i i re enica, velikim i malim slovima ispisanima, itatelj ima i vizualni dojam fantasti noga. Ovaj je spoj sadržaja i jezika kojim se sadržaj iskazuje, vješto isprepleten, a naglasak koji Marovi stavlja na jezi nu dimenziju pokazuje koliko mu je on važan. Tako je jezik ne samo pasivno sredstvo kojim se nešto izražava, ve je aktivan u proizvodnji zna enja. Potvrdu toga pronalazimo i u govoru samih likova. Svi osim Petra govore dijalektom svoga kraja, svi koji su proživjeli uobi ajen životni vijek, bez preskakanja u vremenu. Postavlja se pitanje zašto autor Petru stavlja u usta standardni govor. ini se da se tako dodatno naglašava njegova *druga ijost*, izdvojenost. On, koji je prespavao gotovo etiri desetlje a, nije više onaj stari Petar, a ta se transformacija fzi ki o ituje samo u njegovu govoru. Nitko ne uo ava tu promjenu, ali ona se isti e u najdubljem emotivnom trenutku djela, onom u kojem se Petar susre e s majkom na samrti, u kojem nesvjesno ponovno progovara svojim prirodnim govorom, tj. dijalektom. Ako bismo standardni jezik shvatili kao nešto fantasti no/neprirodno, nešto što je došlo s rascjepom u realnosti, onda je njegov suprotni pol dijalekt, tj. nešto prirodno.

Opreka prirodno/neprirodno provlači se kroz cijelo djelo i pokazuje kao njegov važan gradbeni element. Kroz tu su opreku protumačeni i *prije-* i *poslije-svijet* (u odnosu na Petrovo buđenje). *Prije-svijet* kroz oči Petra kao fokalizatora priče predstavlja prirodni pol opreke jer u njemu vladaju vrijednosti koje on smatra ispravnima, u odnosu na one koje dominiraju *poslije-svijetom*. Na ovom nam se planu otkriva i sam autor te se može iščitati njegov odnos prema svjetovima o kojima govori kroz Petrova usta. Marovićeva privrženost domaćim, pučkim vrijednostima i običajima razabire se iz duboke emotivnosti koju Petar iskazuje u trenucima u kojima upravo o tim vrijednostima govori. U tim se trenucima, koji su uglavnom doneseni kao Petrove reminiscencije na djetinjstvo, osjeća utkanost osobne proživljenosti onoga o čemu autor piše, tj. Petar se sjećanja. Zbir osjetila kojima Marović oživljava nestalu prirodu i vlastito selo, uvjerljivošću u kojoj su oni dočarani, daje naslutiti da ih je osobno nekada doživio. U tom pogledu, ne mogu se ne primijetiti autobiografski elementi u opisu Petrova sela koje je u blizini mora, a gleda na tvornicu i kamenolom, dok nedaleko njega protječe rijeka. Sve su to elementi opisa koji neodoljivo podsjećaju na Mravince, Marovićevo rodno mjesto.

Ovakvo shvaćanje priče prema kojem je *prije-svijet* favoriziran (iako ne i utopistički shvaćen) ide u prilog i latentna društvena kritika *poslije-svijeta*, (tadanje) sadašnjosti, koja nije osnovno težište ovoga romana, čak nije ni jako važna za cjelinu djela, ali je ipak prisutna, posebno u pogledu ljudskog napretka nauštrb prirode.

Detaljnijom analizom aktera, uoči čega se da je Petar jedini izgrađeni lik, jedini preciznije ocrtan, dok su ostali samo skicirani. Međutim, kako je on izvorište fantastičnog, tako je i sam nedokučiv. Složenost njegova lika uvećana je sličenostima s Kristom na koju se pripisatelj od početka upućuje. Petar se budi (iz mrtvih?) i izlazi iz pećine, traži izgubljene ovce, liječi, gospodari životom i smrti i na samom kraju – hoda po vodi. I upravo kada pripisatelj pomisli da je konačno shvatio tko je zapravo Petar (riječima jednog od sporednih likova: *Kao da je ideja, a ne želja!*), Petar izravno negira mogućnost da je on Krist i vraća pripisatelja na početak promišljanja o njemu – je li se ponovno rodio i zašto, je li možda umro u urušavanju pećine (za što postoje naznake u tekstu), zašto ima nadnaravne moći. Ova mjesta neuhvatljivosti teksta dodatni su mamac za recipijente jer nukaju na osobno upisivanje pripisatelja u djelo, čime se otvaraju mogući različitih tumačenja.

Još je jedan motiv konstanta u ovome romanu – motiv žene. Autor ga provlači cijelim tekstem tako da nije nametljiv, ali je stalno prisutan. Isprva izgleda da ta žena ima običan uzrok, ali uskoro se vidi da ona nije tjelesna, da je to žena za nekim ili nečim. Autor ne daje jasan odgovor za čim to Petar želi, tako da se pripisatelju otvara još prostora za vlastitu imaginaciju.

Ne postoji ni eksplicitno objašnjena motivacija naslova. Marović na početku djela navodi dva citata, iz *Judite* i *Suza sina razmetnoga*, u kojima se izrazi *sram* i *strah* javljaju, ali to ne odgovara na pitanje zašto baš sram i strah. Istina je da je sram pokretača radnje jer upravo sram pred očem zbog izgubljenih ovaca tjera glavnog lika da prenošiti u pećinu, gdje se onda događa skok u vremenu. Osim toga, stalni sram i strah prate Petra zbog postupaka drugih koji su prema njegovoj moralnoj vertikali potpuno iskrivljeni, no ipak ti izrazi, koliko god da se često javljaju u romanu i u koliko god konkretnim situacijama,

djeluju kao apstraktni lebde i moto djela iji je zna aj nemogu e fksirati. Kao što je ve spomenuto na po etku teksta, sram i strah su zaokupljali Marovi a i ranije u njegovu stvaralaštvu, ali ni iš itavanje tih mjesta na kojima se pojavljuju, ne pomaže potpunom razumijevanju ovoga naslova.

Nakon gornje analize, roman *Sram i strah* pokazuje se kao zanimljivo, neobi no i zaku asto djelo, tek *otkriveno* na pozornici hrvatske književnosti. Iako je napisano prije više od dva desetlje a, elementi njegove privla nosti nisu zastarjeli. Tome je uzrok Marovi ev vješti spoj *prirodnoga*, onoga što se iz današnje perspektive smatra pu kim, i *neprirodnoga*, modernoga, izveden tako da i jedan i drugi sloj djeluju jednako uvjerljivo. Možda nije slu ajnost da autor u romanu spominje upravo Krležu i Budaka, prototipe tih dviju strana, ako se Krležu promatra kao predstavnika modernoga, a Budaka kao predstavnika narodnoga života. Uz taj neobi ni spoj utkao je Marovi intertekstualnost tako da itatelj prepoznaje motive iz Biblije, mitološku pripovijest o Epimenidu, stihove Tina Ujevi a, ali i piš evo vlastito pjesništvo. Ostavio je Marovi i mjesta koja zahtijevaju osobna itateljeva tuma enja. Ta mjesta nedore enosti, koliko god da su intrigantna za itatelja, mogu svoj uzrok imati i u fzi kim okolnostima nastanka djela, tj. u injenici da Marovi nije imao vremena prepravljati roman, zbog prerane smrti. Ipak, takve mogu nosti ostaju u sferi naga anja. Ono što se zasigurno može iš itati iz romana jesu njegove jezi ne, izražajne i sadržajne vrijednosti, povezane poetskim osje ajem, izražene stilski dotjeranim jezikom.

UZ POSLJEDNJU IZLOŽBU MILE SKRA I A (1933. – 2013.)

N e n a d C a m b i

Srda no zahvaljujem Mili Skra i u što me pozvao da otvarim njegovu izložbu »Križ odgovor ništavilu vremena« na samom početku manifestacije Dana kršćanske kulture godine 2012. u ovome još netaknutom dijelu gotičkog kompleksa splitske gradske vijećnice koji je upravo primjeren ovoj prigodi.

Mile Skra i je danas bard umjetnosti u našem gradu, u kojem je na dva kolosijeka intenzivno djelovao više od pola stoljeća: kao pedagog, od najmlađih uzrasta pa do onih koji su slikarstvo odabrali kao svoji životni poziv, a još važnije kao umjetnik i je djelo bilo neprekidno na javnom uvidu u Splitu, Hrvatskoj i izvan domovine. Susretali smo se još prije pedesetak godina na Manastirinama u Saloni, kad bi dovodio djecu da vide »starine« i da doživljeno prenesu na papir, a znatno kasnije i na Akademiji likovnih umjetnosti u Splitu, gdje je bio stalni, a ja gostujuć i profesor.

Skra i je jedan od onih koji su splitsku likovnost držali na visokoj razini po hrvatskim i meunarodnim mjerilima. O Mili je mnogo toga lijepog već kazano, što se iščitava u vrsnim tekstovima Jeana Louisa Depierisa i Ive Šimata Banova u kratkom katalogu ove izložbe. Stoga je o njegovoj umjetnosti teško kazati nešto novo i svježije. No, na to i ne pretendiram, moje su snage isuviše skromne.

Ovdje je umjetnik izložio dio svojih radova s religijskom tematikom koja se prije svega usredotočuje na križ, ili možda bolje na raspelo. Izložene slike nastale su približno u vremenskom rasponu od dva desetljeća. Međutim, kršćansko-religijski sadržaji, kolorit i oblici nazirali su se još i u ranim Skra i evim radovima. Zlatne i srebrne pozadine, grimizna boja zgusnute krvi, ili blijedo anemična, krv i voda od bičevanja, trnja i razapinjanja, kao da su procijepile iz kasnoantičke i ranosrednjovjekove recepcije Kristova spasiteljskog misterija i Kristu sukladnih i svetih ikona. Smeđa i crvena pak boje su crkvenih odora i habita. Skra i eva ikonografija Krista nije jednostavna i hladna: ona je složena i duboko izražajna. Slikar različitito doživljava Krista: kao osobu ozbiljnog izraza

lica s dugim i raširenim rukama kako obuhvaća ovdje anstvo, kao patnika kojemu se lice gubi u zamagljenom vremenu, kao krvavo crvenosmeđe u masu glave kojoj je skorena krv izmijenila boju ili pak kao nasmijana ovdjeka kojemu bolna smrt spasiteljske žrtve nije izobličila božansko veličanstvo. Novije Skra i eve slike više naginju trijumfu nego neke ranije koje su sivilom odražavale pesimizam. Naturalizmu su pak bliske razjapljene utrobe ispod rasparane kože, muskulatura i mekane uslojne ovojnice. Sve te kvalitete posljedica su slikarevih eksperimenata kao neophodnog sastavnog dijela umjetničkog procesa.

U ovom kratkom osvrtu napomenuo bih i još jednu Skra i evu izvrsnost, inače ponekad u suvremenom slikarstvu smatranu suvišnom – akribiju. Naime, još je kasnoklasični grčki kipar Lizip, nadgenij oblikovanja u bronci, mekane u umjetnički zahtjevima upravo tim izrazom nazvao umjetničko poštenje, čime je izrekao pohvalu vještini. Ne zanemaruju i akribiju, ne smije se ipak umjetnici oduzeti izvornost kvarnim dotjerivanjem, kao što je formulirao veliki grčki, tako i kasnoklasični slikar Apel kad je sebi u pohvalu izjavio, kako nam prenosi Plinije Stariji: *quod manum de tabulla sciret tollere; memorabili praecepto nocere saepe nimiam diligentiam* («da zna maknuti ruku sa slike u pravom trenutku; znamenito pravilo da pretjeran marš esto nanosi štetu»). To svjedoči Skra i eva tijela koja pokazuju zavidnu vještinu anatomske proflacije, modelaciju tkanine, osobito Kristovih perizoma tankih i gotovo providnih tkanina koje se od krvi i znoja pripijaju uz njegove bokove, ili pak ženske draperije koje se preslaguju poput fidijskih peplosa.

Uz iznenađujuću smrti Skra i je ovdje pridodao i slike radosti Kristova dolaska u Marijinim rukama koja grli Dijete majčinskom ljubavlju, ali s istinskom i diskretnom najavom spasiteljskog obećanja.

Ova izložba nije samo tematski prikladna za uspješno otvaranje Dana kršćanske kulture nego i najava uskoro nadolazećeg Velikog tjedna, Smrti i Uskrsnuća u kojem se Kristova smrt oglašava kao naša nada.

*

Prigodno slovo koje sam održao na otvaranju lanjskogodišnje Skra i eve izložbe nisam kanio objaviti. Međutim, u mekane uvremenu je iznenađujuće, u punom stvaralačkom naponu umro Mile Skra i. Sudbina je k tome htjela da se nekoliko dana prije smrti slučajno sretnemo u prolazu. Osim kurtoaznih rečenica neminovno je, kao i uvijek, bilo moje pitanje: »Što radiš?« »Želio bih u tzv. konkatedrali sv. Petra iza oltara oslikati zid«, odvrati. »Što kaže biskup?« »Tek smo počeli razgovarati, ali slaže se.« »A motiv?«, zapitah. »Udo mreže pune riba na jednoj strani broda.« Rekoh: »Sjajno, to je motiv koji nije 'istrošen' u likovnosti od Krista do danas. Trebaš li pomoći da Ti nađem neka ikonografska rješenja iz starije prošlosti, znam za dva sarkofaga, gdje se skrovito nudi i taj motiv. Treba li Ti naći i uzorke za ribarsku odjeću, tip ribarskog broda?« »Ne treba, moja je vizija murterinska, nije povijesno određena«, reče.

Nisam se dalje nudio. Mile je more, ribu, masline i mediteranski krajolik osjećao i sve to u vrstio u svojoj memoriji još od mladosti. Izvornost vizije je nedvojbeno pravi put. Ne znam zapravo na koje udo je uopće mislio: ono kad je Krist tek odabirao učenike (Luka 5, 4-7) ili pak ono kad se učenicima pokazao nakon Uskrsnuća (Ivan, Dodatak 21,

4-13). Bez obzira na sličnost motiva u kontrastu praznih i punih mreža, uvjeren sam da je Skra i podario vlastiti autentičan doživljaj Pisma. Žao mi je što ne upitah: »Jesi li napravio koju skicu?«.

Veliku oltarsku kompoziciju nije stigao napraviti, ali nije isključeno da je već poeo maštati u crtežima.

Zato, neka ovih nekoliko rečenica budu članu Književnog kruga i sjajnom slikaru Mili Skra i u na sjećanje.

NEVENKA BEZI BOŽANI
(1927. – 2013.)
IN MEMORIAM*

Radoslav Bužan i

Kani se velikih stvari! Kome bi me u nama bolje pristajao savjet rimskog pjesnika,¹ doli Nevenki Bezi Božani, gospo i koja je tiho živjela pored nas, a iji nas je odlazak zatekao iznenadnom prazninom u našoj sredini. Pa ipak, tek smo njenim odlaskom postali svjesni velike njena djela.

Prebiru i sitne arhivske podatke o svakodnevnim stvarima, ulaze i u inventare i oporuke grana, u samostanske elije i miraze plemićkih obitelji, gospo a Nevenka je otvorila pogled u itav svemir svakodnevnih sitnih predmeta i umjetni kog obrta, koji je otvorio potpuno novu temu u percipiranju naše kulturne povijesti.

Srebrnina, raznovrsni srebrni predmeti, liturgijski predmeti, svjetovni nakit našao se u središtu pozornosti njezina znanstvenog interesa. Zadarski zlatar Toma Martinov, koji polovicom 15. st. radi na škrinji sv. Šimuna, ili udovica Žarka Dražojevića, koja u Mlecima naručuje pokaznicu kod zlatara de Angelisa, postaju novi protagonisti umjetničke topografije Dalmacije. U njenim radovima Dubrovčanin Jerolim Matov okovati drvo sv. Križa renesansnim zlatnim relikvijarom, procesionalni križ i za Lastovo skovati Marul Ivaneo, a kalež Frane Papalića polovicom 16. st. izraditi Zadrani Matej Dragonji.

Umjetničko vezivo i ipke Dalmacije bila je njena omiljena tema. Od zaborava je sa uvala i oživjela ipkarstvo Hvara, Drida, Visovca, kao i umjetničko vezivo Dubrovnika.

Sjetimo se samo renesansnog crkvenog blaga trogirke stolnice, koje je oživjela u svojim ranim radovima, njegovih Paxova, kaleža, srebrnine i biserima izvezene kukuljice plašta s likom sv. Martina!

---

* Riječ na komemoraciji održanoj u dvorani Knjiženoga kruga Split, 7. II. 2013.

¹ *Fuge magna*, Hor. *Ep.* 1, 10

Arhivska građa dalmatinskih gradova, kao i otoka Hvara, Visa i Brača, bila je vrelo iz kojeg je crpila vijesti o baroknim pjesnicima i pučkoj drami, ali i o svakodnevnom životu i običajima našeg kraja. Upustila se u istraživanje goleme građe vezane uz bratovštine splitskog Velog Varoša, ali i Šolte te Makarske, koja joj je bila vječna preokupacija. Iz tog su predanog arhivskog rada izašle knjige *Stanovništvo Komiže* i *Stanovništvo Selaca na otoku Braču*.

Govoriti o gospođi Nevenki Bezi Božani, a ne spomenuti njenu životnu temu – *Majstore od IX. do XIX. st. u Dalmaciji*, naprosto nije moguće. Majstori su Nevenkin enciklopedijski rad, kapitalno djelo, nastalo na poticaj Cveta Fiskovića, koji je i sam bio svjestan da takve vizionarske zahvate može odraditi samo netko samozatajan i predan poslu marnog sakupljanja i sintetiziranja golemih količina znanstvene građe, ponekad i one koja je tek marginalno dodirivala temu, i tko je sposoban transkribirati i objavljivati pronađene dokumente, ugovore s narudžbiteljima i njihovim majstorima.

Svakodnevnica u djelu Šibenčanina Šižgorića, Dubrovčanina Nikole Nalješkovića, hvarska renesansna sredina, odijevanje u Hvaru 17. st., nakit u hvarskim kućama 16. i 17. st., djevojačke opreme na Visu i odijevanje na Korčuli – neke su od tema knjige znakovita naslova *Juditini dvori*. Upravo Marulićeva književna, ali i materijalna ostavština sadržana u uvezima njegovih knjiga, bila je jedan od poticaja koji je gospođi Nevenku Bezi Božani prvoravno vezao uz splitski Književni krug. Ostala mu je vjerna do kraja svog života, djeluju i kao član Upravnog odbora, glavna urednica biblioteke Hvarskog književnog kruga, urednica Biblioteke znanstvenih djela, član uredništva časopisa *Dalmatinska revija*, a osobno dužnost predsjednice Kruga obnašala je kroz razdoblje od četiri godine.

Djeluju i kao konzervator u nekadašnjem Regionalnom zavodu za Dalmaciju, istakla se u uredništvu časopisa *Prilozi za Povijest umjetnosti u Dalmaciji*. Konzervatorskim poslom bavila se 18 godina, od 1951. do 1969. godine, a u tom se relativno kratkom vremenu susrela s vrlo složenim problemima interpretacije elitnih spomenika Dalmacije.

Priko sv. Petar 1960. antologijski je zahvat na iznimno važnom spomeniku hrvatske povijesti i kulture. Crkvi uz koju se vezuje Slavac, hrvatski kraljinja je pojava vremenski paralelna s vladavinom Dmitra Zvonimira, dala je današnji prepoznatljiv i izvorni izgled. Osjetljiv purifikacijski zahvat, utemeljen na interdisciplinarnim istraživanjima kojima je dio novog svetišta uklonjen da bi se crkvi vratilo predromanički oblik, omogućio je svima znanu sliku jedne od najintrigantnijih arhitektonskih ostvarenja hrvatskog ranog srednjeg vijeka. A upravo srednji vijek bio je tema prema kojoj je gospođa Nevenka gajila posebnu naklonost, i to u vrijeme kad to nije bila hit preokupacija povijesti umjetnosti.

Crkva sv. Mihovila na Šolti obnovljena je i istraživanje o njoj publicirano 1961. godine. Crkva je danas, ponovno nakon 50 godina, u programu obnove, a njenu iznimno dobro sačuvanu unutrašnjost, oslikanu afresko slikarijama, možemo zahvaliti Nevenkinjoj konzervatorskoj skrupuloznosti i izvršnoj obnovi. Taj primjer romaničko-gotičkog slikarstva 14. st., s motivom prastare ikonografske matrice Posredovanja (*Deisis*), za kojom je graditeljstvo srednjeg vijeka posegnulo iz kasnoantičke tradicije, prikazuje Gospu i sv. Ivana koji se u Zagovoru obraćaju Kristu. Inačica je to nešto starije freske iz župne crkve

sv. Ane u Donjem Humcu na Braču, koja se sačuvala nad svetištem samo zbog svoje udotvornosti i štovanja u narodu.

Crkvu sv. Jurja u Tugu epima obnovila je 1962. te objavila uz nju i arheološki nalaz na groblju s kasnoantičkim materijalom Justinijanovog doba. Tim je zahvatom otvorila veliko područje istraživanja predromaničkih i kasnoantičkih spomenika Makarskog primorja, koje su nastavili raditi novi naraštaji splitskih konzervatora od Zoraide Demori Stanić, pa do Anite Gamulin. Pedesetak godina poslije provedena je revizija zahvata na Sv. Jurju na kojem je Anita Gamulin s kolegama arheolozima definirala kasnoantičku lokalitet vile nad kojim je crkva podignuta. Proučavanje morfologije starohrvatske arhitekture koje je gospođa Nevenka započela dovelo je danas do spoznaje kako je ta crkva upravo izvrstan primjer ranosrednjovjekovnog graditeljstva Paganije, neretvanske kneževine, gdje u 11. st. dominira karakteristična arhitektonska matrica s malim trotravejnim crkvenim prostorom, kojem je na središnjem dijelu nadvišena kupolica.

Srednjovjekovni inventari kruna su Nevenkina rada. Svaki put kad vidim srebrne korice Sakramentarija 12. st. iz splitske katedrale prisjetim se dragocjenih konzervatorskih obrada liturgijskog srebra, od Albertijeva kaleža do pastorala hvarskog biskupa Pritića, koji su i danas reprezentativni uzorci jedne razvijene i sofisticirane civilizacije mediteranskog podneblja, kakva je bila Dalmacija tog doba.

Treba li spominjati kule u Makarskom primorju, Zalinu kulu koja je tek nedavno dovršena, ili one obitelji Ivanišević i druge spomenike makarskog novovjekovlja koje je gospođa Nevenka sačuvala od zaborava zajedno sa stjećima tog primorja, koji danas stoje na tentativnoj listi UNESCO-a?

Podsjetiti se na rad humanista širokog raspona zanimanja, kakav je bila gospođa Nevenka Bezić Božanić, nije jednostavan zadatak. Fokusiranje na jedno od njenih životnih ostvarenja baca u sjenu drugo jednako vrijednog značaja.

Možda je konzervatorsvo bilo retorta u kojem se formirala ova svestrana osoba, jer je smisao tog posla otimanje zaboravu ukupne baštine. Staza je to koja može odvesti tisućljeća na krajnje rubove opipljiva nestala svijeta i usmjeriti ga da traga, poput nekog suvremenog forenzičara, za najsitnijim ostacima vremena. Iz tih iskrica pred njegovim oči ima oživljavanje prošlost, ali ne ona pisana velikim bitkama i dramatičnim događajima, već ona najtananija, ispisana svjetlucajem predmeta, pucketanjem namještaja, zvukovima nestalog govora, okusima i mirisima podneblja i nekog u njemu davno zaboravljenog doma.

KRONIKA KNJIŽEVNOGA KRUGA SPLIT TRAVANJ – LIPANJ 2013.

MARULI EVI DANI (18. – 21. travnja 2013.)

18. travnja

– u Zavodu HAZU u Splitu sve ano je otvoren znanstveni, književni i izdava ki program Maruli evih dana kojeg je organizirao *Marulianum*, Centar za prou avanje Marka Maruli a i njegova humanisti kog kruga (Književni krug Split) u suradnji s Društvom hrvatskih književnika, Društvom prijatelja kulturne baštine Split i Zavodom za znanstveni i umjetni ki rad HAZU u Splitu.

Prigodni esej održala je Tamara Tvrčkovi (Zagreb).

Izaslanstvo u sastavu: pro elnica ureda za kulturu grada Splita Maja Munivrana, Tamara Tvrčkovi i Irvin Lukeži položili su vijenac na pro elje Maruli eve ku e u Papali evoj ulici.

– u 19,00 sati u crkvi sv. Frane održana je sveta misa, koju je predvodio don Drago Šimundža, nakon ega je Ante Sapunar u ime Društva prijatelja kulturne baštine održao prigodnu rije i položio vijenac na Maruli ev grob.

19. travnja

– u Zavodu HAZU održano je prvo zasjedanje *Colloquium Marulianum XXIII* s temom »Anti ka baština u renesansnom tekstu«.

Sudionici i teme su bili:

Relja Seferovi (Dubrovnik): Anti ki temelji i suvremena lutanja: vjera i vjerodostojnost u djelu *Historia Ragusii* Ivana Ravenjanina

Vlado Rezar (Zagreb): Gr ki stihovi Damjana Beneše

Maja Matasovi i Ana Oreški (Zagreb): Anti ko i krš ansko u epu *De vita et gestis Christi* Jakova Buni a

Neven Jovanovi (Zagreb): Zadarski slon i komarac – polemika Nardina Celinesea i Paladija Fuska oko 1510.

László Jankovits (Peuh): Janus Pannonius' Andromeda-Poem as an *Ethopoeia* (Pjesma Jana Panonija o Andromedi kao *ethopoeia*)

Milenko Lonar (Zadar): Pismom protiv nepoželjnih itatelja (II): kodirana poruka Antuna Vranica

György Palotás (Segedin): Politics and Literature in the Elegies of Mihovil Vranica (Politika i književnost u elegijama Mihovila Vranica)

Péter Kasza (Segedin): *Lupus in elegia*. About the Literary Context of the *Querelae* of Michael Wrantius (*Lupus in elegia*). O književnom okolišu u kojem su nastale *Querelae* Mihovila Vranica

– u prostorijama *Marulianuma* održane su dvije studentske radionice: šesta kroatisti ka tekstološka radionica, *Anti ki pisci u hrvatskom prijevodu (poetika prevo enja u ranonovovjekovlju i u 20. stolje u)*, koju su vodile Divna Mrdeža Antonina i Anita Runji - Stoilova, te sedma latinisti ka tekstološka radionica, *Maruli ev opis Splita*, koju je vodila Tamara Tvrtkovi . Sudjelovali su studenti iz Splita, Zadra i Zagreba.

– u ve ernjim satima u Zavodu HAZU predstavljena je knjiga Franza Posseta, *Marcus Marulus and the Biblia Latina of 1489: An Approach to his Biblical Hermeneutics*, Böhlau, Verlag, Köln – Weimar – Wien, 2013. Uz Bratislava Lu ina o knjizi, autoru i samom pothvatu su govorili Mladen Parlov i autor, a putem video projekcije svoj je osvrt pro itao Zvonko Pandži .

– ve er je nastavljena predstavljanjem knjige Mladena Parlova *Propagator fdei. S Marulom na putu*, Crkva u svijetu, Split 2012., koju se predstavili Ivan Bodroži , Branko Jozi i autor. Samo predstavljanje obogatilo je zbor bogoslova nadbiskupijske gimnazije u Splitu.

– zaklju na manifestacija te ve eri bilo je predstavljanje zbornika radova *Poj željno! Iskazivanje i poimanje emocija u hrvatskoj pisanoj kulturi srednjega i ranoga novoga vijeka*, uredio Amir Kapetanovi , Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 2012., o kojem su govorili Bratislav Lu in i Amir Kapetanovi .

20. travnja

– u Zavodu HAZU održano je drugo zasjedanje *Colloquium Marulianum XXIII* s temom »Anti ka baština u renesansnom tekstu«.

Sudionici i teme su bili:

Bratislav Lu in (Split): Antika u džepnom formatu: *codex miscellaneus* Jurja Benje i Petra Cipika (Marc. Lat. XIV 124 [4044])

Tamara Tvrtkovi (Zagreb): Odjeci i utjecaj antike na žanrovski inventar hrvatske latinisti ke historiografije

Divna Mrdeža Antonina (Zadar): Anti ki autori u lirici Dinka Ranjine
 Irvin Lukeži (Rijeka): Obnova ciceronskoga mita o u enoj dokolici u hrvatskoj renesansnoj tradiciji

Henry R. Cooper, Jr. (Bloomington, Indiana): Christian Hebraism in the Renaissance and Reformation: Croatia? (Kršćanski hebraizam u renesansi i reformaciji: Hrvatska?)

Franz Posset (Beaver Dam, Wisconsin): The »Rock«. Marcus Marulus' Theological Patrimony Concerning the Interpretation of *Mt 16,18*: »You are Peter and upon this Rock I will build my Church« (»Stijena«. Teološko naslijeđe Marka Marulića i tumačenje *Mt 16,18*: »Ti si Petar-Stijena i na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju«)

Šime Demo i Jan Šipoš (Zagreb): Marulićevi lingvistički izleti

Branko Jozić (Split): Dva lika Marulića: odnos prema antičkom naslijeđu

– u prostorijama *Marulianuma* nastavljena je šesta kroatistička tekstološka radionica, *Anti ki pisci u hrvatskom prijevodu (poetika prevođenja u ranonovovjekovlju i u 20. stoljeću)*, koju su vodile Divna Mrdeža Antonina i Anita Runjić-Stoilova, te sedma latinistička tekstološka radionica, *Marulićev opis Splita*, koju je vodila Tamara Tvrtković. Sudjelovali su studenti iz Splita, Zadra i Zagreba.

– u večernjim satima u Zavodu HAZU predstavljena je knjiga Lahorke Plejić Poje, *Zaman je svaki trud. Ranonovovjekovna satira na hrvatskom jeziku u Dubrovniku*, Disput, Zagreb 2012., a kojoj su govorili autorica i Davor Dukić.

– u nastavku večeri predstavljen je zbornik radova *Perivoj od slave. Zbornik Dunje Fališevac*, uredili Tomislav Bogdan, Ivana Brković, Davor Dukić i Lahorka Plejić Poje, FF Press, Zagreb 2012. Zbornik su predstavili Lahorka Plejić Poje i Davor Dukić.

21. travnja

– u Zavodu HAZU u suradnji s Društvom hrvatskih književnika dodijeljene su nagrade Dana hrvatske knjige: *Judita* Josipu Liscu za knjigu *Dvije strane medalje* (Književni krug Split 2012.) i *Slavi* Tamari Bakran za pjesnički prvijenac *Mjesečev oboj*.

Nakon dodjela, DHK je održalo književnu večer s pjesničkom posvetom: »Hrvatski pjesnici Maruliću u Splitu« na kojoj su sudjelovali:

Tamara Bakran, Anela Borčić, Miki Bratanić, Marina Čapalija, Jadranka Čolović, Svilišćić, Drago Čondrić, Jakša Fiamengo, Dunja Kalilić i Igor Šipić.

Voditelj je bio Jakša Fiamengo.

Pjesnička večer završili su Marulićevi dani 2013.

30. travnja

– u sklopu proslave ovogodišnje Sudamje u Zavodu HAZU je predstavljen zbornik radova meunarodnog znanstvenog skupa održanog u Splitu od 27. do 30. rujna 2009. pod nazivom *Sepulkralna skulptura zapadnog Ilirika i susjednih oblasti u doba Rimskog carstva*, koji su uredili Nenad Cambi i Guntram Koch. Radove u zborniku i sam projekt predstavili su Dražen Maršić i Nenad Cambi.

30. svibnja

– preminuo je akademski slikar Mile Skračić (Murter, 1933. – Split 2013.), suradnik i veliki prijatelj Književnog kruga. Njegovo grafičko rješenje korica knjiga iz Biblioteke znanstvenih djela doživjelo je do sada već 174 sveska, a taj broj će se samo povećavati.

5. lipnja

– u Zadru je preminuo književni povjesničar i kritičar Nikola Ivanišić (Trebinje 1923. – Zadar 2013.), suradnik Književnog kruga od samih njegovih početaka. Profesor Ivanišić je objavio unutar Akademskog sabora u Splitu knjigu: *Tradicija, eksperiment, avangarda (O modernoj hrvatskoj lirici)* 1975., a 1978. u biblioteci Mogu nosti: *Ljudi, djela, uspomene (Presjek kroz hrvatsku kulturu i književnost)*. Sastavio je antologiju o hrvatskoj književnosti NOB-a koja je objavljena u *Mogu nostima* 11-12, 1978. U biblioteci znanstvenih djela objavio je 2004. godine knjigu *Od Iva Gundulića do Miroslava Krležice*, a 2006. u Biblioteci suvremenih pisaca *Profesorove književne zapise*.

17. lipnja

– u prostorijama Zavoda HAZU otvorena je izložba fotografija Ive Pervana »Cetina – od izvora do ušća« i predstavljena fotomonografija / roman *Vražja usta* Ivice Šodana i Ive Pervana (Književni krug Split, 2013.). Izložba i predstavljanje romana dio su programa obilježavanja 100 godina puštanja u pogon hidroelektrane Kraljevac na rijeci Cetini. O knjizi i izložbi fotografija govorili su Nenad Cambi, Joško Belamari, Mladen Vuković i autori.

23. lipnja

– u Zagrebu je preminuo akademik Zoran Kravar (Zagreb 1948. – 2013.) književni povjesničar, književni kritičar i esejist, član Književnog kruga i odani suradnik. Uz brojne priloge u raznim zbornicima (nizovi *Dana Hvarškoga kazališta*, *Komparativne povijesti hrvatske književnosti*) u Književnom krugu je 1999. objavio knjigu *Stih i kontekst: teme iz povijesti hrvatskog stiha*.

(Sastavila Vinka Glunčić -Bužančić)